Gabriel de Tarde

MONADOLOJİ ve SOSYOLOJİ

ÖTEKİ YAYINEVİ

Öteki
SOSYOLOJİ

Yayına Hazırlık
ERTAN ALTAN

Kapak Tasarımı
ALİ İMREN

Redaksiyon
KEMAL KUTU

Baskı ve Cilt
HİLMİ USTA MATBAASI

Birinci Basım
MART 2004

YÖNETİM YERİ
Menekşe Sok. 31/5
Kızılay/ANKARA
Tel: 0312 418 67 88
Fax: 0312 418 66 57

ISBN 975-584-196-2

GABRIEL DE TARDE

MONADOLOJİ VE SOSYOLOJİ

Fransızca'dan Çeviren
Özcan Doğan

TARDE SOSYOLOJİSİ

Bir kişi aynı anda nasıl hem sosyolog hem de metafizikçi olabilir? Hiç kuşkusuz köklerinde hiç değilse Aydınlanma felsefesinin, ama eş ölçüde de Devrim sonrası karşı-Aydınlanmacı muhafazakâr düşüncenin yattığı sosyoloji ders kitaplarının ilk cümlelerinden biri...

Ütopyacı sosyalizmin Saint-Simon ile, pozitif felsefenin ise Auguste Comte ile yeşerdiği de biliniyor. Fransa'da ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra bütün eserlerinin basımına yeniden girişilen Gabriel Tarde yine de kanıksadığımız bu tür bir felsefe-sosyal bilim etkileşiminde günümüz için son derecede önemli olduğunu düşündüğüm bir "tuhaflık", hiç değilse bir "anomali" sunuyor. Yeniden basımı yapılan erken dönem kitaplarından *Monadologie et sociologie* ("Monadoloji ve Sosyoloji"), Leibnizci metafiziğe hangi yollardan bağlanıyor?

Libération'da yayımlanan tanıtım yazısında Bruno Latour'un Tarde'ı rasyonalizmin karşısında bir ir rasyonalizme doğru itmesi hangi oranda kabul edilebilir? Tarde gibi bir taşra hukukçusu günümüz sosyolojisini hareketlendiren hangi düşünceleri beslemiş olabilir?

Okuduğunuz yazıda Tarde'ın günümüz sosyal bilimlerinin en yeni ve aktüel tartışma alanlarında, iletişim, medya-

tizasyon, mikro-politika, mikro-ekonomide neden yeniden kabul görmeye başladığını tartışmaya çalışacağım.

Gabriel Tarde (1843-1904) yalnızca kriminolojinin değil, sosyal-psikolojinin, mikro-sosyolojinin, gruplar sosyolojisinin, sosyometrinin de kurucusu olarak anılmalı. Beşerî bilimler alanının Kıta Avrupa'sı ve Anglosakson coğrafyalarındaki dağılımı içinde kendine uzun süre (ve herhalde Durkheimcılığın akademik başarısı yüzünden) yer bulamamıştı. Uzun süre Durkheim'la yapmış olduğu polemiğin sınırları dahilinde ciddiye alındı. Bir de etkili takipçisi Henri Bergson tarafından. Uzun süre Fransa taşrasının muhtelif yerlerinde yürüttüğü yargıçlık görevi sırasında (biraz da suça ilişkin devlet arşivlerinin başında bulunması sayesinde) "Karşılaştırmalı Kriminoloji" başlıklı geniş bir araştırma yayımladı. Belki de gizli niyeti dönemin etkili kriminologu Lombroso'nun psiko-biyolojik tiplemelere dayalı "suçluluk" anlayışıyla mücadele etmekti. Ama bunun için tartışmasının kuramsal ufkunu bütün bir tarihsel-toplumsal düzleme yayması gerekecekti. Olgunluk dönemi eserleri işte bunu gerçekleştirmeye yönelik: *Les Lois de l'imitation* ("Taklidin Yasaları", 1890), *La Logique sociale* ("Toplumsal Mantık", 1895) ve *'Opposition universelle* ("Evrensel Karşıtlık", 1897) adlı kitaplar.

Durkheim'la teorik ve metodolojik polemikleri özellikle "Monadoloji ve Sosyoloji" başlıklı uzun metninde ortaya çıkıyor. Durkheim sosyolojisinin zaaflarını tespit ettiği birkaç noktayı hatırlatalım: Durkheim'ın sosyolojisi, çok yalın bir formülle söylemeye çalışırsak, "*fait social*", yani "toplumsal olgu" adını verdiği bir tespit kriterine dayanır; buna göre eğer birey kendi üzerinde nedenini kendinde bulamadığı, dolayısıyla dışarıdan gelen herhangi bir yaptırım gücü, istediğiniz kadar içselleştirilmiş olduğunu düşünün, herhangi

bir dışsal etken hissediyorsa işte buna "toplum" adını vermek gerekir.

Durkheim'ın toplumun "*sui generis*" bir varlık olduğunu söylemesi aslında bu varsayıma dayanıyor. Toplumsal olgunun kendi başına anlaşılabilir ayrıksılığı temellendirilmek zorun-daydı, çünkü daha intihar üstüne ünlü araştırmasından itibaren Durkheim sosyolojiyi Wundt'un içebakışının, Fransa'da ise biyo-fizyolojinin yönlendirdiği psikolojiden ayırt etmeliydi. Böylece toplumsal olan her şey salt sosyolojinin, bireysel olan her şey ise psikolojinin alanlarına gönderilebilecekti –ve toplumsal olan şeyler, işbölümü, ahlak, din...

"Monadoloji"sinde Tarde Durkheim'ı her şeyden önce esas olarak metodoloji alanında gerçekleştirdiği bir ayrımı ontolojik bir alana taşımakla suçluyor. Bir tarafta toplum var, öte tarafta birey...

Durkheim sonuçta bireyler kolektivitesinden, bireysel ilişkilerden tümüyle soyutlanabilir bir toplum fikrine varıyor.

Oysa toplumun hangi anlamda bireylerden oluştuğu banalitesinin sorgulanması gerekir: Fransız sosyolojisine o sıralar en uygun düşen temaların neler olduğunu hatırlayalım –kalabalıkların bireysel hallerden farklı olarak nasıl davrandıkları (Gustave Le Bon, ama bir o kadar da Le Play sosyolojileri). Tabii devrimci çıkışların, ulusal irade temasının giderek güçlendirilmesi uğruna gösterilen çabaların arttığı bir çağda bu temalar temellerini rahatça bulabiliyorlardı.

Bireyin aynı zamanda bir kalabalık içinde oluşu sosyolojinin kuruluş fikirlerinden birisidir. Ancak her zaman bunun zaten besbelli olduğu söylenebilir. Tarde'ın önemi, belli bir oranda Spinoza'dan, önemli ölçüde de Leibniz felsefesinden türettiği bir *principium individuationis*'i, yani "bireyleştirme ilkesini" sosyal psikolojinin temel metodolojik kriteri olarak seferber edebilmesine dayanır: Toplum-birey ilişkisi gibi bir

problem yerine bireyin içindeki toplumları, toplumlar içindeki bireylikleri keşfe çıkmak...

Nasıl? Eğer kâinatta değişmez olduğu ve her şeye gücü yettiği durağan dengeleri hedeflediği farz edilen yasalardan ve bu yasaların uygulandığı kabul edilen homojen bir tözden başka bir şey yoksa nasıl olur da bu yasaların bu töz üstündeki eylemi her an kâinatı gençleştiren bu harika değişkenlikleri ve kâinatı dönüştüren şu devrimler serisini üretiyor? Nasıl en küçük bir nota süslemesi bile bu katı ritimler boyunca kayarak dünyanın ezelî-ebedî kutsal şarkısını söyleyebiliyor? Bunca monoton ve homojen bir rahimden sıkıntıdan başka ne doğabilir ki? Her şey özdeşlikten [bugün sosyolojide ayrıcalıklı meflıumlardan olduğu için aslında "kimlik" diye de okumanızı öneririm] geliyorsa ve ona doğru gitmişse, gidecekse bizi kapıp götüren bu çeşitlilikler ırmağının kaynağı ne? Emin olun, ne kadar renksizmiş gibi kabul edilse bile şeylerin dibi o kadar da yoksul, o kadar da kısır değil.

Tipler frenlerden, yasalar ise devrimci, içsel farklılıkların önüne boşuna dikilen raptiyelerden başka şey değil. Orada gizliden gizliye yarının yasaları ve tipleri hazırlanmakta – ve bunlar çok sayıda boyundurukla istendiği kadar ket vurulmaya çalışılsın,kimyevî ve hayatî disipline rağmen, akla rağmen, gökler mekaniğine rağmen, günün birinde bir ulusun insanları gibi, bütün engelleri parçalayıp kendi kalıntılarını bile daha üst düzey bir çeşitliliğin aracı yapmayı başaracaklar.

Anlaşıldığı kadarıyla Bergson'un ünlü "süre" meflıumunun ilk belirişlerinden biri, tarihsel-toplumsal süreçleri hiç değilse Hegelci bir tarzda anlamayan birinin eserinde bulunuyor. Bu, belirgin haliyle Tarde tarih düşüncesini ele alırken ortaya çıkıyor:

Tarihte bireysel nedenler teorisinin karşıtlarına hak verdiren şey çoğu kez çok sade ve küçük insanlarda beliren büyük fikirlerden bahsetmek gerekirken hep büyük insanlardan bahseden böyle bir teorinin çoktan yanlışlanmış olmasıdır.

Ama küçük adamların "büyük" fikirlerini kolektif bir sürecin üretmesi, devralması ve sürekli olarak "yeni"yi sunan bir dünya zaman-mekânında işlemesi gerekir. Söz konusu olan şey, tarihteki bir ilerleme veya "tarih"in ilerleyişi değildir; tarihin "açık" olduğu ve sonsuz sayıda monadolojik bireyliklerin eyledikleri, yayıldıkları bir "plan", bir "düzlem" oluşturduğudur. Böylece hiçbir zaman bir "biz"den başlanmaz –"doğa"nın uluslar, kavimler yaratmadığını, yalnızca bireyler yarattığını söyleyen Spinoza'ydı. Ancak Spinoza'dan Leibniz'e, oradan Tarde'a aktarılan bir anlayış doğrultusunda: Sonsuz sayıda bireyin oluşturduğu sonsuz sayıda birey – ve gene söylemek gerekir ki, bu durumda bir toplum da bireydir. İşte monadolojik bireylikler teorisinin Tarde'daki ifadesi:

"Biz"in arka planında, eğer iyi ararsanız, çoğalarak çatışan birleşen, yuvarlanıp giden belli bir sayıda "onlar" ve "bunlar"dan başka bir şey bulamazsınız. (...) Gerçekte bu türden açıklamalar yanıltıcıdır ve bunları yapanlar, kolektif bir kudreti, milyonlarca insanın üstelik birtakım ilişkiler boyunca bir benzerliğini postüla olarak ortaya attıkları zaman, en büyük zorluktan, yani bu gene yutulmanın nasıl olup bittiğini bilmeye çalışma zorluğundan kaçabildiklerini sanırlar.

Nasıl ki bir cümle oluşturduğu konuşmadan, bir konuşma ise bir konuşmalar topluluğundan, bir söylemden daha mantıklıysa, bireylik de sonsuz çeşitliliklerin bir süreci içinde kavranmalıdır.

Böyle bir yaklaşımın taçlandığı yer ise Tarde'ın iki ciltlik dev *Psychologie-économique*'inde, "Ekonominin Psikolo-

jisi"nde bulunuyor. Georg Simmel'in *Philosophie des Geldes*'iyle ("Paranın Felsefesi") yaklaşık olarak aynı dönemde kaleme alınan bu çalışma, Marx'tan sonra ekonomi-politiğin yaşadığı ikinci bir devrim olarak düşünülebilir – tabii ki etkisini ancak çok geç hissedebiliyoruz ("*tarde*" kelimesi Fransızca'da zaten "geç" anlamına gelir)... İlk devrimi Marx gerçekleştirmişti tabii: Adam Smith ile Ricardo öncesinde bir "ekonomi-politiğin" varlığından bahsedilemeyeceği konusunda ısrarlıydı, çünkü merkantilizmden fizyokrasiye kadar bakışlar emeğe ve üretim sürecine, yani sermaye ile emek-gücüne değil, zenginliklere, yani nesnelere, yani büyük toprak mülkiyetine, hazinedeki altın miktarına, nehirlere, ormanlara yönelikti –bütün bir "ulusların zenginliği" kavrayışı... Özellikle Ricardo'nun emek-değer kuramıyla bütün ölçütler büyük, kıymetli nesneler dünyasından öznelliğin alanına aktarılır. Artık kaynaklar emek ve sermayedir– ta ki Marx sermayenin kaynağını ("kristalleşmiş emek" olarak sermaye) sorgulamaya girişene kadar. Artık ekonomi-politik antagonistik iki sınıf çerçevesinde tartışılacaktır, çünkü sermaye olsa olsa yutmuş olduğu emeğin öznelliğini taşırken başka bir sınıfın mülkidür.

Kıymetin kaynağı sorunu üzerinde işleyen ekonomi-politik alanına Fransa taşrasından ne gibi bir katkı gelebilirdi ki? Tarde'ın katkısı Simmel'e paralel olarak ekonomi sorusunu kültüre ilişkin olarak sormaya girişmesinden geliyor. Hatırlanabileceği gibi, Simmel'in güçlü sezgisi onu kültürün ekonomik üretim tarzı ve bu tarza tekabül eden sosyalizasyon süreçleri karşısındaki özerkliği talebinin (ki bu talep kültür, sanat ve edebiyat dünyasında bol bol dile getirilir) yerine kültüre ait olan üretim ve sosyalizasyon tarzlarının ekonomiye dahil edilmesi talebine vardırmıştı. Tarde bir adım daha atmayı öneriyor: Bunu kültürel emeğin taşıyıcılarının ira-

desinden bekleyemeyeceğimiz belli olduğuna göre, en azından şu gözlemi dikkate almamız gerekir: Kapitalizmin daha ileri safhalarında "entelektüel üretim" zenginlikler üretiminin düzenlenmesini ve örgütlenmesini daha yoğun bir şekilde üstlenmeye meyleder. Ekonomik gelişme adı verilen şey bir tür "bilme isteğini" er geç içermeye başlayacaktır. Bilgi ve "güzelliğe", yani "sanata" yönelik sevgi gittikçe daha belirgin bir şekilde arzular düzleminde talepkâr motiflere dönüşeceklerdir. Henüz 1902 yılında yayımlanan "Ekonominin Psikolojisi" dönemin Avrupa ufkunda –kolayca unutulduğuna göre– gerçek bir yer alamamıştı. Oysa, son yüzyıl boyunca gerek Marksizm içinde, gerekse dışında ekonomi-politiğe yöneltilen eleştirileri sezgisel bir nüve halinde de olsa barındırıyordu: Öncelikle ekonomik çözümlemenin çıkış noktasını ve yönünü tersine çevirerek – bu çıkış noktası artık "kullanım değeri" üretimi olmayacaktı; yani Aydınlanmanın ünlü "Ansiklopedi"sinden Adam Smith'e varıncaya dek pek çok yerde rastlanabilecek ideal "iğne fabrikası" (maddî üretim) modelinin yerine Tarde "bir kitap nasıl üretiliyor?" sorusunu soruyordu. Bu dolaysızca "bilgi nasıl üretiliyor?" sorusudur ve ekonomi-politiğin tartışma alanına Tarde'dan yüz yıl sonra girmeye başlamıştır: "Bir kitap nasıl imal edilir? Bu bir iğnenin ya da düğmenin nasıl imal edildiğinden daha az ilginç değil." Tahmin edilebileceği gibi bugün bu tür sorular post-fordist üretim kalıplarının bir modeli, hatta bir paradigması olarak soruluyorlar –yani enformasyon üretiminin, yazılımlar üretiminin ve kültür üretiminin dayattığı sorular olarak. Tarde hayli erken bir dönemde valeurs-vérités kelimesini kavramlaştırır– hakikat-değerleri diye tercüme edebilirsiniz bunu. Bu terim doğrudan "bilgi"ye gönderiyor.

Bilgi hangi bakımlardan ve hangi biçimler altında üretilmektedir? kapitalizmin geliştirdiği aygıtlar bilginin üretimini

ve tüketimini gittikçe homojenleştirilebilir ve yeniden-üretilebilir kılmaktalar. Bu noktada Tarde "basın"dan ve "kamuoyu"ndan bahsetmeye başlayacaktır– bu yol televizyondan geçerek bilgisayar şebekelerine ve internete kadar varacaktır. Tarde'a göre basın ve kamuoyu gibi aygıtlar "gitgide sağlamlaşan bir 'niceliksel' karaktere sahip olmaktalar; böylece mübadele-değeriyle karşılaştırılmaları gittikçe daha zorunlu bir hale geliyor". Peki ama bunlar her şey gibi birer meta olabilirler mi?

Ekonominin bakış açısından bilgi her şey gibi ekonomik zenginliğin kalemlerinden biri olarak göründüğü için, elbette her şey gibi kullanım-değeri olarak ele alınmaya devam eder. Oysa Tarde'a göre bilgi "işbölümüne" indirgenemeyecek bir üretim tarzıdır.

Durkheim'ın perspektifinden görülemeyecek kadar bir "sosyalleşme" ve "sosyal iletişim" tarzıdır. Dolayısıyla ürünleri, üretim ve tüketim değerleri "çarpıtılmadan" pazar mekanizmalarıyla ve mübadeleyle üretilemez.

Ekonomi-politik hakikat-değerlerini diğer mallar gibi görmeye devam etmek zorunda kalır. Bunun nedeni hep kullanım-değeri üretimi çerçevesinde ele alınmış bir metoda bağlı kalışıdır. Ama esas önemli neden ekonomi-politiğin hakikat-değerlerine maddî ürünlermiş gibi bakmak zorunda oluşudur, çünkü böyle yapmasaydı kuramsal, özellikle de siyasî mefhumları tümüyle yıkıma uğrardı: "Bilginin ışıltıları" ekonomi-politiğin kıymete, ekonomiye ve zenginliğe dair mefhumlarını altüst eder, çünkü bütün bu mefhumlar ekonomi biliminde genel geçer olan tüm bir eksiklik, ihtiyaç, yokluk, kıtlık, özveri ve feda retoriğinin sonuçlarıdırlar. Ekonomi-politiğin yaptığı gibi elbette üretimle başlayalım –ama iğnelerin değil, kitapların üretimiyle...

Bir kitap nasıl üretilir? İğnenin üretiminden farkı nedir? İlke olarak üretim tarzıyla mülkiyet rejimlerinin düzenini tam tersine çevirmeniz gerekir:

Kitap meselesinde kural bireysel üretimdir, oysa mülk edinilmesi esas olarak kolektiftir; çünkü eserlere mal muamelesi yapılmasaydı "edebî mülkiyet"in bireysel bir anlamı olamazdı; ayrıca kitabın fikri yayımlanmadan önce, yani toplumsal dünyaya henüz yabancıyken sadece ve tümüyle yazara ait de değildir zaten. Diğer taraftan malların üretimi de gittikçe daha fazla kolektif, mülk edinilmeleri de gittikçe daha fazla bireyseldir ve hep öyle kalacaktır –toprağı ve sermayeyi kamusallaştırsanız bile... Öyleyse bu kitap meselesinde özgürce üretimin en iyi üretim ortamı olarak hayatî bir önem taşıdığına hiç kuşku yok. Bu alanda deneysel araştırmayı düzenleyecek bilimsel bir emek örgütlenmesi ya da yasamalar üzerindeki felsefi bir düşünce olsa olsa acınası sonuçlar vermekle kalacaktır.

Günümüz enformasyon sektörünün büyük uluslararası şirketleri, IBM, Microsoft, büyük yayınevleri ve televizyon kanalları üretimin artık "bilimsel işletme" metotlarıyla örgütlenemeyeceğini kabul ediyorlar; oysa mülkiyet rejimleri açısından tek bir sorgulamayı telaffuz ettikleri yok. Yüzeydeki bu sorun Tarde'ın derinliğine indirildiğinde bize şu soruyu sordurmalı: Mülkiyet mefhumu bütün değer türlerine –kullanım-değerinden güzellik-değerine ve hakikat-değerine varıncaya kadar– gerçekten uygulanabilir mi?

Bilgi, tıpkı bir iğne gibi mi ait olur bize? Belki öyle olur, ama Tarde'a göre ekonominin ve hukukun kabul ettiği gibi bir "serbest hazır-bulunuş" tarzı altında değil: Yaşayan bir varlık olmayı sürdürdükçe kimse bedeninin uzuvlarını başkasına vermez. Aynı şekilde "şerefini, haysiyetini, soyluluğunu" da...

Demek ki bu değerlerin başkaları tarafından mülk edinilmesinden çekinilecek hiçbir taraf yoktur – hepsinden daha önemli olan kamusallaştırılmaları, ulusallaştırılmaları en zor olan bu değerlerin...

Oysa ekonomi-politiğin bakış tarzı onu "maddî olmayan ürünleri" "maddî ürünlere" dönüştürmeye zorluyor...

Tüketim cephesinden bakıldığında da Tarde'ın yine bir sorusu var: Zenginliklerin tüketimi hakikat ve güzellik değerlerinin tüketimiyle aynı mıdır? "Düşünürken kanaatleri, inançları, seyrederken hayran olduğumuz şaheserleri mi tüketiyoruz?". Hissedilebileceği gibi, yalnızca maddî zenginlik piyasa ve bireysel mülk rejimi tarafından koşullandırılabilen bir "yıkıcı tüketime" açılabilir. Bilgi ve güzellik tüketimi ise ne belirgin bir yabancılaşmaya ne de yıkıcı tüketime bağlanmak zorundadır. Tarde'a göre, bilginin bilme arzusunu gidermek için birisinin mülkü olması ve "pazarlanması", yani ürünün yabancılaşması" gerekmiyor. Genel olarak toplumsal iletişimin çerçevesinden bakarsak bilginin iletiminin üretenden de, edinenden de hiçbir şey azaltmadığını görebiliyoruz. Aksine, iletilmekle bilgi ve güzellik hem yaratıcısının değerini hem de bilginin ve güzelliğin kendisinin değerini artırıyor:

Diyalog halindeki iki kişinin fikirlerini veya hayranlıklarını "mübadele ettiklerini" söylediğimizde bu bir metafor veya dilin kötüye kullanılmasıdır. Bilgi ışıltılarının ve güzelliğin açısından mübadele bir feda anlamı taşımaz: O daha çok karşılıklı etkileme, hediye alışverişindeki karşılıklılıktır –tabii ki bu, zenginliklerle hiç alakası olmayan bir hediyedir; burada veren kişi verdikçe alır; hakikatleri ve güzellikleri hem verir hem elinde tutar. Bazan iktidar, güç-kudret meselesinde de aynı durum söz konusudur...

Fikirlerin serbest mübadelesine gelince, tıpkı dinî inançlar, sanat ve edebiyat, kurumlar ve ahlaklar gibi: İki kişi ya da halk arasında mübadele edilmeleri, birilerinin mutlaka fakirleşmesiyle sonuçlanan serbest meta mübadelesi gibi suçlanabilir değildir.

Bu durum, "kitabın üretimi" ve fikirlerin serbest mübadelesi meselesini iktisadî değil, doğrudan doğruya etik bir mesele kılıyor:

Pazar meselesi değil, bir ahlak meselesi... Elbette ki bilgiyi ve güzelliği kazanabilir, yitirebilirsiniz – ama bu bir pazar sistemi boyutunda gerçekleşmez; bilginizi çaldırırsınız veya hediye edersiniz...

Öte yandan, doğası itibariyle fikirlerin serbest ticareti, bir yerine-geçme değil karşılıklı bir ekleme olduğundan, bir araya getirdiği homojen olmayan şeyler arasında ya verimli karşılaşmalar ya da ölümcül şoklar, çatışmalar yaratır.Bu yüzden iyi bir şeyler üretemezse büyük felaketlere neden olur. Ve nasıl bu entelektüel ve ahlakî serbest ticaret kaçınılmaz bir şekilde ekonomik serbest ticarete eşlik ediyorsa, bunun tersi de doğrudur.Birbirlerinden kopartıldıklarında her biri etkisiz ve lüzumsuz kalırdı...

Burada önemli olan şey, Tarde'ın yaklaşımıyla ele alındığı zaman bilginin üretim ve iletiminin bizi aslında ekonominin (ve ona tekabül eden ekonomizmin) ve işbölümü, para ve mülkiyetin ötesine taşımasıdır. Bu toplumsal alanlardaki iktidar ilişkilerinin devreden çıktığı anlamına gelmiyor: "Verimli buluşmalar" ya da "ölümcül çatışmalar"... Tarde'ın eğitim kurumlarına yönelik çalışmaları böyle bir tartışmanın para-digmasını yeterince oluşturuyorlar:

Hakikat-değerleriyle zenginlik-değerleri arasındaki zorunlu ama ikisini birbirinden ayırmaktan geri kalmayan bağ pedagojinin alanında beliriyor –özellikle hocanın aktaracağı

bilgiyle öğrencinin çaba ve yetenekleri arasında nasıl verimli bir etkileşim oluşturulacağı konusunda...

Doğrusu eğitim alanındaki bütün bu çabalar öyle çok fazla yararlı görünmüyorlar. Her şeyin üstünde, iyi eğitim için ilk şart –öğretmenle öğrencinin psikolojik şartları bir kez yola koyulduktan sonra– iyi bir okul programıdır, ve bir program her şeyden önce bir fikirler sisteminin, bir inancın bulunmasını varsayar. Aynı şekilde, iyi bir ekonomik üretim için de herkesin üzerinde uzlaştığı bir ahlakî kodun bulunması şarttır. Moral bir kod endüstriyel üretim için, yani tüketim için bir programdır – çünkü ikisi asla birbirinden bağımsız değil...

Böylece Tarde'ın gözettiği "entelektüel üretim biçimi" sadece bilgiye ve sanat eserine layık bir ahlakı devreye sokmayı, ekonomiye dahil ve üstün kılmayı amaçlıyor değil – daha çok üretime gittikçe daha özgür, daha özgürleştirici bir tarz verebilecek olmasıdır söz konusu olan... Kapitalizmin muhteşem bir tarifiyle karşı karşıyayız o halde:

Uygarlığın etkisi iş ve ticaret dünyasına –yani ekonomistin ilgi alanına– önceden fiyatı bulunmayan bir şeyler yığınını, hatta haklarla insan güçlerini bile mütemadiyen sürüp durmasıdır.

Böylece, zenginlikler teorisi sürekli olarak hak teorisinin ve iktidar teorisinin üzerine abanıp duruyor –yani hukukun ve siyasetin üzerine.

Ve, tıpkı çağdaşı Simmel'in kaydettiği gibi, kültür ile sanatın üzerine...

Simmel herkesin yaptığının tersine kültür ve sanat alanlarının "özerkliğini" asla talep etmemekle yeterince akıllı davranmıştı. Kapitalizmin kültür hayatı üzerine çöreklenmesine öyle dosdoğru karşı çıkmanın pek bir sonuç getirmeyeceğinin farkındaydı. Öte yandan, estetik değer tipinin en yoğun,

en bulaşıcı, bulaştıkça artan ama eş ölçüde değişken ve özelleşmiş bir değer olduğunu kaydedebiliyordu. Tarde ise doğrudan "bulaşıcılığın" teorisini yapmaya girişmişti: Her güzellik ve hakikat değerinin iletim sürecinde artıyor oluşu alıştığımız ekonomik alanın kurallarından farklı bir ekonomi tasavvurunu uyandıracaktı. Simmel'in de kaçındığı "kültürel özerklik" arayışı sınaî emekle sanatsal ve entelektüel emek arasında niteliksel bir fark bulunduğunun kabulüne dayanıyordu.

Oysa "maddî-olmayan" emeğin üretirken aslında ne ürettiğini sorgulamak gerekir: O zaman onun Simmel'in söylediği gibi tüketim sürecinde "uyarılar" ve "duyuşlar", yani aslında "iletilemez", dolayısıyla ekonomik bölüşüme konu olamayacak şeyler ürettiği sonucuna zorunlu olarak varırız. Aynı şekilde Tarde için de "temsili olmayan" bu duyuşlar, en üstün olan sanatsal formları içinde din, ahlak, hukuk ve ekonomi gibi değer sistemlerinin duyguları "manipüle" etmekteki üstün yeteneklerine karşın, onları "yetiştirmede", "beslemede" ve "eğitmede" en büyük rolü oynamalıydılar. Tabii ki bunun için kapitalizmin belli bir döneminde devreye soktuğu "kafa emeği/kol emeği" ayrımı klişesini yalnızca alt etmeye çalışmak yetmez, aynı zamanda varsayımlar arasından çıkarmak da gerekir. •

Ulus Baker

GABRIEL TARDE (1893)

MONADOLOJİ VE SOSYOLOJİ

I

Leibniz'in monadları, babalarından bu yana hayli yol aldı, ilerlediler. Bilginlerin kendileri bile farkına varmadan değişik bağımsız yollarla, çağdaş bilimin kalbine giriveri yorlar. İçerdiği temel şeyler açısından –ya da Leibnizci açıdan– önemli olan bu hipotezde yer alan bütün ikincil hipotezlerin bilimsel olarak inşa edilme yolunda olmaları dikkate değerdir. Gerçekte bu hipotez, ikincisinde karışmış olan bu iki antitenin[1], madde ve ruhun bir tekine indirgenmesini içerir ilkin ve aynı zamanda dünyanın bütünüyle tinsel etkenlerinin artışını içerir. Başka bir deyişle, öğelerin devamsızlığını, kopukluğunu ve onların varlıklarının tür-

[1] Bireyliği, benliği olan bir varlık gibi düşünülen şey. Ör.: Toplum, devlet, madde. (Çev.)

deşliğini içerir doğal olarak. Ayrıca, sadece bu çifte koşulladır ki evren zekâ bakımından derinliklerine kadar yarı saydamdır. Oysa bir yandan, defalarca incelendikten ve inilemez olarak kabul edildikten sonra, hareketi ve bilinci, objeyi ve süjeyi, mekaniği ve mantığı ayıran uçurumla ilgili şüpheler sonunda ortadan kalkmıştır. Açık olarak bilinen bir şüphedir bu fakat her yerde ses getiren gözü pek kişiler değildir bunu yapan. Diğer yandan kimyanın ilerlemesi, bizi atomun doğrulanmasına, maddenin fiziksel ve canlı tezahürlerinin, uzamın, hareketin ve büyümenin devamlı karakterinin yüzeysel olarak açımladığı düşünülen maddesel devamlılığın olumsuzlamasına götürmektedir. Ara oranlar hariç, kimyasal maddelerin belirli oranlarda bileşimlerinden daha şaşırtıcı bir şey yoktur, aslında. Hiçbir evrim, hiçbir geçiş yoktur burada, her şey açık, ani, sert ve kesindir ve bununla birlikte, dalgalanan, değişken olan ve olgular içerisinde uyumlu bir şekilde kademelendirilmiş olan ne varsa, buradan gelir; renklerin devamsızlığı olmadan, tonların devamlılığının imkânsız olması gibi hemen hemen. Fakat ilerleyerek bizi monadlara götüren tek şey kimya değildir, sadece. Fizik de öyledir, doğal bilimler de, tarih ve matematiğin kendisi de. "Newton'un hipotezi çok önemli olmuştur," diyor Lange; ki buna göre bir gök cisminin çekimi, meydana geldiği bütün yığınların çekiminin toplamından başka bir şey değildir. Yeryüzündeki yığınların birbirlerini karşılıklı olarak kendilerine doğru çektikleri ve dahası bunların en küçük molekülleri için de aynı şeyin geçerli olduğu sonucunu çıkarıyordu bundan, direkt olarak." Bu bakış açısı, bize olduğundan daha özgün görünmektedir. Newton, gök cisimlerinin bireyselliğini darmadağın ediyordu, ki bu gök cisimleri o ana kadar iç ilişkileri yabancı cisimlerle olan ilişkilerine hiçbir şekilde benzeme-

yen, üstün birer bütün olarak görülüyordu. Bu görünen bütünü, başka katışmaçların öğeleriyle olduğu gibi kendi aralarında bağlı olan birçok farklı öğe halinde dağıtmak için büyük bir zihin gücü gerekiyordu. Bu bakış tarzı, karşıt önyargının yerini aldığında, fiziğin ve astronominin ilerleyişi başlar.

Hücre teorisinin kurucuları Newton'un takipçileri oldular bu konuda. Canlı cismin birliğini aynı şekilde parçaladılar, bu birliği, tek başına olduklarında sadece kendileri için varolmaya çalışan ve dışarının zararına gelişmeye ve büyümeye devam eden, çok sayıda basit organizmalara ayırdılar. Dışarı dendiğinde bundan, inorganik hava, su veya tüm diğer madde parçacıkları gibi yakın ve kardeş hücreleri anlıyorlardı. Schwann'ın görüşü, bu konuda Newton'un görüşü kadar zengin ve verimli olmuştur. Onun hücre teorisi sayesinde biliyoruz ki, "Yaşamsal güç maddeden ayrı temel bir ilke olarak, ne organizmanın bütününde, ne de her bir hücrede vardır. *Bitkisel veya hayvansal hayatın bütün fenomenleri atomların özellikleriyle açıklanmalıdır* (atomların meydana geldiği son öğeler deyin); bunlar ister cansız doğanın bilinen güçleri *isterse şimdiye kadar bilinmeyen güçler* olsunlar." Yaşamsal ilkenin bu radikal olumsuzlamasından daha pozitivist ve sağlam ve ciddi bilime daha uygun bir şey yoktur kuşkusuz; ki kaba tinselcilik buna sık sık karşı çıkmıştır. Bununla birlikte sınırları zorlanan bu eğilimin bizi nereye götürdüğünü görüyoruz: Leibnizci spiritüalizmin en büyük isteğini yerine getiren monadlara. Eski hekimler tarafından bir kişiymiş gibi muamele edilen hastalık -bir diğer antite- yaşamsal ilke gibi, sonsuz-küçük dokusal öğe düzensizlikleri halinde dağılır, ve bunun ötesinde, özellikle Pasteur'ün keşifleri sayesinde, hastalıklarla ilgili parazit teorisi (bu düzensizlikleri küçük

organizmaların iç çatışmalarıyla açıklayan parazit teorisi) günden güne genelleşip yaygınlaşır, bir reaksiyon doğuracak kadar aşırıdır bu hatta. Ama parazitlerin de, kendi parazitleri vardır. Ve bu böyle devam eder. Yine sonsuz-küçük!

Yeni kimyasal teoriler benzer bir şekilde oluşmuştur. "Temel ve yeni bir noktadır bu," diyor Wurts. "*Elementlerin kendilerine köklerin özelliklerini veriyoruz.* Eskiden bu kökler bütün halinde düşünülüyordu, bir bütün olarak düşünülen köke birleşme veya basit cisimlerin yerini alma yeteneği atfediliyordu. Bu Gerhardt'ın türler teorisinin temel bakış açısıydı. Bugün daha ileri gidiyoruz. Köklerin özelliklerini keşfetmek ve tanımlamak için onları oluşturan atomlara kadar uzanıyoruz." *(Atom teorisi, s.194)* Değerli kimyacının düşünceleri, az önceki sözlerden daha ileriye gidiyor. Aktardığı örneklerden, bir kökün atomları arasında özellikle bir tanesinin olduğunu ve bunun atom sayısının - ki bu henüz doyuma ulaşmamıştır ve diğerlerinin doyuma ulaşmasıyla varolmaya devam etmektedir- meydana gelen bileşimin son varlık nedeni olduğunu çıkarıyor sonuç olarak.

Yıldızlar gibi, yaşayan bireyler gibi, hastalıklar ve kimyasal kökler gibi, uluslar, filozof denilen tarihçilerin iddialı ve kuru teorilerinde uzun süre gerçek varlıklar olduğu sanılan antitelerdir sadece. Örneğin siyasi veya sosyal bir devrimin nedenini, yazarların, devlet adamlarının ve her türden mucidin yarattığı etkide aramanın bir soysuzluk ve bayağılık olduğunu ve bunun [bu nedenin] insan ırkının dehasından, anonim ve insanüstü aktör olan halkın içinden kendiliğinden geldiğini, yeterince tekrar etmedik mi? Fakat, gerçekten yeni olan, önceden öngörülemeyen ve gerçek varlıkların karşılaşmasının yarattığı yeni bir varlığın

ortaya çıkışını gerçeğe aykırı bir şekilde olgularda aramaya dayanan ve elverişli gibi görünen bu bakış açısı, sadece geçici olarak işe yarayabilir. Yapılan edebi suiistimallerle çabucak tüketildi mi bir kez, bu bakış açısı, daha açık ve daha gerçekçi açıklamalara doğru ciddi bir geri dönüşe götürür bizleri, bu açıklamalar sadece bireysel eylemlerle ve özellikle de diğer insanlara model teşkil eden ve toplumsal yapının ana-hücreleri gibi olan binlerce örnek halinde yeniden üretilen, yaratıcı insan eylemleriyle herhangi bir tarihsel olaya açıklama getirmektedirler.

Hepsi bu değil: Her bilimin vardığı bu son öğeler, sosyal birey, canlı hücre ve kimyasal atom sadece kendi özel bilimleri açısından sonuncu olabilirler. Bunlar da oluşturulmuşlardır bir şekilde, bunu biliyoruz; Thompson'un bu konuda ileri sürülen tahminlerin en mantıklısı ve en kabul edilebiliri olan *atom-fırtınaları* hipotezine göre, çok daha basit elementlerin dönen bir yığını olan atom da dahil. M. Lockyer'in güneşin ve yıldızların tayfı üzerinde yaptığı araştırmaları, onun, kendisi tarafından gözlenen kimi *zayıf dizile*rin gezegenimizin üzerinde ayrışmaz olarak gördüğümüz maddelerin yapı taşlarından ileri geldiğini sanmasına neden oldu.

Elementlerle iç içe yaşayan bilginler, onların karmaşıklığından şüphe etmiyorlar. Wurts kendisini Thompson'un hipotezinden yana gösterirken, sayın Berthelot kendi köşesinden şöyle diyor: "Şu anki basit vücutlarımızı oluşturan basit yığınlarla ilgili olarak yapılan derinleştirilmiş çalışmalar, bunları bölünmez ve homojen olan ve sadece bütünsel hareketleri yapabilen atomlara ve aynı zamanda *çok kompleks* olan, özgün bir mimariyle donatılmış ve *çok değişik iç hareketler*le canlandırılmış yapılara benzetme eğilimindedirler giderek." Diğer taraftan fizyolojistler protop-

lazmanın homojenliğine inanmıyorlardı ve hücrenin içinde sadece katı bölümü aktif ve gerçekten canlı olarak düşünmektedirler. Hemen hemen bütün çözünür bölüm bir yakıt ve besin yedeğinden başka bir şey değildir (ya da bir süprüntü yığını). Katı bölümde de -eğer bunu daha iyi biliyor olsaydık- hemen hemen her şey dışarıda bırakılmak zorunda kalınırdı şüphesiz. Peki böyle elemeden elemeye bir geometrik noktaya, yani saf hiçliğe değilse nereye varacağız; bu nokta daha ileride açıklanacağı gibi bir merkez olmadıkça? Gerçekten de, gerçek bir dokusal öğede (ki hücre kelimesi bunu tam olarak karşılamıyor) göz önünde bulundurulması gereken temel şey, sınırı ya da dış kabuğu değildir; dış engellerle ilgili korkunç deneyiminin ona kendisini güvenceye almak için kapanmayı zorunlu kıldığı ana kadar durmaksızın yayılmaya devam ettiği merkez, odaktır; ancak burada acele etmemiz gerekiyor.

Kuşkusuz beklenmedik bir şekilde bütün evrenin anahtarı haline gelen sonsuz-küçüğe kadar uzanan bu yamaçta durmanın hiçbir yolu yok. Sonsuz-küçük hesaplamanın her geçen gün artan önemi buradan geliyor belki de ve aynı nedenle, evrim düşüncesinin kısa süren büyük başarısı da buradan gelmektedir. Bu teoride spesifik bir tip (bir geometrici böyle derdi, büyük olasılıkla) bireysel varyasyonlar denilen sayısız diferansiyelin toplamıdır; bu bireysel varyasyonların kendileri de derinliklerinde binlerce küçük değişimin meydana geldiği hücresel varyasyonlara bağlıdırlar. Köken, varlık nedeni, sonlunun ve sınırlının nedeni, sonsuz-küçüğün, görünmezin içindedir: Leibniz'e ve aynı şekilde dönüşümcülerimize ilham veren derin kanı böyledir.

Peki ama açık ve belirgin farklılıklar toplamı olarak sunulduğunda anlaşılmaz olan böyle bir transformasyon bir

sonsuz-küçük farklılıklar toplamı olarak düşünüldüğünde, niçin kolaylıkla anlaşılıyor? Öncelikle bu karşıtlığın, bu kontrastın oldukça reel olduğunu göstermemiz gerekiyor. Farz ediyorum ki, bir cisim mucize eseri ortadan kayboluyor; bulunduğu A noktasında yok oluyor, sonra ortaya çıkıyor ve birinciye bir metre uzakta olan Z noktasında yeniden *dönüşüyor*, *ara konumları geçmeksizin:* bu cismin bir bağımsız konumlar çizgisi izleyerek A'dan Z'ye geçtiğini görüp şaşırmak gibi bir düşüncemiz yoksa, bu tür bir yer değiştirme zihnimizde yerleşemez. Bununla birlikte şuna dikkat etmek gerekir ki, bizim ilk şaşkınlığımız, eğer söz konusu ani kaybolmanın ve yeniden ortaya çıkmanın yarım metrelik, 30, 20, 10 veya 2 santimetrelik bir mesafede, ya da milimetrenin algılanabilir herhangi bir kesiri mesafesinde gerçekleştiğini görmüş olsaydık, hiçbir şekilde azalmazdı. Aklımız, ya da imgelemimiz, son duruma ilk duruma olduğu kadar şaşardı. Aynı şekilde, eğer önümüze iki farklı canlı tür konulursa, çok uzak veya çok yakın, önemli değil, bir mantar ve bir labye[1] veya aynı türden iki labye, birinin aniden ve geçişsiz olarak diğerine dönüşebilmesini burada yukarda olduğundan daha iyi anlayamayız asla. Ama eğer bize, bir ırk karışması nedeniyle birinin döllenmiş yumurtasının alışıldık güzergâhından ilkin son derece hafif, sonra derece derece artmış olan bir sapmaya uğradığı söylenirse, bunu kabul etmekte hiçbir zorluk çekmeyiz. Denilecektir ki, ilk hipotezin anlaşılmazlığı düşünce birliğinin bilincimizde neden olduğu bir önyargıdan ileri gelmektedir. Bundan daha doğru bir şey yoktur, ve bu haklı olarak kanıtlıyor ki, gerçeklik, bu önyargının doğduğu deneyimin kaynağı, sonlunun, sonsuz-küçükle açıklanmasına

[1] Taç yaprakları dudaksı olan bitki.

uygundur. Zira saf akıl, *çıplak* akıl bunu asla bulamazdı zaten; hatta küçüğün içinde büyüğün kaynağından çok büyüğün içinde küçüğün kaynağını görmeye zorlanmış olacaktı ve dıştan içe küçük bir toprak yığınını aniden saran ve içine giren *ab initio* hazır-yapım ilahi türlere inanmak hoşuna giderdi. Hatta seve seve Agassiz'le birlikte derdi ki, daha başından itibaren ağaçlar orman oldu, arılar kovan, insanlar millet. Bu bakış açısı, sadece karşıt olguların başkaldırışıyla bilimden uzaklaştırılabildi. Daha bayağı şeylerden bahsetmek gerekirse, uzaya dağılmış büyük bir ışık küresinin, havanın merkezi bir atomunun artan ve yayılan tek bir titreşimine bağlı olduğu -bir türün bütün nüfusunun bir tür yayıcı ışıma olan ilk ve tek bir yumurta hücresinin inanılmaz derecede artmasından ileri geldiği– ve milyonlarca insanın beynindeki gerçek astronomi teorisinin varlığının, Newton'un beyninin bir hücresinde falan gün ortaya çıkmış bir düşüncenin artarak tekrar etmesinden ileri geldiği bile oluyor, bunu söyleyebiliyor insanlar. Peki, bundan ne tür bir sonuç çıkar? *Eğer sonsuz-küçük sonludan sadece derece olarak farklılaşsaydı*, eğer şeylerin temelinde anlaşılabilir ve kavranabilir yüzeylerinde olduğu gibi sadece konumlar, aralıklar ve yer değiştirmeler olsaydı, sonlu gibi anlaşılmaz ve kavranılmaz olan bir yer değiştirme (deplasman) neden sonsuz-küçük haline gelerek yapısını değiştirirdi? Sonsuz-küçük, demek ki, sonludan nitelik bakımından farklılaşıyor; hareketin, kendisinden başka bir nedeni vardır; fenomen, bütün varlık değildir. Her şey sonsuz-küçükten çıkar ve her şey oraya geri döner; hiçbir şey, kimseyi şaşırtmayan şaşırtıcı bir şeydir bu, hiçbir şey sonlunun, kompleks olanın çevresinde aniden ortaya çıkmaz; ne de orada yok olur. Sonsuz derecede küçüğün, bir başka deyişle öğenin, her şeyin nedeni ve tözü, kaynağı ve amacı

olduğu sonucunu değil ise, hangi sonucu çıkarmalı bundan? Fiziğin ilerlemesi fizikçileri doğayı onu anlamak için, *nicelendirmeye* götürürken, matematiğin ilerlemesinin matematikçileri, niceliği anlamak için, onu nicel hiçbir şeye sahip olmayan öğelere ayırmaya götürmesi, dikkate değerdir.

Bilginin artışıyla, sonsuz-küçüğe atfedilen bu artan önem öylesine olağandışıdır ki, olağan şekliyle ele alındığında (monadlar hipotezi dışlandığından), basit bir çelişkiler yığınıdır sadece. Bunları açıklama işini sayın Renouvier'e bırakıyorum. Absürd olan şey, hangi amaçla insan zihnine dünyanın anahtarını verirdi ki? Bütünüyle olumsuz olan bu kavram üzerinden, belki bizde olmayan ama entelektüel aktifimizin envanterinde *anı olarak* yer alması gereken oldukça pozitif bir kavramı elde etmeye çalıştığımız ama ulaşamadığımız ve bakmaya çalıştığımız ama göremediğimiz için değil midir bu? Bu absürdite tanıdığımız her şeye yabancı, her şeye dışsal bir gerçekliğin sadece dış görünüşü olabilirdi pekâlâ, her şeye dışsal olan bir gerçeklik, mekana ve zamana, maddeye ve ruha... Ruha mı? Eğer böyle olsaydı, monadlar hipotezinin reddedilmesi gerekirdi... Fakat bu deney gerektiriyor. Her ne olursa olsun, sonsuz-küçük olduklarını söylediğimiz bu küçük varlıklar; gerçek *ajanlar* olurdu bu durumda, sonsuz-küçük olduklarını söylediğimiz bu küçük varyasyonlar, gerçek *eylemler* olurdu.

Buraya kadar söylenenlerden bu ajanların özerk olduğu, bu varyasyonların yarıştıkça çarpıştıkları ve birbirini engelledikleri sonucu çıkıyor gibi görünüyor aynı zamanda. Eğer her şey sonsuz-küçükten çıkıyorsa, bu, bir öğe, tek bir öğe, herhangi bir değişim inisiyatifine sahip olduğu içindir; hareket, yaşamsal evrim, zihinsel veya sosyal dönüşüm.

Eğer tüm bu değişimler kademeli ise ve görünüşte sürekli ise, bu gösteriyor ki, girişken öğenin inisiyatifi, yardım almış olsa bile, dirençle karşılaşmıştır. Farz edelim ki bir devletin istisnasız bütün vatandaşları, aralarından birinin beyninde, daha özel olarak bu beynin bir noktasında doğmuş bir politik yeniden düzenlenme programını bütünüyle benimsiyorlar; devletin bu düzlemde bir bütün olarak elden geçirilişi aralıksız ve parçalı olmak yerine ani ve bütünsel olacaktır, projenin radikalizmi ne olursa olsun. Sosyal değişimlerin yavaşlığını açıklayan tek şey, diğer reform planlarının veya bir milletin her bir üyesinin bilerek veya farkında olmadan karıştığı diğer ideal devlet tiplerinin karşıtlığıdır. Aynı şekilde, eğer madde sandığımız kadar pasif ve devinimsiz olsaydı, hareket yani kademeli yer değiştirme, neden olurdu, anlayamıyorum; bir organizmanın oluşumu, neden, kendi embriyo fazlarının geçişine bağlı olurdu, anlayamıyorum, ki bu geçiş tohumun tepisinin başından itibaren amaçladığı ergin durumunun direkt olarak gerçekleşmesinin önünde bir engeldir.

Düz çizgi düşüncesi, buna dikkat edelim, sırf geometriye özgü değildir. Biyolojik bir düz doğrusallık vardır, mantıksal bir düz doğrusallık da vardır. Nasıl ki gerçekte bir noktadan diğerine geçmek için araya konmuş noktaların kısalması veya azalması sınırsız olmaz ve düz çizgi denilen sınırda durursa, aynı şekilde, spesifik bir formdan diğer bir spesifik forma geçişte bireysel bir durumdan diğer bir bireysel duruma geçişte, formlarda ve durumlarda geçilmesi gereken *minimal*, indirgenmez bir ara-durum vardır ve bu, embriyonun ortaya çıktığı artçıl tipler bölümünün embriyon tarafından özet olarak tekrar edilişini açıklayan tek şeydir ve benzer biçimde, bilimsel bir şey açıklanırken bir tezden diğer bir teze, bir teoremden bir diğer teoreme, bir

doğru gitme biçimi yok mudur, ve bu bunları zorunlu olarak ara konumlar olan *mantıksal konumlar* zinciriyle birbirine bağlamaktan ibaret değil midir? Gerçekten şaşırtıcı bir zorunluluk. Birkaç asrın emeğini birkaç sayfada özetleyen temel bilgi kitaplarında gördüğümüz ve izlediğimiz sergilerin bu rasyonel ve düz doğrusal sırası art arda gelen keşiflerin -ki bütün bir bilim bunun sentezidir- tarihsel olarak ortaya çıkış sırasıyla hepsinde olmasa da bir çok noktada sıklıkla örtüşüyor, ama her zaman değil. *Filojenezin*[1] *otojenez* tarafından özetlenişi için de aynı şey geçerlidir belki de; ki otojenez, öncü formların, birikmiş olan ve yumurtacığa bütün olarak intikal eden *biyolojik keşiflerin* önceki dönemlerde birbiri ardına izlediği dolambaçlı yolu sadece çabuklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda düzenler bu yolu.

Evrim öğretisinin monadolojik hipotezlere verdiği asıl destek, eğer bu büyük sistemi almak üzere olduğu ve çoktan oluşmaya başlayan yeni biçimler üzerinden düşünseydik, çok daha açık görünürdü. Zira evrimciliğin kendisi de, evrim gösterir. Evrimcilik sonuçsuz bir dizi denemeyle ya da dönüşüm yöntemlerine –ki, bu yanlış bir biçimde genellikle canlı doğaya atfedilmiştir- uygun olarak gözlemlenen olgulara uygulanan rastlantısal ve istem dışı adaptasyonlarla değil, bilginlerin ve oldukça zeki ve atak olan ve bilerek ve isteyerek temel teoriyi bilimin bilinen verilerine ve de kendilerinin önem verdikleri düşüncelere mümkün olan en iyi şekilde uydurmak için değiştirmekle meşgul teorisyenlerin biriken çabalarıyla evrim gösterir. Bu teori onlar için, herkesin kendine göre *spesifik* hale getirmeye çalıştığı *jenerik* bir *tip*tir. Fakat, Darwin'in neden olduğu olağanüstü kaynaşmanın bu çok çeşitli ürünleri arasında,

[1] Soyların oluşumu, soyoluşum. (Çev.)

üstadın kendi düşüncesine gerçek ve zengin bir yenilik ekleyen veya bu düşüncenin yerine gerçek bir yenilik koyan sadece iki tane önerme vardır. Sayın Edmond Perrier tarafından formüle edilen ve ilkel organizmalardan daha kompleks organizmalara olan *ortak evrim*den bahsetmek istiyorum ilkin, ve ikinci olarak, yıllar önce Cournot'nun ileri görüşlü yazılarında belirtilen ve öngörülen ve pek çok çağdaş bilginin zihninde tekrar filizlenen, krizli ve *sıçramalı evrim*den bahsetmek istiyorum. Bu bilginlerden birine göre, önceden varolan bir tipin yeni bir adaptasyon amacıyla spesifik olarak dönüşümü, verili bir anda bir bakıma ani (yani, sanırım önceden oluşmuş olan türlerin olağanüstü derecede uzun olan süresine göre çok kısa ama hayatımızın kısalığı göz önünde bulundurulduğunda çok uzun) bir biçimde gerçekleşmek zorunda kalmıştır ve bu denemeyle değil de *düzenli bir süreç*le olmuştur, diye ekliyor. Benzer biçimde, bir diğer dönüşümcüye göre, tür, nispeten hızlı bir şekilde gerçekleşen oluşumundan aynı şekilde hızlı olan ayrışımına kadar, kimi sınırlarda gerçekten durağan olarak kalır, çünkü sabit organik denge durumundadır kendisi temelde. Organizma, çevresinin aşırı olarak değişmesi nedeniyle (veya bir öğenin yayılan bir tür isyanından ileri gelen bir iç devrimle) kendi yapısı itibariyle ciddi bir biçimde bozukluğa uğradığında, kendi türünden, aynı şekilde sabit olarak dengelenmiş başka bir türün üzerinden geçmek için çıkar sadece ve bizim için bir sonsuzluk olabilecek bir süre boyunca kalır orada.

Bu tahminleri tartışmak durumunda değilim elbette. Şunu belirtmem yeterli olacaktır: Doğal seçilim kendisini tipleri yetkinleştirmekten çok geliştirmeye ve onları tek başına derin bir biçimde değiştirmekten çok yetkinleştirmeye özgü bir şey gibi göstererek gerilerken, bu teoriler geliş-

mekte veya alttan alttan yol almaktadırlar; yine mütevazı fakat oldukça baskınlar. Belirtilen bu iki yoldan hangisiyle olursa olsun, canlı vücutları tinsel veya yarı tinsel olan atomlarla doldurmaya zorlandığımızı da ekleyeyim. Sayın Perrier'in organik dünyanın ruhu olarak gördüğü bu *toplum ihti*yacı nedir, gerçekte; eğer bu küçük *kişiler* olayı değilse? Ve diğerlerinin düşündüğü şu direkt, düzenli ve hızlı dönüşüm, ilk olarak aralarından biri tarafından tasarlanan ve istenen bir *spesifik yeniden düzenlenme planı*nın gerçekleştirilmesine katkıda bulunan gizli işçilerin eseri değilse, nedir?

II

Sanırım bilimin evreni paramparça etme ve varlıkları durmaksızın çoğaltma eğiliminde olduğunu kanıtlamaya yeter bu. Fakat yukarıda da dediğimiz gibi, aynı zamanda maddenin ve ruhun kartezyen düalitesini birleştirme eğilimindedir bilim. Bu nedenle, bir antropomorfizme (insanbiçimciliğe) demiyorum ama kaçınılmaz bir *psikomorfizme* varır. *Monizm*[1] (bu birçok kez söylendi, biliyorum) sadece üç şekilde kavrayabiliriz gerçekten: harekete ve bilince bakarak, örneğin bir beyin hücresinin titreşimine ve karşılık gelen ruh durumuna bakarak anlayabiliriz, -aynı bir olgunun iki *yüzü* gibi-, (fakat antik Janus'[1]u bu şekilde hatırlamakla, kendi kendimizi aldatırız) veya heterojen yapısını kabul ettiğimiz madde ve ruhu ortak bir kaynaktan, gizli ve tanınmayan bir ruhtan çıkararak anlayabiliriz, fakat bununla bir düalite yerine bir triniteden (üçlem) başka bir şey kazanmayız; ya da, madde ruhtan gelir, başka bir şey de-

[1] Mitolojide iki yüzü olan Tanrı. (Çev.)

ğildir, diye kesin bir şekilde ortaya koyarak anlayabiliriz. Bizim anlayabildiğimiz ve istenen indirgemeyi gerçekten veren tek tez bu sonuncu tezdir. Ancak bunu iki şekilde anlayabiliriz. İdealistlerle birlikte diyebiliriz ki, maddi evren diğer benler dahil *benimki*dir, yalnız benimki, benim ruh/zihin durumlarımdan veya onların olasılığından meydana gelir; bu olasılık benim tarafımdan doğrulandığı ölçüde yani kendisi de benim ruh/zihin durumlarımdan biri olduğu ölçüde. Eğer bu açıklamayı reddedersek, geriye, monadolojistlerle birlikte tüm dış evrenin benimkinden başka ama temelde benimkine benzer diğer ruhlardan meydana geldiğini kabul etmekten başka bir şey kalmaz. Bu son bakış açısını kabul etmekle, bir öncekinin en sağlam temellerini ortadan kaldırabiliriz. Bir bitkinin, *bir taşın kendinde varlığının* ne olduğunu bilmediğimizi kabul etmek ve aynı zamanda onun *varolduğunu* söylemekte diretmek, mantıksal olarak savunulmaz bir şeydir; bu konuda sahip olduğumuz düşüncenin içeriği -ki bunu göstermek kolaydır- bizim zihin durumlarımızdan ibarettir ve bizim zihin durumlarımız dışında geriye bir şey kalmadığı için, ya bu maddi ve bilinmeyen X'i kabul ederek sadece onları doğrularız, ya da başka bir şeyi doğrulayarak hiçbir şeyi doğrulamadığımızı itiraf etmek zorunda kalırız. Ama eğer kendinde varlık temelde bizim varlığımıza benzerse, artık bilinmez olmadığından, doğrulanabilir hale gelir.

Daha sonra, monizm, bizi evrensel psikomorfizme götürür. Peki, monizmi doğruladığımız gibi, onu kanıtlayabilecek miyiz? Hayır. Doğrudur, Tyndall gibi fizikçilerin, Hoeckel gibi doğa bilimcilerin ve Taine gibi tarihçi ve sanatçı filozofların ve de her ekolden teorisyenlerin içerinin ve dışarının, sansasyonun veya titreşimin kopukluğunun aldatıcı olduğundan şüphe ettiklerini veya buna iyice inan-

dıklarını gördüğümüzde argümanlarının etkili olmaması önemli değildir; düşüncelerinin ve önsezilerinin birbirine uygun olması kendi başına önem arz etmektedir.

Fakat öne sürdükleri özdeşliği açık bir şekilde göstermeye çalışsalar da, bu düşünce, tanımlanması söz konusu olan bağımsız ifadelerde -*hareketi* ve *duyumu* kastediyorum- açık bir şekilde ortaya çıkan uyumsuzluğun karşısında tüm değerini kaybetmektedir.

Bunun nedeni, bu ifadelerden en azından birinin gerçekte yanlış seçilmiş olmasıdır. Hareketin salt nicel varyasyonları (ki bunların sapmaları da hesaplanabilirler) ile duyumun salt nitel varyasyonları arasında, söz konusu olan ister renkler olsun, ister kokular, tatlar veya sesler olsun, karşıtlık son derece çarpıcıdır, bizim için. Fakat eğer bizim duyumdan başka diğer iç durumlarımız arasında, bir varsayım olarak, nicel olarak değişken olanlar bulunsaydı, başka yerde göstermeye çalıştığım gibi, bu özgün karakter onlarla birlikte evrenin *tinselleştirilmesine* olanak verirdi belki de. Bana göre ruhun iki durumu, ya da daha doğrusu ruhun inanç ve istek denilen iki gücü -ki *doğrulama* ve *istenç* buradan doğar-, bu seçkin ve ayırt edici karakteri göstermektedir. İnsanın veya hayvanın tüm psikolojik olgularında evrensel olarak varolmalarıyla, yapılarının homojenliğiyle (sahip oldukları sınırsız ölçeğin bir ucundan diğerine, en küçük bir inanma ve arzulama eğiliminden kesin inanca ve tutkuya kadar), ve nihayetinde karşılıklı nüfuzla ve aynı şekilde çarpıcı olan diğer benzerlik özellikleriyle, inanç ve istek *ben*de, duyumlar açısından uzayın ve maddi öğeler açısından zamanın dışsal rolünü oynarlar kesinlikle. Bu benzerliğin bir özdeşlik içerip içermediğini, en büyük analistlerden birinin ileri sürdüğü gibi uzayın ve zamanın duyumsallığımızın sadece çeşitli formları olmak yerine

rastlantısal bir biçimde ilkel kavramlar veya sürekli ve özgün yarı-duyumlar olup olmayacağını incelemek ve araştırmak gerekirdi; ki bizler bunlar aracılığıyla, bu yarı-duyumlar aracılığıyla, tüm düşüncelerin ve duyguların ve de tüm kavramların ortak kaynağı olan bizim inanma ve isteme yeteneğimiz sayesinde bizden başka fiziksel etkenlerin inanç ve istek derecelerini ve şekillerini görebilirdik. Bu hipotezde, cisimlerin hareketleri monadlarca oluşturulmuş düşünce veya tasarılar olurlardı, sadece[1].

Görüyoruz ki, eğer böyle olsaydı evren kusursuz bir şekilde saydam olurdu ve çağdaş bilimin iki karşıt akımının belirgin çatışması çözümlenmiş olurdu. Zira bu bizi bir taraftan bitki psikolojisine ve "hücre psikolojisine", ve ardından atom psikolojisine, yani kısacası mekanik ve maddesel dünyanın bütünüyle tinsel olan bir yorumuna götürüyorsa da; diğer taraftan bunun düşünce dahil her şeyi mekanik olarak açıklama eğilimi de aynı derecede açıktır. Hoeckel'in "hücresel psikoloji"sinde, bu çelişkili iki bakış açısının bir diziden diğerine art arda dönüp geldiklerini görmek oldukça ilginçtir. Ama çelişki bir önceki hipotezle ortadan kalkmıştır ve bu başka türlü de olamazdı.

Bu hipotezde insan biçimsel bir şey yoktur zaten. İnanç ve istek bilinçsiz durumlar içerme ayrıcalığına sahip tek şeydirler. Bilinçsiz istekler ve yargılar vardır kuşkusuz. Zevklerimizde ve acılarımızda yer alan istekler, yerelleşme düşünceleri ve de duyumlarımıza eklenenler böyledirler. Bunun tersine, hissedilmeyen bilinçsiz duyumlar, kesinlikle imkânsızdırlar ve eğer bir iki zihin bunları kavramış ve

[1] Lotze'a göre, eğer atomda tinsel bir şeyler varsa, bu bir kavramdan çok bir zevk ya da acı olmalıdır; ben tam tersini iddia ediyorum. (*Fizyolojik Psikoloji*, Lotze, s. 133).

duymuşsa da, bunun nedeni şu ki, bu zihinler farkına varmadan bundan doğrulanmamış ve ayırt edilmemiş duyumları anlamaktadırlar ya da ruhun bilinçsiz durumlarını kabul etmenin gerçekten zorunlu olduğunu anladıklarından, duyumların aynı durumda olabileceğini düşünmüşlerdir, ancak bu yanlıştır. Dahası, bilinçsiz duyum hipotezinin dayandığı ve ayrıca oldukça çarpıcı olan olgular ortaya çıkan bu sonucun çok ötesindedirler genellikle. Bunlar göstermiştir ki, yönetici monadlar (ki bunlar beynin baş-öğeleridir) olan, bizim bilincimizde, zorunlu ve değişmez olan ve hayatımız veya beyinsel yaşam boyunca varolmaya devam eden sayısız yardımcı bilinç vardır, bunlardaki değişiklikler kendileri açısından içsel durumlardırlar fakat bizim açımızdan dışsaldırlar. "Psikoloji ile ilgilenen kimi fizyolojistler," diyor sayın Bail, "hiçbir şeyi unutamayacağımızı kanıtladılar. Daha önce edinilmiş izlenimlerin ve duyguların izleri bizim beyin hücrelerimizde birikirler ve orada sonsuza dek gizli olarak kalırlar; ta ki, büyük bir etkinin onları yattıkları yerden uyandırdığı güne kadar. Bir konuşmanın ortasında bir ismi, bir tarihi veya bir olayı hatırlamaya çalıştığımızda, aranan bilgi çoğunlukla aklımıza gelmez ve bir kaç saat sonra da, bizler bambaşka bir şeyi düşünürken kendiliğinden aklımıza geliverir. Bu beklenmedik esini nasıl açıklamalı? Şu şekilde ki, *zekâ* (*bizim* zekâmız demek gerekirdi, yönetici monad) bu ince ayrıntıları ihmal ederken *gizemli bir sekreter*, becerikli bir robot *bizim için çalışmaktadır*."

Ruh doktorlarının hafıza olgularını açıklamak için bu *kâtip* ve öz *kütüphaneci* karşılaştırmalarına başvurmak zorunda kalmaları, monadlar hipotezinin lehine olan güçlü bir kanıttır diyebiliriz. Bu yüzden İngiliz ve Alman psikologların bu konudaki argümanları, kolaylıkla monadoloji teori-

sine atfedilebilir. Fakat madem ki nihayetinde kimi durumlarda kimi ruh hallerine bilinçsiz olarak bakmak zorunlu görünüyor, şuna dikkat etmek gerekir ki, gerçekte bir istek veya bir inanç eylemi sadece hissedilmemiş olmakla kalmaz, aynı zamanda olduğu gibi de hissedilemez, tıpkı bir duygu kendi başına aktif olamayacağı gibi. Oysa bu önemli özellikle birlikte, bahsettiğimiz iki iç güç fazlasıyla nesnelleştirilebilir olarak görünürler, bizlere. Madem ki bu iki güç sıradan duyumlara uygulanıyorlar (bu duyumlar ne kadar farklı olursa olsun), do'ya veya re'ye olduğu gibi kırmızıya, soğuğa veya sıcağa olduğu gibi, gül kokusuna uygulanıyorlar, *bilinmeyen* ve (itiraf ediyorum) bilinemez olan ve varsayım olarak duyumlardan başka olan ancak duyumlardan birbirlerinden olduklarından ne daha az ne daha çok farklı olan olgulara, aynı şekilde niçin uygulanmasınlar? Duyuma *nitelik* türünün basit bir çeşidi olarak niçin bakılmasın, ve ayrıca dışımızda *hiçbir şekilde duyumsal olmayan* ve tıpkı bizim duyumlarımız gibi fiziksel güçler için (inanç denilen statik güç ve istek denilen dinamik güç) mükemmel bir şekilde uygulama noktası olabilen *nitel belirtiler* varolduğunu kabul edemez miydik? Belki de bu gerçekle ilgili içgüdüsel ve anlaşılmaz bir duyguyla, isteğin yapısı ile ilgili olarak güç düşüncesini uydurduk, ki bu düşünceyle evrensel bilmecenin cevabı bulunmaya çalışılıyor. Schopenhauer bu nosyonun maskesini kaldırmıştır; bunu yaparken de ona gerçek adını vermiştir hemen hemen, yani istenç. Ama istenç, inancın ve isteğin bir bileşimidir, ve üstadın öğrencileri (ki Hartmannlar arasında gelir bunlar) istence düşünceyi eklemek zorunda kalmışlardır. İstenci parçalasalardı ve bundan iki ayrı öğesini çıkarsalardı daha iyi yapmış olurlardı. Şaşırmakta haklı olduğumuz şey şu ki, onca felsefik tahminin arasından henüz hiç kimse, en

azından açık bir şekilde, isteğin değil de *inancın* nesnelleşmesinde, fiziğin ve hayatın problemlerinin çözümünü bulmayı aklından bile geçirmemiştir. Açıkça diyorum, zira farkında olmadan maddeyi, tutarlı ve sağlam olan tözü, tatmin edilmiş ve dinginleşmiş olan tözü, sadece kanılarımızın yardımıyla değil, aynı zamanda bunun görünümü ve benzerliğiyle kavramaktayız; gücü, çabalarımızın görünümüyle kavradığımız gibi. Sadece Hegel görebilmiştir bunu, eğer bunu, onun dünyayı olumlama ve olumsuzlama serileriyle oluşturma iddiasıyla değerlendirirsek. Olağanüstü ustalığa ve yanılgılara rağmen, harabe halinde olan eserindeki bu mimari ve bilgelik görüntüsü de buradan geliyor belki de, ve genelde, Demokritos'tan, Descartes'a kadar bütün dönemlerdeki tözcü sistemlerin en büyük dinamist doktrinlere olan üstünlüğünü gösteren de budur. Leibnizci güç düşüncesinin sınırlarını zorlayan bugünkü parlak evrimciliğimizin altında monizmin, Spinoza'nın tözünü yenileştirmeye ve modernleştirmeye çalıştığını görmedik mi? Zira istenç inanca vardığı gibi, gök cisimlerinin ve atomların hareketi açık bir biçimde yığışmalarına vardığı gibi, güç düşüncesi de töz düşüncesine götürür bizleri, doğal olarak, ki bu düşüncede, aldatıcı olguların çalkantılarından yorulmuş olan ve sonunda değişmez denilen gerçeklikleri yakalayan idealist veya materyalist bir düşünce yer alır sırasıyla. Peki, bizim iki içsel niceliğimizin gizemli dış numenlerine yapılan bu iki atıftan, hangisi doğru? Her ikisinin de doğru olduğunu neden söyleyemeyelim ki?

Bu *psikomorfizmin* çok kolay ama çok daha aldatıcı bir çözüm olduğu ve yaşamsal, fiziksel ve kimyasal fenomenlerin çok daha kompleks olan psikolojik olgularla açıklandığını ileri sürmenin bir aldatmaca olduğu söylenecektir belki de. Fakat, duyumların karmaşıklığını ve onların fiz-

yolojik olaylarla açıklanmalarının meşruluğunu kabul etsem de, isteğin ve inancınkini aynı şekilde kabul edemem. Analiz, indirgenemeyen bu nosyonları aşamaz kanımca. Bir taraftan organizmanın salt mekanik yasalar gereği oluşmuş bir mekanizma olduğunu ve diğer taraftan zihinsel hayatın tüm olgularının (yukarıda adı verilen ikisi dahil) organizasyonun, kendisi tarafından yaratılan ve kendisinden önce varolmayan ürünleri olduğunu ileri süren çelişkili bir durum var ve bu gözden kaçan bir çelişkidir. Eğer gerçekten organize varlık hayran olunacak bir makine ise sadece, böyle bir makinenin varolması gerekir; tıpkı diğer makineler gibi, ki bu makinelerde en yetkin mekanizmalar bile hiçbir yeni güç ve tamamen yeni hiçbir ürün yaratamaz. Bir makine, önceden varolan ve özünde değişmeksizin kendisinden geçen güçlerin dağıtımından ve özel bir yönetiminden başka bir şey değildir. Dışarıdan aldığı ve özü değişmeyen hammaddelere verilmiş bir biçim değişikliğidir sadece. Demek ki eğer canlı cisimler, bir kez daha, makine iseler, bunların işleyişlerinden doğan ve derinliklerine kadar bildiğimiz güçlerin ve ürünlerin temel doğası (duyumlar, düşünceler, istemler) bize bunların besinlerinin (karbon, azot, oksijen, hidrojen, vs.) gizli psişik öğeler içerdiklerini kanıtlar. Yaşamsal fonksiyonların bu üstün sonuçları arasında *güç* olan ve beyinden çıktıkları için hücresel titreşimlerle mekanik olarak yaratılamayan iki tane vardır özellikle. İsteğin ve inancın güç olduklarını yadsıyabilir miyiz? Karşılıklı bileşimleriyle, tutkularla ve tasarılarla bunların tarihin fırtınalarını besleyen rüzgarlar ve politika değirmenlerini döndüren çağlayanlar olduklarını görmüyor muyuz? Eğer dini veya diğer inançlar değilse, ya da ihtiraslar ve açgözlülükler değilse, nedir dünyayı yöneten ve ilerleten? Bu *ürünler* bal gibi de güçtürler; öyle ki,

tek başlarına, bugün birçok filozofun gerçek organizmalar olarak gördüğü toplumları yaratırlar. Böylelikle, alt bir organizmanın ürünleri, üst bir organizasyonun nedenleri ve etkenleri olurlar! Bu iki ruh durumunun dinamik karakterini kabul edersek, demek ki, bunlara aynı zamanda ürün olarak bakmakla hiçbir şekilde kaçınamayacağımız sonuç daha ciddi bir sonuç haline gelir. Zira biliyoruz ki, makineler tarafından kullanılan güçler, ham maddelerine göre çok daha az değişmiş olarak çıkarlar. Bunun sonucu olarak, eğer istek ve inanç, güç iseler, zihinsel belirtilerimizin içinde bedenden *çıktıklarında*, molekül yapışıklığı veya moleküler yakınlık açısından *girişteki* durumlarından pek fazla farklılaşmamaları muhtemeldir. Maddi tözün son temeli bizim için görülebilir hale gelirdi bu sayede ve bu bakış açısının sonuçlarını izleyerek, bilime kazandırılmış olgularla hemfikir kalıp kalmadığımızı inceleme zahmetine değer. Burada, istencin değil de isteğin temel ve evrensel karakterini göstermeyi bana göre başarmış olan Schopenhauer'un, Hartmann'ın ve onların ekollerinin birikmiş çalışmalarından yararlanma avantajına sahibim.

Sadece bir örnek aktarmak gerekirse, hiçbir organizma belirtisinin bulunamadığı küçük bir protoplazına yığınını alabiliriz örnek olarak, "Yumurtanın akı gibi berrak ve saydam jöle," diyor sayın Perrier, bununla birlikte, diye ekliyor, bu jöle hareketler yapıyor, *hayvanları yakalıyor, onları hazmediyor*," vs. İştahı var, bu açık, ve sonuç olarak da istediği şeyi az çok algılayabiliyor. Eğer istek ve inanç organizasyonun ürünleriyse sadece, heterojen olan (bunu seve seve kabul ederim) ama henüz organize olmamış bu yığındaki bu algı ve bu iştah nereden geliyor? Sporların hareketleri, diyor Londra Kraliyet Derneği'nden sayın Almann, "gerçek bir *isteme* boyun eğiyor gibi görünüyor

çoğunlukla, eğer spor bir engelle karşılaşırsa yönünü değiştiriyor *ve kirpiklerinin hareketini tersine çevirerek geri çekiliyor*." Bir demiryolu makinisti daha iyisini yapamazdı. Bununla birlikte, bu spor, kendisinde tüm istenci ve tüm zekâyı reddettiğimiz hareketsiz ve duyumsuz bir bitkinin kopmuş bir hücresinden başka bir şey değildir. Böylece, bir yavru hücrede aniden ortaya çıkan ama ana hücrede potansiyel olarak bile varolmayan zekâ ve istenci görüyoruz. Daha iyisini söylemek gerekirse, işine geldiğinde, kendi amacı için yani tüm hareketlerinin kaynağı olan özel kozmik planı için faydalı olduğunda, yaşamsal öğe gizli zenginliklerini açığa çıkarır ve yayar. Protoplazmanın bölünmez yığını içinde sonsuz sayıda olan diğerleriyle bir araya geldiğinde, istediği anda bölünmezliğine son verdirir, yoğun bir bağımlı grubuyla kendisini çevreler ve kendisini hapseder, kalker surlarla donanır; ya da bir kayıkçının küreklerini uzatışı gibi, ince telcikler uzatır ve avına doğru harekete geçer. Bütün sularda kendilerine "bir iskelet oluşturan... Kristal kadar saydam olan ve kusursuz bir simetride ve kusursuz bir güzellikte olan eşmerkezli küreler inşa eden" bu *birhücreli* canlılardan binlerce vardır. Kuşkusuz söz konusu *tek hücre* bu mucizeleri tek başına gerçekleştirmez fakat onun sadece bir yığın işçinin ruhu olduğuna da inanmak gerekir. Ama ne kadar fiziksel hareket gerekir, böylesi zahmetli bir çalışma için!

Gerçekten de sanatımızı, sanayiimizi, müzelerde sergilenen küçük keşiflerimizi, bir bahar gününün bize *sergilediği* gibi hücre ile ilgili buluşlarla, hücredeki sanayiiyle ve hücredeki sanatla karşılaştırdığımızda, bizim zekâmızın ve bizim istencimizin, büyük bir beyin durumunun engin zenginliklerine sahip büyük *ben*in, hayvansal ve hatta bitkisel bir hücrenin ufacık yapısı içerisinde kapalı

olan küçük *benlere* üstün gelip gelmediğini kendi kendimize sormakta haklıyız. Kuşkusuz, eğer kendimizi her şeyden üstün sanma önyargısı bizi kör etmeseydi bu karşılaştırma bizim lehimize olmazdı. Monadlara inanmamızı engelleyen bu önyargıdır aslında. Dâhiyane özellikler taşıyan şeyleri, yaşayan eserleri, yani kısacası her şeyi bizim dışımızda mekanik olarak yorumlamak için sarf ettiği asırlık çabasında, bizim zihnimiz kendisindeki tek bir kıvılcım ve tek parıltı için dünyanın tüm aydınlıklarının üzerinde esiyor adeta. Sayın Espinas arıların ve karıncaların sosyal çalışmalarını açıklamak için, *az zekânın* yeterli olduğunu söylemekte kesinlikle haklıdır. Ama eğer bu *azı* kabul edersek ve bizim sanayiimizdeki ürünler gibi oldukça basit olan bu ürünleri açıklamak için gerekli olduğunu düşünürsek, bu böceklerin kompleksite açısından, zenginlik açısından ve adaptasyonlardaki ustalık açısından tüm diğer eserlerinden çok daha üstün olan organizasyonunu gerçekleştirmek için *çok* zekâya ve *zekâlara* ihtiyaç duyulmuş olduğunu kabul etmek zorundayız. Oldukça doğal olan şu düşünceyi kabul etmek gerekir: Madem ki çok sıradan olan ve yüzyıllardan beri daima tekdüze kalan basit bir sosyal fonksiyonun yerine getirilmesi, ya da mesela bir tören alayının veya bir askeri alayın düzenli ve bir bütün olarak hareketi, onca çalışma, onca söz, onca çaba ve neredeyse boşu boşuna harcanmış onca zihinsel güç gerektiriyor binlerce ve milyarlarca değişik aktör tarafından (ki bunların hepsi özünde egoisttir, bunu düşünmemizin haklı nedenleri var ve aynı zamanda geniş bir imparatorlukta yaşayanlar kadar farklıdırlar birbirlerinden), eş zamanlı olarak gerçekleştirilen yaşamsal fonksiyonların bu komplike manevralarını yapmak için

inanılmaz bir zihinsel ya da yarı-zihinsel enerji neden gerekmesin ki!

Eğer belli bir bedensel küçüklük derecesinin ötesinde zekânın (bildiğimiz şekliyle duygusal zekâ demiyorum, *psişizm di*yorum, bildiğimiz tüm zekâsı sadece tek çeşit olan tür) imkânsız olduğu ispatlanmış olsaydı bu çıkarımı reddetmek gerekirdi, şüphesiz. Tanıtlanan bu imkânsızlıktan, psişik olguların kendi durumlarından radikal bir şekilde farklı olan sonuçlar olduğu sonucunu çıkarabilirdik daha sonra, bizim gözlemlediğimiz tüm zeki veya genelde psişik olan varlıklar benzer biçimde psişik olan soylardan veya ebeveynlerden geliyor olsalar bile, ya da zekânın kendiliğinden olan oluşumu hayatın kendiliğinden oluşumuna göre çok daha az kabul edilebilir bir varsayım olsa bile, tabi, eğer bu mümkünse. Fakat sonsuz derecede küçüğün mikroskobik, hatta ultra-mikroskobik derinliklerine boşuna daldık, burada eksiksiz organizmalar ve yaşayan tohumlar keşfederiz her zaman, ki gözlem veya tümevarım bizi bunların bitkisellik ve hayvansallık özelliklerini kabul etmeye götürür, çünkü bu iki dünya, *minimumda* karışıyor. "1/3000 milimetrelik bir çap bir mikroskobun bize açık seçik görme olanağı verdiği en küçük çaptır, diyor sayın Spottiswoode. "Ama güneş ışınları ve elektrik ışığı bu boyutların *alabildiğine altında* olan cisimlerin varlığını gösteriyor bize. Mösyö Tyndall, bunları ışık dalgalarına göre ölçmeyi düşündü... onları yığınlar halinde gözlemleyerek ve yaydıkları renkleri izleyerek... Bu sonsuz-küçük cisimler gaz halindeki moleküller değiller sadece; *bütünlüklü organizmalar* da içeriyorlar ve adını andığımız ünlü bilgin bu küçük organizmaların hayat ekonomisinde yaptıkları dikkate değer etki hakkında derinleştirilmiş bir inceleme yapmıştır."

Ama diyeceksiniz, eğer psişizmin sınırlarına erişemiyorsak, sağduyu bize ortalama olarak bizden çok daha küçük olan varlıkların bize göre çok daha az zeki olduklarını doğrular; ve bu ilerlemeyi devam ettirdiğimizde, artan *küçüklük* yolunda mutlak zekâsızlığa varacağımızdan eminizdir. –Sağduyu! Geçelim. Sağduyu zekânın ölçüsüz *boyla* bağdaşmadığını ve uyuşmadığını da söylüyor ve kabul etmek gerekir ki bu noktada deney ona hak veriyor. Ama sağduyunun bu iki iddiasını birleştirdiğinizde göreceksiniz ki her ikisi de (ki biri temelsizdir ve diğeri gerçeğe yakındır) insan merkezci önyargıdan ileri gelmektedir. Gerçekte varlıkların o kadar az zeki olduklarını düşünüyoruz ki onları [giderek] daha az tanıyoruz, ve bilinmeyen şeyin zekâsız olduğunu düşünme yanılgısı bilinmeyenin belirsiz, değişmemiş ve homojen olduğunu sanma yanılgısı ile yan yana gider, daha ileride, bundan bahsedeceğiz.

Buraya kadar söylenenlerde, mevcut şekliyle günümüzde haklı olarak gözden düşen finalite ilkesinden yana gizli bir savunma görmekten, kaçınmak gerekir. Belki de, metod açısından, doğa için tüm amacı ve tüm düşünceyi reddetmek, tüm amaçlarının ve tüm düşüncelerinin (genelde yapıldığı gibi) tek bir düşünceye, tek bir istence bağlandığını ileri sürmekten daha iyidir, gerçekten. Tüm varlıkların birbirlerini yedikleri ve fonksiyonlardaki uyumunun (eğer var ise) her bir varlıkta sadece bir ödünlü çıkarlar ve karşıt istekler anlaşması olduğu ve de normal durumda en iyi şekilde dengelenmiş olan bireyde (tıpkı en iyi yönetilen devletlerde şurada burada her zaman mezhep ayaklanmaları ve yurttaşlar tarafından dini olarak sürdürülen ve düşlenen birliği bozsalar bile, yönetenler tarafından zorunlu olarak saygı gören taşraya özgü durumlar meydana geldiği gibi) yararsız fonksiyonların ve organların gözlem-

lendiği bir dünyayla ilgili olarak yapılan benzersiz bir açıklama! Düşünceyi veya kutsal istenci ne kadar sınırsız sanırsak sanalım, bunun *bir* olmasını istediğimizde, hemen o anda yetersiz hale gelir; tıpkı realitelerin açıklanışı gibi. Çelişkililerin bir arada varolmasını gerektiren sınırsızlığı ve tam uyum isteyen birliği arasında seçmek gerekiyor, mucizevi bir şekilde birini diğerinden yani sırayla birinciyi ikinciden, sonra ikinciyi birinciden çıkartmadığımız müddetçe. Fakat bu sırların üzerinde durmamıza gerek yok. Maddede veya ondan oluşmuş bir maddede hiç zekâ yoktur; ara yol yoktur hiç. Ve doğrusunu söylemek gerekirse, bilimsel olarak dönüp dolaşıp aynı yere gelir bu. Zira bir an için farz edelim ki, bir kaç bin değil, bir kaç *katrilyon* veya *kentrilyon* kadar sımsıkı bir şekilde kapalı olan ve bireysel olarak erişilmez olan insandan oluşan, *insan* devletlerimizden birini (daha kalabalık ve daha kapalı bir tür Çin) istatikçilerin verileriyle tanıyoruz sadece, ve bu verilerdeki yüksek rakamlar büyük bir düzenlilikle artıyor. Bize bu rakamların bazılarının ani olarak büyümesiyle veya düşmesiyle kendini gösterecek olan politik veya sosyal bir devrim bu devlette meydana geldiğinde, burada düşüncelerin ve bireysel tutkıların neden olduğu bir olayın söz konusu olduğundan emin olmamız bir şeye yaramazdı; bu reel ama anlaşılmaz nedenlerin doğası üzerine yersiz tahminlerin içinde kaybolmaktan kaçınmamız gerekirdi ve bu istatikçilerden en akıllısı, ustaca bir şekilde ele alınan normal rakamlarla yapılan düzgün karşılaştırmalarla anormal rakamları bize iyi kötü açıklardı. Böylece en azından açık sonuçlara ve sembolik gerçekliklere varırdık. Bununla birlikte, bu gerçekliklerin salt sembolik özelliklerini hatırlamamız önemlidir bazen ve monadların doğrulanmasının bilime sunacağı hizmet de budur kuşkusuz.

III

Bilimin evreni toz haline getirdikten sonra, tozunu zorunlu olarak spiritüalize etmeye vardığını gördük az önce. Bu konuda yapılan büyük itiraza gelelim bu arada. Monadolojik veya atomist herhangi bir sitemde her fenomen küçük, görülmez ve sayısız Tanrılar olan çok sayıda etkenden doğan aksiyonlar halinde çözülebilen bir bulutsudur sadece. Bu çoktanrıcılık (*bintanrıcılık* diyecektim) fenomenlerin evrensel uyumunu ne kadar eksik ve kusurlu olursa olsun açıklamayı gerektiriyor. Eğer dünyayı oluşturan öğeler bir birinden ayrı, bağımsız ve özerk olarak meydana geldilerse, bunların büyük bir bölümü veya gruplarının büyük bir bölümü (örneğin tüm oksijen veya hidrojen atomları) kusursuz bir şekilde değilse de (zira bunu düşünmek için yeterli bir nedenimiz yok) en azından kararlı diyebileceğimiz sınırlarda niçin birbirine benziyor; bunların hepsi olmasa da, büyük bir bölümü neden yakalanmış, boyun eğdirilmiş ve sonsuz oluşlarının içerdiği bu mutlak özgürlükten vazgeçmiş gibi görünüyor ve nihayetinde, düzensizlik değil de düzenlilik ve öncelikle de düzenliliğin ilk koşulu ve gittikçe artan dağılma değil de artan toplanma neden bunların ilişkiye girmelerinden doğuyor, bunu anlayamıyoruz. Bu yüzden yeni hipotezlere başvurmak gerekiyor gibi görünüyor. Kapalı monadların tamamlayıcısı olarak, Leibniz, her birinden diğer monadların bütün bir evreninin özel bir açıyla kendini indirgediği karanlık bir oda yaratıyor; ve bunun ötesinde önceden-kurulu uyumu tasarlamak zorunda kalıyor, aynı şekilde, başıboş ve kör atomlarının tamamlayıcısı olarak materyalistler, evrensel yasalara veya bütün varlıkların itaat edeceği ve hiçbir varlığa bağlı olmayan bir tür gizemli buyruk olan ve kimse tarafından

hiç telaffuz edilmemiş olsa da, her yerde ve her zaman yine de dinlenecek bir tür söz olan ve içine tüm bu yasaların gireceği yegâne formüle başvurmak zorunda kalıyorlar. Bunun dışında, atomist veya monadolojist olsun, ilk öğelerini aynı şekilde tasarlıyorlar, ki buna tüm gerçekliğin kaynağı diyorlar; benzersiz bir türde olan ve nüfuz edilmez olarak görülen maddi gerçekliklerin içine derinlemesine bir biçimde ve bir taraftan diğerine giren ve bu sızmanın derinliğine rağmen bu maddi gerçekliklerden radikal bir biçimde farklılaşan iki gerçeklik veya sözde-gerçeklik olan aynı uzayda ve aynı zamanda yüzüyorlarmış gibi. Özellikle filozofu güç duruma düşüren ve kafasını karıştıran onca özellik, onca gizem! Birbirlerine dışsal olmak yerine karşılıklı olarak birbirlerine karışan açık monadlar tasarlayarak bunları çözümleyebilir miyiz? Buna inanıyorum, ve görüyorum ki, yine bu yanıyla, sadece çağdaş değil, aynı zamanda modern bilimin ilerlemeleri yenilenmiş bir monadolojinin doğuşunu kolaylaştırıyor. Newton'un maddi öğelerin birbirlerini çekme kuvvetini keşfetmesi, maddi öğelerin uzak mesafede ve her türlü uzaklıkta birbirlerine doğru olan hareketinin keşfedilmesi, nüfuz edilemez olmalarının yarattığı durumu gösteriyor. Vaktiyle birer nokta olarak bakılan bunların her biri, sınırsız bir biçimde genişlemiş bir aksiyon alanı haline gelir (zira benzerlik bizi yer çekiminin tüm diğer fiziksel güçler gibi, devamlı olarak çoğaldığına inanmaya zorluyor) ve birbirine karışan tüm bu alanlar her bir öğeye özgü sahalardırlar karışmış bile olsalar, yanlışlıkla tek bir alan sandığımız alanlardırlar belki de. Bu alanların her birinin merkezi kendi özellikleriyle farklı hale getirilmiş bir noktadır, fakat nihayetinde bir diğerine benzeyen bir noktadır; ve ayrıca aktivite her öğenin ortak özü olduğundan, bunların her biri hareket ettiği yerde tam bir

bütündür. Doğrusunu söylemek gerekirse, atom, bu bakış açısının gelişmesiyle (ki bu hava itişleriyle zaman zaman boşuna açıklanmaya çalışılan Newton yasasından etkilenmiştir doğal olarak) atom olmaktan çıkar; *evrensel* olan veya öyle olmaya çalışan bir *ortamdır* atom, *kendisine ait* bir evren, Leibniz'in istediği gibi sadece bir mikrokozmoz olmayan, tek bir varlık tarafından fethedilmiş ve soğurulmuş olan bütün bir evren. Eğer bir bakıma doğaüstü olan uzay böylece gerçek uzaylar veya basit alanlar haline geldiğinde, yegâne olan zamanın içi boş antitesini aynı şekilde çok sayıda gerçeklikler ve basit istekler haline getirmeyi başarsaydık, son sadeleştirme olarak, geriye, doğal yasaları, benzerliği, olguların tekrarlanmasını ve benzer olguların artışını, (fiziksel dalgalar, canlı hücreler, sosyal kopyalar), bu yasaları ileri sürmüş, bu tipleri empoze etmiş, bağımlılıklarını ortaya koymuş ve kopyalarını aşmış olan bazı monadların tekbiçimleştirilmiş ve köleleştirilmiş olan ancak hepsi özgür ve özgün olarak doğmuş ve hepsi kendilerini fethedenler gibi egemenliğe ve evrensel asimilasyona susamış bir yığın monad karşısındaki zaferiyle açıklamak kalıyor sadece. Uzay ve zaman gibi, yasalar ve diğer değişken ve gerçekdışı antiteler tartışılmaz gerçeklikler içinde merkezlerini, konumlarını ve uygulama noktalarını bulurlardı, bu şekilde. Sivil ve siyasi yasalarımız gibi projeler ve bireysel tasarılar olarak ortaya çıkardı hepsi. Böylelikle tüm atomist veya monadolojik girişimlere yapılabilecek temel itiraz kolaylıkla ortadan kaldırılmış olurdu, ki bu olgusal devamlılığı basit ve ilkel devamsızlık haline getirme yönünde bir itirazdır. *Son devamsızın içine devamlıyı koymayacaksak, ne koyacağız gerçekten?* Daha ileride yeniden açıklanacağı gibi, diğer varlıkların bütününü koyacağız

oraya. Her şeyin temelinde gerçek veya muhtemel her şey vardır.

IV

Fakat bu öncelikle *her şeyin bir topluluk olduğunu*, her olgunun sosyal bir olay olduğunu varsayar. Oysa dikkate değerdir ki, bilim önceki eğilimlerinin mantıksal bir sonucuyla, toplum kavramını son derece genelleştirme eğilimindedir. Bize hayvansal topluluklardan (bu konuda sayın Espinas'ın eşsiz kitabına bakınız) ve hücresel topluluklardan bahsediyor bilim; peki, atomik topluluklardan neden bahsetmiyor? Gökcismi topluluklarını unutuyordum, güneş ve yıldız sistemlerini. Tüm bilimler sosyolojinin dalları olmaya yönelik gibi görünüyorlar. İyi biliyorum ki bu akımın yönünün yanlış anlaşılması nedeniyle, kimileri toplumda organizmalar görmeye zorlandılar ama gerçek şu ki, hücre teorisinden bu yana organizmalar tersine apayrı bir yapıya sahip topluluklara, Lycurgue'da veya la Rousseau'da ayrı ve yabanıl sitelere ya da kendi kurallarının olağanüstü ve değişmez tuhaflığına denk olağanüstü bir dayanıklılığa ve sürekliliğe sahip dini topluluklara dönüştüler, ki bu değişmezlik, bireysel çeşitliliklere ve üyelerinin yaratıcı gücüne karşıt olarak zaten hiçbir şey kanıtlamamaktadır.

Spencer gibi bir filozof toplulukları organizmalarla bir tutsun, bundan daha şaşırtıcı ve daha yeni bir şey olamaz, eğer bu görüş yararına yapılmış olağanüstü hayalci bir bilgi savurganlığı değilse tabi: Fakat bir bilginin, sayın Edmond Perrier gibi ihtiyatlı bir doğa bilimcinin toplulukların organizmalara benzetilmesinde yaşayan gizemlerin anahtarını

ve evrimin son formülünü bulabilmesi, gerçekten dikkate değerdir. *Bir hayvanı veya bir bitkiyi çok sayıda birliğin geliştiği kalabalık bir şehirle karşılaştırabileceğimizi ve kan yuvarlarının, yüzdükleri sıvının içinde ticaretini yaptıkları komplike yükü peşlerinden sürükleyen gerçek tüccarlar olduklarını* söyledikten sonra, ekliyor: Yakınlık derecelerinin yapabileceği tüm karşılaştırmaları hayvanların kendi aralarında sergiledikleri ilişkileri açıklamak için kullandığımız gibi (onların gerçek bir yakınlıkla birleştirilmiş olduklarını, gerçekten aynı kandan olduklarını varsaymadan önce), aynı şekilde, şimdiye kadar organizmaları topluluklarla veya toplulukları organizmalarla karşılaştırmaya devam ettik, ancak bu karşılaştırmalarda zihnin gördüğü basit şeylerden başka bir şey göremedik. *Tam tersine... şu sonuca vardık ki, ortaklık organizmaların kademeli gelişimlerinde özel değilse de, dikkate değer bir rol oynamıştır; vesaire.*

Fakat bilimin giderek organizmaları da mekanizmalara benzettiğine ve canlı ve inorganik dünyanın arasındaki eski bariyerleri azalttığına dikkat edelim. Neden molekül, örneğin bitki veya hayvan gibi bir topluluk olmasın ki? Göreceli düzenlilik ve devamlılıkta bize bu tahmini reddettirecek hiçbir şey yoktur (Cournot gibi insan topluluklarının uygarlaşarak *organik* diyebileceğimiz barbar bir evreden fiziksel ve mekanik bir evreye geçtiğini düşünürsek eğer), ki bu ikisiyle birlikte moleküler düzen olguları hücresel veya yaşamsal düzen olgularına karşıdır, gibi görünmektedir. Birincisi esnasında gerçekten de şiirlerindeki, sanatlarındaki, dillerindeki, geleneklerindeki ve yasalarındaki ustaca ve içgüdüsel gelişimleriyle ilgili tüm genel olaylar yaşamın özelliklerini ve yöntemlerini anımsatmaktadırlar tuhaf bir şekilde ve buradan derece derece ilerleyerek idari,

endüstriyel, mantıklı, akla uygun ve tek kelimeyle mekanik olan ve içerdiği (ve de istatikçinin benzer yığınlarını yaptığı) büyük rakamlarla fiziğin ve özellikle statiğin yasalarına birçok açıdan oldukça benzer olan yasaların veya ekonomik yasa-benzerlerinin ortaya çıkışına yer veren bir evreye geçerler. Bir yığın olguya dayanan bu benzetmeden (ki bunun için *Temel düşüncelerin zincilenişi hakkında çalışma*ya başvuruyorum) ilk olarak şu sonuç çıkar ki, inorganik varlıkların doğasıyla canlı varlıkların doğası arasındaki uçurum aşılmaz değildir (Cournot'nun bu noktadaki bir yanılgısının tersine), çünkü benzer bir evrimin yani topluluklarımızın evriminin, sırasıyla ikincilerin özelliklerini ve birincilerin özelliklerini bir bakıma taklit ettiğini görüyoruz. İkinci olarak bundan, eğer canlı bir varlık bir topluluk ise, salt mekanik bir varlık da öyle olmalıdır sonucu çıkar, çünkü topluluklarımızın ilerlemesi mekanikleşmeye dayanır. Bir organizmayla ve bir devletle karşılaştırıldığında, bir molekül bir tür millettir, o halde sadece, alabildiğine kalabalık ve ilerlemiş olan ve Stuart Mill'in bizim için tüm kalbiyle istediği bu durağan safhaya ulaşmış bir millet.

Organizmaların ve aynı şekilde fiziksel varlıkların topluluklara bu şekilde benzetilmesine karşı yapılmış en doğru itiraz gibi görünen itiraza gelelim, direkt olarak. Uluslar ve canlı cisimler arasındaki en çarpıcı karşıtlık şudur ki, ulusların sınırları veya sitelerin çevreleri, toprağın üzerinde önceden çizilmiş planların yokluğunun kendisini hissettirdiği kararsız bir düzensizlikle çizilirken, canlı cisimler belirgin ve simetrik sınırlara sahiptirler. Sayın Spencer ve sayın Espinas bu güç noktaya farklı biçimlerde cevap verdiler ama inanıyorum ki başka bir cevap da önerebiliriz.

Saptanan karşıtlığı yadsımamak gerekir, çok reel bir karşıtlıktır bu fakat akla yatkın bir açıklamadan uzak gö-

rünmektedir; daha iyi anlamak için, basitleştirelim bunu. Organik formların belirgin ve simetrik karakterini bir yana bırakalım ve bir öncekine bağlı şu diğer karakterle ilgilenelim sadece, yani şöyle ki, bir organizmanın uzunluğu, genişliği ve yüksekliği kendi aralarında aşırı bir şekilde orantısız değillerdir asla. Yılanlarda ve kavaklarda yükseklik veya uzunluk, kayda değer bir şekilde üstün gelir; yassı balıklarda kalınlık, diğer ölçülere kıyasla çok azdır ama hiç bir durumda, uç formların sergilediği oransızlık herhangi bir sosyal katışmacın sergilediği oransızlıkla karşılaştırılamaz, örnek olarak 3000 kilometre uzunluğa ve genişliğe, ve sadece bir iki metre ortalama yüksekliğe sahip olan Çin Seti'ni verebiliriz, zira Çinliler kısa boyludurlar ve yapıları oldukça basıktır. Ama surlar içinde sıkışmış olan ve çok katlı evlerin yolların üzerinde dışa doğru çıkıntı yaptığı güçlü bir Orta Çağ şehrinden ibaret olan bir devlette derinlik genişliğe oranla yine de çok azdır. Peki, bu son örnek bizi aranan çözüme götürmez mi? Dışarıdan gelecek saldırılara karşı daha iyi direnmek için bir şehir gücünü arttırır, yığılma yapar ve katlar üst üste dizilir; eğer zamanın neden olduğu güvensizliğinin bu yumaklanmaya neden olmadığı modern başkentlerde evler giderek yükselme eğilimindeyseler, sıklıkla öncekiyle birlikte giden bir nedenden dolayıdır bu, yani sürekli olarak artan sayıda insanın, en küçük bir alan üzerinde mümkün olabilen en büyük insan yığışmasının sunduğu sosyal avantajları paylaşma yönünde duyduğu ihtiyacı, tatmin etmek içindir. Eğer insanlara kendilerini daha iyi korumak için, ya da daha bütünlüklü olarak gelişmek için bir araya gelmeyi hayal ettiren bu güçlü toplumsallık içgüdüsü yakın ve aşılmaz bir sınırla hiçbir şekilde karşılaşmazsa, havaya dikilmiş ve yayılmadan toprağa dayanan insan yığınlarından oluşmuş uluslar görme-

miz muhtemeldir. Ama bunun neden imkânsız olduğunu belirtmenin pek yararı olmaz. Geniş olduğu kadar yüksekte olan bir ulus atmosferin soluk alınabilir bölgesini fazlasıyla geçerdi, ve yerkabuğu bu kentsel gelişimin dikey yönde gerektirdiği devasa yapılar için yeterince katı olan maddeleri üretemezdi hiçbir şekilde. Ayrıca, birkaç metre yükselmenin ötesinde buradan doğan aksilikler avantajların önüne geçer, bunun nedeni ise, insanın, tüm yönleri ve tüm organları salt yatay olan yayılma ihtiyaçlarına cevap veren fiziksel organizasyonudur. Yürümek var ama tırmanmak yok, önünü görmek var ama yukarıyı görmek yok, veya yukarıdan aşağıya, vs., işte böyle olur insan. Korkabileceği düşmanlar havada gezmezler nihayetinde, yerde gezerler. Bu açıdan, bir ulusun *çok yüksek* olması pek faydalı olmazdı demek ki. Hücresel, hayvansal veya bitkisel katışmaçlar için aynı şey geçerli değildir. Yanlardan olduğu gibi yukarıdan aniden saldırıya uğrayabilirler, her yönde güçlü olmak zorundadırlar. Sonra, canlı cisimleri meydana getiren anatomik öğeler sadece yatay bir düzenleme içerecek şekilde oluşturulmamışlardır, kesinlikle. Sonuçta hiçbir şey, bizim onlara atfettiğimiz toplumsallık içgüdüsünün devamlı olarak tatmin edilmesine karşı değildir.

Bunu ortaya koyduğumuzda, sosyal bir katışmaç yüksekliğini bu iki diğer ölçünün zararına ne denli arttırır ve bu açıdan organik formlara özgü olan formunun dikkate değer olan mesafesini ne denli azaltırsa, düzenlilikle ve dış yapısının ve de iç yapısının artan simetrisiyle, bu organik formlara o denli yaklaşır, bunu göremiyor muyuz? Büyük bir kamu kurumu, bir devlet okulu, bir kışla ve aynı zamanda bir manastır da fazlasıyla merkezileşmiş ve disiplinli olan ve bu görüş tarzını doğrulayan küçük devletlerdirler. Tam tersine, organize bir varlık (örneğin liken gibi)

istisnai bir şekilde kendini fazlasıyla yayılmış ince bir hücre katmanı gibi gösterdiğinde, sınırlarının çok az belirgin ve asimetrik olması kayda değerdir.

Canlı formların genelde özendiği bu simetrinin anlamına gelince, bu anlamı toplumlarımızla ilgili başka düşüncelerle yakalayabiliriz. Fonksiyonel yararlılıkla ilgili basit gerekçelerle bunu açıklamaya çalışmamız boşunadır. Sayın Spencer ile birlikte devinimin ışınsal simetriden daha düşük ama daha yetkin olan iki yönlü bir simetriye geçişi gerektirdiğini ve simetrinin korunmasının ve sürdürülmesinin bireyin sağlığıyla veya türün sürdürülmesiyle (mesela yanyüzergillerde) bağdaşmaz olduğu yerde, simetrinin istisnai bir şekilde bozulmuş olduğunu kanıtlayabiliriz, istediğimiz müddetçe. Ama unutmamalıyız ki, muhtemelen küresel olan, yani tam ve kapalı olan ve hayatın başladığı yer olan ilkel simetriden kalanlar ile, açık ve gerçekten güzel olan ve hayatın ilerleyerek yol aldığı simetriden elde edilenler korunmuş veya hayata geçirilmiştir. Hayvanlar aleminin ve bitkiler aleminin bir ucundan diğerine, diyatomelerden orkidelere, mercandan insana kadar simetriye olan eğilim, oldukça açıktır. Bu eğilim nereden geliyor? Sosyal dünyamızda, birbirine engel olan değişik amaçlar arasındaki yarışın değil de, kısıtlama olmaksızın gerçekleştirilmiş kişisel bir planın eseri olan her şeyin simetrik ve düzenli olduğunu görmek gerekiyor. Kant'ın ciltlerin ve bölümlerin birbirleriyle simetrik olduğu felsefik yapıtı; I. Napoléon'un idari, mali ve askeri kuruluşları; Guienne'de İngilizler tarafından inşa edilen ve dik açı ile kesişen, kare biçiminde bir meydanda biten ve alçak sütunlu girişlerle çevrilmiş dümdüz yolları olan şehirler; kiliselerimiz, garlarımız, vesaire, vesaire; tekrar ediyorum, özgür, tutkulu ve güçlü olan, kendisinin ve diğerlerinin efendisi olan bir dü-

şünceden doğan her şey, çarpıcı bir düzenliliğin ve çarpıcı bir simetrinin zenginliğini göstermekle içsel bir zorunluluğa boyun eğiyor gibi görünüyor. Her despot simetriyi sever; yazar: Sürekli antitezler gerekir ona; filozof: Her defasında ikiye veya üçe bölünen tekrarlanan bölümler; kral: Tören yolları, teşrifatlar ve askeri teftişler. Eğer bu böyleyse ve eğer daha ileride gösterileceği gibi, büyük bir ölçekte kişisel bir planı eksiksiz olarak gerçekleştirme olasılığı sosyal ilerlemenin bir işareti ise, kaçınılmaz sonuç şu olacaktır ki, yaşayan yapıtların simetrik ve düzenli karakteri hücresel topluluklar ve boyun eğdikleri aydın despotizm tarafından erişilmiş olan yüksek yetkinlik derecesini teyit eder. Hücresel topluluklar insan topluluklarından bin kat daha eski olduğundan, bu sonuncuların az olmasında şaşırtıcı bir şeyin olmadığını da gözden kaçırmamamız gerekir. Ayrıca bu sonuncular gelişimlerinde çok az sayıda insan tarafından sınırlandırılmışlardır. Dünyanın en geniş imparatorluğu olan Çin'de, sadece 300 ya da 400 milyon kişi vardır. Eşit sayıda *son* anatomik öğeden başka bir şey içermeyen bir organizma, bitki, dünyasının veya hayvan dünyasının alt basamaklarında yer alırdı, zorunlu olarak.

Organik formlarla ilgili olarak organizmaların sosyal gruplara benzetilmesine karşı yapılan itiraz artık geçersiz hale geldiğinden, önemli diyebileceğimiz bir diğer itiraz hakkında birkaç şey söylemek yerinde olur. İnsan topluluklarının değişkenliğinin karşısına, hatta değişmesi en yavaş olan insan topluluklarının değişkenliğinin karşısına, organik türlerin değişmezliğini koyuyorlar. Ama eğer (ki bu tanıtlanabilir) sosyal bir tipin içsel farklılaşmasının tek nedenini üyelerinin extra-sosyal bağıntılarında, yani bunların ilişkilerinde aramak gerekirse (bu ilişkiler, ister hayvan topluluklarıyla, bitki topluluklarıyla, toprakla ve bölgeleri-

nin atmosferiyle olsun, ister başka bir biçimde oluşturulmuş yabancı toplulukların üyeleriyle olsun), üzerinde durulan fark şaşırtıcı olmaz. Tümüyle *yüzeysel* olan, hiçbir şekilde *hacimli* olmayan ve hemen hemen yoğunluksuz olan düzenlemesinin yapısıyla ve öğelerinin aşırı dağılımıyla ve nihayet halktan halka olan entelektüel ve endüstriyel değiştokuşların çokluğuyla, insanların sosyal katışmacı üyeleri arasındaki iç-sosyal ilişkilerin (ki bunlar temelde muhafazakârdırlar) çok zayıf bir orantısını içerir ve kendi aralarında bir hücrenin veya bir organizmanın küremsi şeklinin gerektirdiği *tüm-yanlı* topluluk ilişkilerini sürdürmelerine engel olur.

Bundan önceki düşünceye destek olarak, dışsal hücrelerin, deri hücrelerinin ve temel extra-sosyal ilişkilerin tekeline sahip olan hücrelerin her zaman çok kolay değişebilir olmaları dikkate değerdir. Deriden ve onun uzantılarından daha *değişken* bir şey yoktur; bitkilerde üst deri, sırasıyla tüysüz, tüylü ve dikenlidir, vesaire. Dış ortamın iç ortamınkine göre daha büyük olduğu düşünülen heterojenliğiyle, kolayca açıklanamayan bir şeydir bu. Bu son nokta, sağlam ve oturmuş bir nokta değildir, hiç de. Bunun ötesinde ve sonuç olarak organizmanın geri kalanında meydana gelen değişikliklere ilk adımı attıran, dış hücrelerdir her zaman. Bunun böyle olduğunun kanıtı, yeni türlerin iç organlarının köken-türe oranla değişikliğe uğramış da olsalar, çevresel organlara göre her zaman daha az değişmiş olmalarıdır ve organik ilerlemeye gecikmeli olarak başlamış gibi görünmeleridir.

Benzer şekilde, bir devletteki köklü değişikliklerin çoğunun, sınırda yaşayan komşu toplulukların, denizcilerin ve haçlı seferleri gibi uzak seferlerden dönen savaşçıların gün gün dışardan getirdiği yeni düşüncelerin neden olduğu

iç kaynaşmadan ileri geldiğini belirtmeye, gerek var mı? Bir organizmayı kıskanç ve kapalı, eskilerin hayallerini izleyen bir site olarak görmekle, hiç de yanılmayız.

Sosyolojik bakış açısını uygularken karşılaşılan, diğer ikincil itirazların üzerinde durmuyorum. Madem ki nihayetinde şeylerin temeli, bizim için gerektiğinde erişilmezdir ve içine girmek için hipotezler yaratma ihtiyacı bizim için zorunludur, açıkça bu sonuncusunu alalım ve sonuna kadar götürelim. *Hipotez fingo* diyeceğim, açık olarak. Bilimlerde tehlikeli olan şey, dikkatle incelenen ve derinliklerine veya en son noktasına kadar mantıksal olarak tutarlı olan tahminler değildir; zihinde kararsız halde olan düşünce hayaletleridir. Evrensel sosyolojik bakış açısı, çağdaşlarımızın beyni kurcalayıp duran bu hayaletlerden biridir, gibi geliyor bana. Bizi nereye götüreceğine bakalım, direkt olarak. Kaçık olarak anılma pahasına, abartıcı olalım. Özellikle bu konuda, gülünç olma korkusu en antifilozofik duygu olurdu her halde.

Bu yüzden, izleyecek olan tüm çalışmaların amacı, her türlü şeyin sosyolojik yorumunun bilginin tüm alanlarını, derinlemesine bir şekilde yenileyeceğini göstermektir.

Giriş olarak rast gele bir örnek alalım. Bizim bakış açımızdan şu gerçeklik ne anlama geliyor: Her psişik aktivite, bedensel bir aygıtın çalışmasına bağlıdır? Bu gerçeklik şuna indirgenmektedir, bir toplulukta hiçbir birey sosyal olarak davranamaz, çoğu kez birinci birey tarafından bilinmeyen diğer bireylerin çoğunluğunun işbirliği olmaksızın, herhangi bir şekilde kendini ortaya koyamaz. Bir Newton, bir Cuvier veya bir Darwin tarafından formüle edilmiş olan büyük bir bilimsel teorinin ortaya çıkışını, küçük ve sıradan olayların birikmesiyle hazırlayan küçük anonim işçiler, bu dahinin ruhu olduğu organizmayı mey-

dana getirirler bir bakıma ve çalışmaları da beyinsel titreşimlerdir, ki bu teori de, bu beyinsel titreşimlerin bilincidir. Bilinç, beynin en etkili ve en güçlü öğesinin *zihinsel ihtişamı* demektir, bir bakıma. Kendi başına bırakıldığında, bir monad, hiçbir şey yapamaz demek ki. Asıl olay budur işte, ve bu bir başka olayı açıklamaya yarar direkt olarak, *monadların bir araya gelme eğilimini.* Bu eğilim, maksimum inanç ihtiyacını ifade ediyor kanımca. Evrensel tutarlılık bu maksimuma eriştiğinde, tüketilen yetkin istek yok olacak ve zaman bitecek. Az önce bahsettiğim küçük işçilerin, kendilerinin çalışmalarından yararlanan kişi kadar, hatta ondan daha çok yeteneğe, saygınlığa, bilgeliğe ve zihin gücüne sahip olabileceklerini de, ayrıca görmemiz gerekir. Bizleri bütün dışsal monadları bizden aşağı olarak düşünmeye iten önyargıya hitaben söylemiş olalım bunu, geçerken. Eğer *ben,* aynı kafadaki binlerce kardeş monadın arasında yönetici bir monad ise sadece, bu monadların [bizlerden] aşağıda olduğuna inanmak için temelde nasıl bir nedenimiz olabilir ki? Bir hükümdar, bakanlarından veya sahip olduğu kişilerden daha mı zekidir, ille de?

V

Tüm bunlar çok tuhaf görünebilir ama aslında şimdiye kadar bilginler ve filozoflarca kolaylıkla kabul edilmiş olan bir diğer bakış açısından daha tuhaf değildir (ki bu bakış açısının sosyolojik boyutunun bizleri [bundan] kurtarmak gibi mantıksal bir etkisi olsa gerek). Her an *hiçbir şey kendi kendini yaratmaz,* diye tekrar etmeye zorlanan bilim insanlarının üstü kapalı bir şekilde *değişik varlıkların basit ilişkilerinin kendilerinin de bu varlıklara sayısal olarak eklenmiş yeni varlıklar haline gelebileceğini* çok açık bir

şeymiş gibi kabul ettiklerini görmek, gerçekten çok şaşırtıcıdır. Bununla birlikte bu, monadlar hipotezi reddedildiğinden, bambaşka bir araçla ve özellikle de atomların oyunuyla bu iki temel görüntüyü [yani] yeni bir canlı bireyi ve yeni bir beni açıklamaya çalıştığımızda, belki de şüphe duymaksızın kabul ettiğimiz bir şeydir. Her türlü varlık kavramının bu iki prototip gerçekliği için varlık niteliğini reddetmediğimiz müddetçe, belirli bir sayıdaki bazı mekanik öğeler belli bir şekilde mekanik ilişki içerisine sokulduğunda, önceden varolmayan yeni bir canlı varlığın [ortaya çıkışının] ani bir şey olduğunu ve onların sayısına eklendiğini kabul etmek zorunda kalırız; yine, daha kesin bir şekilde kabul etmek gerekir ki, verili bir canlı öğe miktarı bir başın çevresinde istenildiği gibi yakınlaşmış olarak bulunduğunda, bu öğelerden daha gerçek değilse de onlar kadar gerçek bir şey bu yakınlaşmanın etkisiyle bunların içinde meydana gelir; bir rakamın hareketli birimlerinin tanzimiyle büyümesi gibi. Koşulların sonuçla olan bağıntısıyla ilgili sıradan nosyonun altında gizlenmiş olsa bile (ki doğal bilimler ve sosyal bilimler bunu çok fazla suiistimal ediyorlar) değindiğim mitolojik saçmalık aslında burada da aynı derecede gizli kalmaktadır. Bir kere bu yola girildikten sonra durmak için hiçbir neden yoktur; doğal öğeler arasındaki her uyumlu, derin ve içten ilişki kendi sırası geldiğinde, başka ve daha gelişmiş bir öğenin yaratılışına katkıda bulunan yeni ve üstün bir öğenin *yaratıcısı* haline gelir; atomdan *ben*'e olan olgusal komplikasyonlar ölçeğinin her seviyesinde, giderek daha kompleks olan molekülden, Hoeckel hücresinden veya plastidülünden, organdan ve nihayet organizmadan geçerken yeni ortaya çıkmış üniteler kadar yeni yaratılmış varlıklar görürüz, ve ben'e kadar bu yol üzerinde hiçbir engelle karşılaşmadan gideriz, bizim

bir parçası olmadığımız dışsal öğeler sisteminde meydana gelen ilkel ve basit ilişkilerin gerçek yapısını çok iyi bir şekilde bilmemizin imkânsızlığı sayesinde. Fakat insan topluluklarına vardığımızda ciddi bir tehlike baş gösterir; burada kendi evimizdeyiz, site veya devlet denilen ya da alay veya topluluk denilen yapıların tutarlı sistemlerinin gerçek öğeleri bizleriz. Burada olup biten her şeyi biliyoruz. Oysa, herhangi bir sosyal grup ne kadar içten, ne kadar derinlikli ve ne kadar uyumlu olursa olsun, şaşkına dönen üyelerin ortasında *ex abrupto* aniden hayali olmayan gerçek bir *kolektif ben*in ortaya çıktığını asla göremeyiz (ki bu *ben* olağanüstü bir sonuçtur ve kendileri bunun koşullarını oluşturacaklardır). Şüphesiz bütün grubu temsil eden ve onu kişiselleştiren bir üye vardır, her zaman (veya her biri ayrı bir şekilde grubu kendi içlerinde aynı şekilde bütünlüklü olarak bireyselleştiren bir grup üye vardır, daima, bir devletteki bakanlar gibi örneğin). Ama bu şef, ya da bu şefler de, her zaman grubun üyeleridirler aynı şekilde, ancak bunlar tebaalarını oluşturan kişilerden veya kolektif olarak yönettikleri kişilerden değil de anne ve babalarından doğmuşlardır. Peki bununla birlikte, bilinçsiz sinir hücrelerinin uyumu embriyon halindeki bir beyinde yoktan gün be gün bir bilinç yaratma yeteneğine neden sahip olsunlar ki? Ki, insan bilinçlerinin uyumu, herhangi bir toplulukta böyle bir niteliğe asla sahip olamaz.

VI

Bu nedenle sosyolojik bakış açısının, oldukça aydın olan bakış açımızın bütün fenomenlere yayılması, koşulların sonuca olan bilimsel bağıntısını radikal bir şekilde dönüştürme yönündedir. Bir diğer yönüyle de ona derin bir

değişimi empoze ediyor. Monadlar doktrinine karşı olan temel itiraz, söylediğim gibi, bu doktrinin, olguların temelinde en uç noktalarında olduğu gibi, birçok karmaşıklık yaratması veya yaratıyor gibi görünmesi ile ilgilidir. Her şeyi açıklayabileceğine inandığımız etkenlerin tinsel karmaşıklığını kim açıklayacak, diye sorulabilir. İleri sürülen karmaşıklığı yadsıyarak çoktan cevapladım bunu, inancın ve isteğin monadların tüm varlığı olduğunu farz etmek koşuluyla. Ama, ki bu benim düşüncem, içeriklerinin buna indirgenmediğini söyleyebiliriz. Bunun dışında onlara neler atfettiğimi birazdan söyleyeceğim. Belirtilen karşı çıkışı yeniden ele alarak yine kaynağına itiraz edeceğim, böylesine yaygın olan önyargıyla birlikte, ki buna göre sonuç koşullarına göre her zaman daha komplekstir, aksiyon etkenlere göre daha farklılaşmıştır ve buradan da evrensel evrimin zorunlu olarak homojenin heterojene olan bir gelişme, ilerleyici ve sürekli bir farklılaşma olduğu sonucu çıkar. Sayın Spencer, özellikle homojenin değişkenliği üzerine olan bölümde, yasa haline gelen bu görüntüyü ustaca bir şekilde formüle etme onuruna sahiptir. Gerçek şu ki, farklılık farklılaşarak gider, değişim değişerek gider, ve böylece bunu kendilerine amaç edinerek farklılık ve değişim zorunlu ve mutlak karakterlerini doğrularlar; ama farklılığın ve değişimin dünyada arttığı veya azaldığı ne kanıtlanmıştır ne de kanıtlanabilecektir. Eğer *içeriden* bildiğimiz tek dünya olan sosyal dünyaya bakarsak, bir araya getirilerek devam ettirilen sözlüklerden ve gramerlerden, yönetimsel mekanizmalardan ve yasa veya inanç sistemlerinden çok daha farklılaşmış, bireysel olarak çok daha karakterize edilmiş, devamlı varyasyonlar açısından daha zengin olan ajanlar ve insanlar görürüz. Tarihsel bir olay aktörlerinin birinin herhangi bir zihin durumundan daha

basit ve daha açıktır. Hatta, sosyal grupların nüfusu arttıkça ve üyelerin beyinleri düşünce ve yeni duygularla zenginleştikçe, yönetimlerinin işleyişi, yasaları, din kitapları ve dillerinin yapısı düzenli hale gelir ve sadeleşir, bilimsel teoriler daha çok ve daha çeşitli olaylarla dolduklarında olduğu gibi, hemen hemen. Tren garlarımız orta çağın şatolarına göre *daha* basit ve daha tekdüze bir tip üzerine inşa edilmişlerdir, birinciler çok daha değişik çalışmalar yapmış ve daha değişik yollar kullanmış olsalar bile. Aynı zamanda görüyoruz ki, eğer uygarlığın gelişimi insanları kimi bakımlardan farklılaştırıyorsa, onları yasalarının, yaşantılarının, ahlaklarının, geleneklerinin ve dillerinin artan tekbiçimliliğiyle başka ilişkiler açısından derece derede eşitlemek koşuluyla olur, bu, sadece. Genelde bu ortak özelliklerin benzerliği, eylem alanını genişlettiği bireylerin entelektüel ve moral olarak benzeşmezliğini kolaylaştırır ve ayrıca, uygarlaştırma hareketinin sonucunda kurumlar, gelenekler, giysiler, endüstriyel ürünler, vs., verili bir bölgede *bir noktadan diğerine* çok daha az farklılaşıyorlarsa, verili bir zamanda *bir andan diğerine* çok daha fazla farklılaşırlar.

Homojenin değişkenliği formülüne gelince, bir şey ne denli homojense, iç dengesinin o denli değişken olduğunu farz eder bu; öyle ki, mutlak homojenlik hipotezinde, takip eden iki zaman birimi boyunca değişmeden varlığını sürdüremez. Bununla birlikte dikkate değerdir ki, uzay, bildiğimiz tek mutlak homojenlik tipidir, *sayın Spencer'in* bununla ilgili olarak *ileri sürdüğü* realiteyi kabul edersek eğer. Nasıl oluyor da (eğer yasa doğru ise) bu noktalar sistemi, kusursuz bir şekilde homojen hacimler sistemi zamanın başlangıcından beri değişmez olarak varolmaya devam ediyor? Eğer uzayın reel karakterini yadsırsak, argüman-

tasyon artık işe yaramaz ama bu sözde yasa heterojenlikten doğan göreli homojenliği gösteren ve en çarpıcı örneklerini insan veya hayvan topluluklarının gözleminin sağladığı binlerce örnekle çelişmektedir. Çoğunlukla çok komplike hayvanlar olan poliplerin topaklanması, suda yaşayan en ilkel bitki türlerinden olan polip öbeğini oluşturur. İnsanların kabile veya uluslar halinde topaklanması, filozofların kendi izlenimlerini ve duygularını çalıştırmak için *bitkiselliğini*, *büyümesini* ve tarihsel *gelişimini* inceledikleri alt bir bitki türü olan dili ortaya çıkarır.

Tekrar ediyorum, sosyolojik bir anlayışın bilimler içinde yayılmasının ve etkinleşmesinin özellikle onları benim mücadele ettiğim önyargıdan kurtarmaya yönelik olmasının nedeni işte budur. Farklılaşma ile ilgili şu önemli ilkenin hangi yönde anlaşılması gerektiğini görebiliriz bu durumda, sayın Spencer bu ilkeyi başarılı bir şekilde yaygınlaştırmıştır ancak bunu aynı şekilde kesin olan evrensel düzenlenme ilkesiyle gerektiği gibi uzlaştırmayı sanırım başaramamıştır. Uzak ve puslu bir şekilde gördüğümüz nebülöz, evrendoğumsal tüm teorilerin çıkış noktası olan homojenlik görüntüsünü, belki de bizim ondan uzak olmamıza borçludur sadece. Elementlerin, benzer atomlar; atomların, moleküller ve göksel küreler, moleküllerin, hücreler, vs. halinde yoğunlaşmasının daha sonra gelen, daha üstün olan ve de genişleme anlamına gelmeyen değişiklikler için gerektirdiği ve geçmiş değişikliklerin sunduğu şeyleri biliyor muyuz? İlkel topluluklar halinde toplanmalarının özgür ve göçebe yabanıllara ve bir durağan kurumlar ekseni etrafında dönerek devinimsizleşmelerinin ilkel topluluklara neye mal olduğunu biraz daha iyi biliyoruz bugün, ama tamamen bilmiyoruz. Fakat gözlerimizin önünde alışkanlıkların, geleneklerin, düşüncelerin, aksanla-

rın ve fiziksel tiplerin taşraya özgü çeşitliliğinin yerini modern eşitleme, ağırlık ve ölçü birimlerinin birliği, dil birliği, aksan birliği ve hatta konuşma birliği aldığında (ki bu ilişkiye girmenin, yani tüm zihinlerin kullanılmasının ve onların daha özgür ve daha açık yayılımının zorunlu koşuludur) şairlerimizin ve sanatçılarımızın gözyaşları bu avantajlar uğurunda harcanan sosyal renkliliğin değerini gösterir bizlere. Çok daha büyük miktarda isteklere cevap vermelerinden dolayı daha avantajlı ve daha lehte oldukları için yeni ortaya çıkan değişiklikler, eskilerine göre daha mı önemlidirler? Hayır. Ne yazık ki, bilmediğimiz her şeyi homojen sanma gibi, anlaşılmaz bir eğilimimiz var. Gezegenin eski jeolojik durumlarını şimdiki durumundan daha az bildiğimiz için daha az farklılaşmış olduklarına kesin gözüyle bakıyoruz, Lyell'in sıklıkla karşı çıktığı bir önyargıdır bu. Bulutsuların, yıldız tiplerinin, ikili ve değişken yıldızların çok biçimliliğini bize göstermiş olan teleskoptan önce, bir bütün olarak, bilinen gökyüzünün ötesinde değişmez ve bozulmaz bir evren hayal etmiyor muyduk? Ve bizim için sonsuz büyüğe göre hâlâ daha ulaşılmaz olarak kalan sonsuz küçükte, binlerce şekilde felsefe taşını, atomcuların atomunu ve doğa bilimcilerin sözde homojen protoplazmasını hayal etmiyor muyuz? Görünen belirsizliklerin altında bir bilim adamı, eşelediği her yerde beklenmedik çok açık şeyler keşfeder. Mikroskobik hayvanlar türdeş olarak biliniyorlardı. Ehrenberg mikroskopta bakar onlara ve "Tüm bu çalışmaların temeli, tüm hayvanların aynı derecede karmaşık oldukları yönündeki inançtır" der sayın Perrier hemen, haşlamlılardan insana kadar tüm hayvanlar. Katılar ve sıvılar duyularımız için gazlardan daha algılanabilir olduğundan, ve bu sonuncular da saf doğaya göre daha algılanabilir olduğundan katılara ve

sıvılara kendi aralarında gazlara göre daha farklılarmış gibi bakıyoruz ve fizikte *havalar* değil de *hava* diyoruz, (Laplace bu çoğulu kullanıyor olsa bile), *gazlar* değil de *gaz* diyeceğimiz gibi tabi, eğer bu sonuncuları kimyasal özellikleri dışında sadece dikkate değer bir biçimde benzer olan fiziksel etkileriyle bildiğimizi farz edersek. Su buharı binlerce değişik nokta halinde kristalleştiğinde veya sadece akan su halinde sıvılaştığında, bu, yoğunlaşma sandığımız gibi su moleküllerindeki farklılıkların bir artışı mıdır gerçekten? Hayır, bu sonuncuların gaz halinde dağılma durumunda, önceden yararlandıkları serbestliği, her yöndeki hareketlerini, çarpışmalarını ve alabildiğine değişik olan mesafelerini unutmayalım. Farklılığın azaldığı anlamına mı gelir bu? Yine hayır ama belli bir türdeki içsel farklılıklar başka türden olan ve birbirine dışsal olan farklılıkların yerine geçmiştir sadece.

Varolmak, farklılaşmaktır; fark, doğrusunu söylemek gerekirse, bir anlamda şeylerin maddi yönüdür, sahip oldukları hem daha özgün, hem daha ortak olan şeydir. Buradan çıkmak ve bunu açıklamaktan kaçınmak lazım, ki her şey buna indirgenir; yanlış bir şekilde çıkış olarak aldığımız benzerlik özdeşlik dahil. Zira özdeşlik bir *minimumdur* ve bu yüzden çok nadir olan bir farklılık türüdür sadece; dinlenme bir hareket durumundan ve çember elipsin farklı bir çeşidinden başka bir şey olmadığı gibi. Temel özdeşlikten çıkmak başlangıç için fazlasıyla olasılık dışı olan bir özgünlük, imkânsız bir çoklu varlıklar rastlaşması (hem farklı hem benzer olan varlıklar) veya basit ve sonradan neden bölündüğü bilinmeyen tek bir varlığın açıklanmaz gizemini varsaymaktır. Bu, bir anlamda güneş sistemiyle ilgili hayali açıklamalarında, elipsten değil de daha yetkin bir şekil olduğu bahanesiyle çemberden başlayan eski ast-

ronomları taklit etmektir. Evrenin alfası ve omegasıdır fark; elementlerde her şey bununla başlar ki bu elementlerin farklı yapılardaki düşüncelerle olası hale getirilmiş olan doğuştan farklılıkları benim gözümde bunların çokluğunu doğrulayan tek şeydir; düşüncenin ve tarihin üstün olgularında her şey bununla biter, ki tarihte kendisini çevreleyen dar çemberleri, atomik ve yaşamsal döngüyü sonunda kırarak ve kendi engeline dayanarak kendini aşar ve değişir. Bütün benzerlikler, bütün olgusal tekrarlamalar, belli bir ölçüde silinmiş olan ilkel ve basit farklılıklar ile bu kısmi ölümle ulaşılmış aşkın farklılıklar arasındaki kaçınılmaz ara-yollardan başka bir şey değiller gibi geliyor bana.

Veya daha iyi anlatmak gerekirse, yeterince uzayan her evrimde, sergiledikleri ilişkilerin düzenliliği ve değişkenliğiyle, sürekliliği ve geçiciliğiyle dönüşümlü olarak dikkat çeken olgusal katmanlarının art arda geldiklerini ve kesiştiklerini gözlemleriz. Topluluklar örneği bu önemli olguyu anlatmada ve aynı zamanda gerçek anlamını vermede oldukça yararlı olmaktadır; özdeşliğin ve farklılığın, belirsizin ve belirginin aralıksız olarak pek çok kez karşılıklı bir şekilde yer aldığı seride başlangıçtaki ve finaldeki sınırın farklılık olduğunu ve karakterin her şeyin temelinde çalkalanıp duran ve art arda gelen silinmelerin ardından her zaman daha belirgin ve daha canlı bir şekilde yeniden ortaya çıkan tuhaf ve açıklanamaz bir şey olduğunu gösteririz bunu yaparken. Konuşan insanlar, tamamıyla farklı aksanlar, ses perdeleri, tınıları: İşte sosyal öğe, uyumsuz heterojenliklerdeki gerçek kaos. Ama zamanla bu karmaşık Babil kulesinden, gramatikal yasalar halinde formüle edilebilen genel dil alışkanlıkları çıkar. Bu sonuncular, sırası geldiğinde, birlikte konuşan çok daha fazla konuşmacının ilişkiye sokulmasıyla, düşüncelerindeki gidişatı ortaya koy-

maya yararlar sadece: Bu da başka bir tür uyumsuzluktur. Ve bu şekilde zihinleri öylesine farklılaştırırlar ki, kendileri daha durağan ve daha tekdüze kalırlar. Şairleri ele alalım örneğin. Kendi düzensiz fantezilerine uydurmak için, doğmakta olan dili ele geçirirler. Bununla birlikte, bir kekeleme döneminden sonra ritimler ve dildeki sağ deyisel yasalar şekillenmeye başlar ve kendilerini kabul ettirirler; Hindu şiiri, Yunan şiiri veya Fransız şiiri; önemli değil. Yeni bir tekbiçimlilik nöbeti kendini gösterir. Neye yarar bu peki, tam olarak? Şairlerin hayal gücü zenginliklerini daha iyi bir şekilde sergilemelerine ve kendi öz renklerini iyice açığa çıkarmalarına yarar. Şiirin kanatlarındaki ritmik vuruşlar düzene girdikçe, gelişimi (ki bu dikkate değerdir) daha kaprisli ve daha değişken hale gelir. Victor Hugo'nun sağ deyisi, ince kuralları açısından Racine'inkine göre hem daha komplike, hem daha kesin ve serttir. Şairleri değil de bilginleri inceleyebilseydik, gözlem aynı sonuçları verirdi. Her bilgin diğerlerinden ayrı olarak çalışır, ortak dilleri sayesinde onların çalışmalarını kullanıyor olsa bile; kendini adadığı araştırmalarına kendi mizacını ve kendi ruhunu katar; burada her şey, karaktere özgü ve bireyseldir.

Oluşum ve gelişme yolundaki bir bilimi (organik kimya örneğin, meteoroloji, dilbilim) birlikte yaratan tüm araştırmacıları aynı yerde toplayabilseydik, cehennemin hiçbir yeri bu büyük bilim fırınından daha tuhaf olamazdı. Ama, kendisini yaratacak olan renkli psikolojik durumların izlerinin bile kesin olarak silineceği kişilikten uzak, soğuk ve tekdüze bir yapıt oluşur burada. Durun ama. Bilim, ilerlemenin son sözü olamaz. Bilimin tamamlanmış, bitmiş ve hafızaların bir köşesine kalan bir tür din kitabında toplanmış olduğunu farz edelim, başka işler için kullanabileceğimiz ve şu an hayal bile edemeyeceğimiz kadar enerji ka-

lırdı insan beyninde. Bilimsel Ortodoksluğun yetkin sistematizasyonunun ve evrensel yayılımının tek ve son varlık nedeninin, kendi nüansını evrenselleştirme ve dünyaya damgasını vurma yönündeki büyük ihtiyacın, her zihinde nesnel bilgi sayesinde bütünüyle tatmin olacağı olağanüstü lirik ve dramatik fantezileri, hipotezleri, felsefik sapkınlıkları, kişisel ve alabildiğine çoğalmış olan sistemleri olağanüstü bir şekilde yaymak olduğu, açık olarak görülecektir. Sınırları zorlanan zekâ sadece bir yardımcı-imgelem olmakla son bulacaktır.

Sosyal evrimi ekonomik, idari ve askeri şekliyle mi ele alıyoruz? Yine aynı yasa. Herkesin işine geldiği şeyi yaptığı ilkel endüstriyel bir evreden, mesleklerin, loncaların ve birliklerin, artık gereksiz ve rahatsız edici hale gelen dahiyi boğazlamak için yapılmış gibi görünen durağan ve geleneksel imalat yöntemleriyle kurulduğu, ikinci bir evreye geçeriz çabucak fakat tersine bu zorlamayla bile buluşlardaki ve sanattaki daha güçlenir ve çok daha verimli ve daha zengin bir şekilde çıkar. Bireysel inceliğin ve kurnazlığın önemli olduğu, hiçbir sabit veya genel fiyatın olmadığı ve sürekli bir pazarlığın olduğu ilkel ticari evreden, borsa dediğimiz özel termometrelerle donatılmış büyük modern pazarlarımızın tekbiçimli ve düzenli seyrine geçeriz ve nihayetinde, bireyin yeteneğini bütünün otoritesi altında ortadan kaldırmak bir yana, bu düzenlilik, bütün ekonomik olguların fiziksel diyebileceğimiz bu zorunluluğu, spekülasyonun ve onu ele geçiren, onunla oynayan ve oyuncuların en küçük psikolojik özelliklerinin büyük başarılar veya açıklanması imkânsız ani felaketler halinde patlak verdiği girişim mantığının dizginsiz hızına destek verirler. Embriyon halindeki bir ulusun idari tutarsızlığının ve tuhaflığının yerini, derece derece, yönetimin birliği, değişmezliği ve

iktidarın merkezileşmesi alır; devlet adamlarının, bu makinenin makinistlerinin, bunu tarihsel olayların (ki bu tarihsel olaylar tıpkı aktörleri gibi *sui generis* gezegendeki olağanüstü rastlantılar ve kazalardırlar) tamamlanışında kullananların ihtişamı için gerekli olan her şey. Sonunda barbarların disiplinsiz sürüleri, bizim güzel mekanik ordularımıza bırakırlar yerlerini, ki burada basit bir araç olan birey, başka hiçbir savaşa benzemeyen, bir adı ve bir tarihi olan ve savaş meydanında gelişen, özel psikolojik durumunun mücadele sırasında kendini gösterdiği bir savaşta kendisini görevlendiren büyük bir komutanın ellerinde, artık hiçbir şeydir.

Şu halde, bu örneklerle görüyoruz ki, düzenlilik ve sadelik (tuhaf bir şeydir ki) bileşik içerisinde gösteriyorlar kendilerini; onun öğelerine yabancı bile olsalar, sonra da üstün bileşikler içinde yeniden gözden kayboluyorlar ve bu böyle devam ediyor. Ama burada, sosyal evrimlerde ve bizim bir parçası olduğumuz ve zincirin iki ucunu, yapının en alçak ve en yüksek taşını yakalama avantajına sahip olduğumuz sosyal topaklanmalarda belirgin bir şekilde görüyoruz ki, düzenlilik ve sadelik basit ortalama ifadelerdirler, büyük ölçüde değişikliğe uğramış olan ilkel çeşitliliğin adeta uçunduğu imbiklerdirler. Şair, esas olarak filozof ve ikinci olarak da kaşif, sanatçı, spekülatör, politikacı ve taktikçi; özetle herhangi bir ulusal ağacın ana çiçekleri bunlardırlar; her sıradan yurttaşın dünyaya gelirken getirdiği ve eğitimdeki yanlış ve kaçınılmaz uygulamaların daha doğuştan itibaren çoğunu öldürdüğü extra-sosyal veya antisosyal doğuştan özelliklerin tohumları bu çiçeklerin açması için çalışmışlardır.

Bu karakteristik doğuştanlıklar, sosyal serinin ilk sınırı oldukları gibi, yaşamsal serinin son sınırıdırlar. Bu son seri

üzerinde geriye gitmeye çalıştığımızda, uyumlu bir şekilde oluşturulan ve asırlardan beri düzenli olarak tekrarlanan spesifik tipi geçerdik ilkin, ki bu doğuştanlıklar bu tipin varyasyonlarıdırlar. Sonra bu tipin tuhaf bir şekilde bağlantısız olan birçok nedenin rastlantısıyla meydana geldiği tehlikeli dönemi, -ardından, bu tipin kendilerinden türediği geçmiş tipleri ve onların benzer oluşumlarını, sonra hücreyi ve son olarak da biçimsiz olan veya her biçime girebilen, hiçbir formülün açıklayamayacağı ani değişikliklerin yaşandığı protoplazmayı geçerdik. Burada da dikkat çekici olan farklılık alfa ve omegadır.

Peki, yaşamsal serinin ilk sınırı olan protoplazma, kimyasal serinin son sınırı değil midir? Kimyasal seri geriye döndüğünde, organik kimyanın giderek daha az kompleks olan molekül tiplerini ve inorganik kimyanın aynı şekilde giderek daha az kompleks olan, düzenli olarak yapılandırılmış ve muhtemelen periyodik ve ritmik hareketlerin uyumlu devirlerine dayanan fakat bileşimlerinin hareketli, dalgalı ve düzensiz krizleriyle bütünüyle birbirinden ayrılmış olan molekül tiplerini gösterir bize; ve böylelikle tahminen atoma veya kendilerinden sonrakileri oluşturacak olan en basit atomlara varırız. Peki, başlangıçtaki öğe bu mudur? Hayır. Çünkü en basit atom maddesel bir tiptir, bir kasırgadır bildiğimiz kadarıyla, belli bir türdeki titreşimli bir ritimdir ve alabildiğine komplike bir şeydir her bakımdan. Gaz halindeki atomun görülmesine olanak veren aşırı derecede seyreltilmiş gazlar konusunda radyometrenin keşfinin yol açtığı araştırmalardan bu yana bu kompleksiteyi çok daha haklı olarak doğrulayabiliyoruz. Ultra-gaz halinde olan bu ortamda, örneğin, ışık ışını her zaman düz çizgi halinde ilerlemez; bireysel öğeye ne denli yaklaşırsak gözlemlenen olgularda o denli çeşitlilik olur. Aynı gazın mole-

küllerinin, ortalama hızları eşit olsa bile çok farklı hızlarla hareket ettikleri, Clerk Maxwel tarafından ortaya konmuştur. "Çünkü," diyor Londra Kraliyet Derneğinden sayın Spootiswoode, "şu an kavrayabildiğimiz doğanın basitliği gerçekte sonsuz bir karmaşıklığın ürünüdür ve *görünen bir tekbiçimliliğin altında derinliklerini ve sırlarını henüz araştırmadığımız büyük bir çeşitlilik bulunmaktadır.*" Işın saçan maddeler konusunda aynı şekilde konuşuyor sayın Crooke; "Geleceğin en büyük problemleri çözümlerini, *temel, etkin, keskin, olağanüstü ve derin gerçekliklerin* bulunduğu bu keşfedilmemiş alanda bulacaklardır (sonsuz derecede küçüğün alanı)." Eğer maddenin son yapı taşlarını basit bir şekilde tekbiçimli bir tipin özdeş örnekleri olarak görseydi, bu şekilde konuşur muydu? Her kimyasal madde, havaya yaydığı özel bir titreşimle kendisini gösterdiği için, bu titreme yeteneğinin özdeş tüm atomlarda benzer olduğunu ve başka yeteneklerinin olmadığını düşünmeye zorlanıyoruz. Bir çamlık veya mesafeli olarak dizilmiş olan ve çınlayışıyla veya özel, basit ve tekdüze uğuldayışıyla tanıyabildiğimiz bir kavaklıkla ilgili olarak, çamın ve kavağın yapraklarının karakteristik ve değişmez bir şekilde titrediklerini söylüyormuşuz gibi, sanki. Böylece toplum gibi, yaşam gibi, kimya da, tüm hiyerarşilerin, tüm düzenlerin ve tüm gelişmelerin ilkesi ve ereği olan evrensel farklılığın zorunluluğunu onaylıyor gibi görünüyor.

Değişkenlik şeylerin kalbindedir, ancak, birlik, öyle değildir: Bizim için bu sonuç, dünya ve bilimler üzerine basit bir şekilde göz atarak yapabileceğimiz genel bir açıklamadan çıkıyor zaten. Yaşayan türler, yıldız sistemleri ve her türden dengeler adını verdiğimiz bu sürekli temalardan, bol çeşitlilik ve zengin ve duyulmamış değişimler fışkırıyor her yerde ve onları yok etmek ve tamamıyla yenilemekle son

buluyor, ancak bununla beraber hiçbir yerde, şeylerin kökeni demeye alışkın olduğumuz güçler veya yasalar çeşitliliği kendilerine amaç ediniyor veya sınır olarak alıyor gibi görünmüyorlar. Güçler, yasaların hizmetindedir, deniyor, ve yasaların hepsi olgulara uygulanırlar, bu olgular değişik tekrarlamalar değil de, eksiksiz, kusursuz tekrarlamalar oldukları ölçüde; bu güçlerin hepsi açık bir şekilde yapıların tam olarak yeniden üretimini ve her türden dengenin tam bir stabilitesini sağlamaya, bozulmalarını, değişmelerini ve yenilenmelerini engellemeye yöneliktir. Bizim güneş sistemimizin büyük manivelası, sonsuz bir şekilde dönmek için yapılmıştır. Bununla ilgili olarak Laplace'ın sonra olabilecek şüphelerini, Leverrier ortadan kaldırmıştır. Her yaşayan tür, sonsuz bir şekilde sürüp gitmek *ister*; onu yok etmeye çalışan şeylere karşı kendisini korumak için savaşan bir şeyler vardır, onun içinde. Her yönetim için olduğu gibi, asıl görevi her zaman sonsuza dek iktidara yerleşmek istemek, bunu kendi kendisine söylemek ve kendisini öyle sanmak olan en nazik bakan için olduğu gibi, onun için (bu tür) de geçerlidir bu. Yüzyıllar önce yok olup da kendi içinde üzerinde yaşadığı gezegen kadar yaşamakla ilgili *yasal* bir güvenceye veya makul bir inancına sahip olmamış olan tek bir bitki ya da hayvan fosili yoktur. Artık ölmüş olan tüm bunlar sonsuza kadar yaşamaya davet edilmişlerdi ve fiziksel, kimyasal ve yaşamsal yasalara dayanıyorlardı, despotlarımız veya bakanlarımız yasalarına ve ordularına dayandıkları gibi. Ve güneş sistemimiz de ölecektir, hiç şüphesiz, kalıntıları gökyüzünde görülen onca diğerleri gibi ve molekül tipleri önceden varolan moleküller üzerinden yüzyıllar boyunca yaşadıktan sonra yok olmayacak olsalar bile bunu kim bilebilir ki?

Peki tüm bunlar nasıl yok oldu, veya yok olabilir miydi? Eğer dünyada değişmez ve tam-güçlü olarak bilinen ve değişmez dengeler hedefleyen yasalardan ve bu yasaların uygulandığı ve homojen diye bilinen bir maddeden başka bir şey yoksa, bu yasaların bu madde üzerindeki etkisi evreni her geçen saat gençleştiren değişiklikleri ve evreni (olumlu yönde Ç.) değiştiren bu beklenmedik devrimleri nasıl yaratabiliyor? Nasıl oluyor da, çok küçük bir ara nağme, bu sert ritimler arasına giriveriyor ve dünyanın bu ebedi tekdüzeliğini (ne denli az olursa olsun) renklendirebiliyor? Tekdüzenin, monotonun ve homojenin birlikteliğinden, can sıkıntısından başka ne doğabilir? Eğer her şey özdeşlikten geliyorsa ve eğer her şey onu amaçlıyor ve ona gidiyorsa, bizi büyüleyen bu çeşitliliklerin kaynağı nedir? Şundan emin olalım; şeylerin temeli sandığımız kadar zayıf, zavallı, donuk ve renksiz değildir. Tipler gemlerden ve frenlerden başka bir şey değildirler; yasalar, yarının yasalarının ve tiplerinin gizlilikle hazırlandığı ve üst üste eklenen sayısız engellere rağmen, kimyasal ve yaşamsal sıkıdüzene rağmen, akla rağmen, büyük mekaniğe rağmen, bir gün bir ulusun insanları gibi tüm engelleri aşmakla ve yıkıntılarından kendilerine üstün bir çeşitlilik yaratmakla son bulan devrimci iç farklılıkların taşkınına karşı, boşuna konmuş bentlerden başka bir şey değildirler.

Bu önemli gerçeğin üzerinde durmak gerekiyor: İlerledikçe şunu fark ediyoruz ki, bu büyük düzenli mekanizmaların her birinde, sosyal mekanizmada, yaşamsal mekanizmada, yıldız mekanizmasında, moleküler mekanizmada, bunları parçalamakla son bulan bütün iç ayaklanmalar benzer bir durumla provoke edilmişlerdir: Bunların bileşenleri, yasalarının anlık somutlaşması olan bu değişik alaylardan gelen askerler, oluşturdukları dünyaya varlıklarının bir

yönüyle aittirler sadece ve diğer yönlerle ondan kaçarlar. Bu dünya, onlarsız varolamazdı ama bu dünya olmadan, onlar, yine *bir şey* olurlardı. Her bir öğenin birliğe katılmasına borçlu olduğu nitelikler, onun bütün doğasını oluşturmazlar; değişik birliklere katılımlardan gelen başka güdüleri ve başka eğilimleri vardır onun ve sonuç olarak (bu sonucun zorunlu olduğunu göreceğiz) ona kendi özünden gelen, kendisinden gelen başka şeyler vardır, daha engin ama daha az derin olan, kendisinin bir parçası olduğu ve varlık niteliklerinden ve varlık görüntülerinden meydana gelen, yapay bir varlıktan başka bir şey olmayan kolektif güce karşı savaşmak için destek alabileceği özgün ve temel tözden gelen, başka şeyler vardır nihayetinde. Bu hipotezi, sosyal öğeler üzerinde kanıtlamak kolaydır. Eğer içlerinde sadece sosyal ve özellikle de ulusal şeyler olsaydı, toplumların ve ulusların ebediyen değişmez olarak kalacağını iddia edebilirdik. Birçok şeyi toplumsal ve ulusal çevreye borçlu olmamıza rağmen, açıktır ki her şeyi ona borçlu değiliz. Fransız veya İngiliz olduğumuz gibi, memeli hayvanlarız biz ve bu nedenle kanımızda bizi benzerlerimizi taklit etmeye, onların inandıklarına inanmaya, onların istediklerini istemeye eğilimli kılan sosyal içgüdü tohumları taşımıyoruz sadece aralarında anti-sosyal olanların bulunduğu sosyal olmayan içgüdü tohumları da taşıyoruz. Kuşkusuz, eğer toplum bizleri bütünüyle yaratmış olsaydı, bizleri sosyal ve toplumcul yapabilirdi sadece. Demek ki kentlerimizde ortaya çıkan ve onları kimi zaman altında bırakan bu anlaşmazlık, nefret ve kıskançlık lavları, organik hayatın derinliklerinden geliyor (hatta daha ötesinden, buna inanıyoruz). Cinselliğe olan tutkunun altüst ettiği tüm devletleri hesap edin, onun bozduğu veya değiştirdiği tüm inançları, tüm dilleri, kurduğu tüm kolonileri, ılımlı

hale getirdiği veya iyileştirdiği tüm dinleri, uygarlaştırdığı tüm barbarca şeyleri, gücü ve özsuyu olduğu tüm sanatı düşünün! Gerçekten de başkaldırıların kaynağı aynı zamanda gençleşmenin, yenileşmenin ve modernleşmenin de kaynağıdır. Aynı yerden gelenlerin ve ataların *taklidi*nden başka (doğrusunu söylemek gerekirse) tam olarak sosyal olan hiçbir şey yoktur, kelimenin en geniş anlamında.

Eğer bir topluluğun öğesi yaşamsal bir yapıya sahipse, canlı bir cismin organik öğesi de kimyasal bir yapıya sahiptir. Eski fizyolojinin yanılgılarından biri de, kimyasal maddelerin bir organizmaya girerlerken tüm özelliklerini kaybettiklerini ve hayatın gizemli etkisiyle içlerine ve en gizli yerlerine kadar girilmesine izin verdiklerini düşünmekti. Bizim yeni fizyolojistlerimiz, bu yanılgıyı tamamen ortadan kaldırdılar. Organize bir molekül, aynı anda iki yabancı veya birbirine düşman monada ait bir moleküldür demek ki. Peki, kimyasal yapının organik doğaları açısından bedensel olan öğelerden bu şekilde bağımsız olmasının bize canlı türlerin karışıklıklarını, bozukluklarını, sapmalarını ve başarılı bir şekilde yeniden onarılmalarını anlamada yardımcı olduğunu yadsıyabilir miyiz? Bana öyle geliyor ki, daha ileri gitmek ve sadece bu bağımsızlığın organların kimi bölümlerinin kalıtımsal canlı tipin kabulüne direnmelerini ve yaşamın, yani uysal kalan moleküller topluluğunun yeni bir tipin kabulü ile direnen moleküllerle sonunda bazen uzlaşmak zorunda kalışını anlaşılır hale getirdiğini, kabul etmek gerekir. Gerçekte, kalıtımsal tipe uygun olarak, *jenerasyon*dan (ki bunun beslenmesi veya hücresel yeniden oluşumu [rejenerasyon] bir olgudan veya bir olasılıktan başka bir şey değildir) başka, tam olarak yaşamsal olan bir şey yok gibi görünüyor.

Hepsi bu mu? Hayır, belki; benzerlik bizi kimyasal ve astronomik yasaların boşluktan ibaret olmadıklarına, bu yasaların içsel olarak karakterize edilmiş olan ve hiçbir şekilde göksel veya kimyasal mekanizmaların özelliklerine uymayan doğuştan çeşitliliklere sahip, küçük varlıklarda etkili olduklarına inanmaya götürüyor. Kimyasal cisimlerde organik düzensizliklerle veya sosyal köklü değişikliklerle aynı paralelliğe koyabileceğimiz hiç bir hastalık veya rastlantısal sapma izi göremediğimiz doğrudur. Ama madem ki kimyasal heterojenlikler şu an mevcut olarak varlar, öyleyse çok eski çağlarda da kimyasal oluşumlar, vardı şüphesiz. Bu oluşumlar eş zamanlı mıydılar? Aynı anda hidrojenin, karbonun ve azotun (vesaire) biçimsiz olan ve eskiden kimyasal olmayan bir maddenin içinde ortaya çıktığı görülmüş müdür? Eğer bunu olasılık dışı veya daha iyisini söylemek gerekirse, imkânsız olarak değerlendirirsek, titreşimlerle yayılmış olan ilk bir atom tipinin bir noktadan –hidrojenden örneğin– başlayarak bütün veya hemen hemen bütün maddesel yayılım alanında kendisini empoze ettiğini ve ana hidrojenin uzun zaman aralıklarıyla meydana gelen artçıl kopmalarıyla basit diye bilinen diğer bütün yapıların –ki bunların atomik ağırlıkları bildiğimiz gibi bu atomunkinin tam katlarıdır– oluştuğunu kabul etmek zorunda kalırız. Peki başlangıçta yapılarının özdeşliği ile doğalarının özdeşliğini ve değişmezliğini sağlamlaştırmak durumunda olan aynı yasa ile yönetilmiş öğelerin tam homojenliği hipotezinde benzer bölünmeleri ve ayrılmaları nasıl açıklamalı? İlkel elementlerin yer aldığı astronomik evrimlerde meydana gelen kazalar, kimyasal oluşumlara neden olmuş olabilir veya provoke etmiş olabilir, diyebilir miyiz? Ne yazık ki bu hipotez, spektroskobun keşfiyle çok açık bir şekilde çürütülmüştür, gibi geliyor bana. Madem ki

bu aygıta (spektroskop) göre basit denilen tüm cisimler veya bunların çoğu, evrimleri birbirinden bağımsız olan en uzak yıldızların ve gezegenlerin bileşimi içerisine giriyorlar, sağduyu diyor ki, basit cisimler gök cisimlerinden önce oluştular; kumaşlar, elbiselerden önce oluştuğu gibi. Bu nedenle, ilksel maddenin art arda bölünüşünün tek bir açıklaması olabilir: Şöyle ki, parçacıkları birbirlerine benzemiyorlardı ve bölünmelerine bu temel benzemezlik neden oldu. O halde, örneğin hidrojenin onca elenmeden veya art arda gelen dış göçten sonra bugün varolduğu şekliyle eski hidrojenden, yani uyumsuz atomlarla karmakarışık olan hidrojenden, kayda değer bir şekilde farklılaştığını düşünmek yerinde olur. Aynı açıklama, art arda meydana gelmiş olan basit cisimlerin her biri için geçerlidir. Gücünü azaltarak, kendisini tüketerek ve aza indirgeyerek, bunların her biri dengesini sağlamlaştırdı ve bu kayıplara rağmen güçlendi. Ama eğer bu böyleyse, en eski atom veya molekül tiplerinin bu şekilde kazandığı olağanüstü değişmezliğe rağmen, her birinde varolan öğeler arasında benzerliğin tam olması, pek az mümkündür. Bir tipin ayıklanışının bir sınırının olabilmesi için, öğelerinin iç farklılıklarının bu öğelerin ortak varlığını imkânsız hale getirecek yapıda olmaya son vermesi yeterlidir. Gizemli sitelerin bu sonsuzküçük yurttaşları bizlerden o kadar uzaklardır ki, eğer iç uyuşmazlıklarının çıkardığı gürültü bize kadar gelmiyorsa buna şaşmamak lazım; iç farklılıkları, eğer sandığım gibi var iseler, bizim kaba aletlerimiz tarafından görülemeyecek bir inceliğe sahip olmalılar. Bununla birlikte, kimi öğelerin çok biçimliliği bölünmeler ve parçalanmalar içerdiklerini yeterince açıklıyor ve doğadaki başlıca maddelerin temelinde karışıklıklar ve karışımlar olabileceğini düşünmek için, yeterince şey biliyoruz, özellikle de karbonda. Eğer

bir maddenin birçok atomunun tam olarak benzeştiğini dogma haline getirmekte ısrar edersek, aynı bir maddenin atomlarının Gerhardt'ın hidrojen hidrürleri ve klor klorürleri vs. dediği şeyi oluşturmak için birleştiklerini nasıl kabul edebiliriz? Böyle bir birlik aynı bir türün iki bireyine içten ve sıkı sıkıya bir şekilde birleşme olanağı veren ve kendisi olmadan sadece birbirlerini incitecekleri cinsel farklılığa az da olsa eşit bir farklılık içermez mi, doğal olarak?

İçinde bu atomdan benzer atoma olan birleşmelerin mümkün ve hemen hemen kesin hale geldiği elementin yani karbonun aynı zamanda kendisini çok değişik şekillerde (elmas, grafit, kömür şeklinde vs.) saf halde gösteren element olduğuna dikkat edersek eğer, bir önceki varılan sonuç, doğrulanmış olur. Çeşitlilikler bakımından oldukça zengin olan bir cismin yapı taşları olan atomları arasında en enerjik ve en açık birlikteliği yaratmasına hiç şaşmayız. Karbon: İşte kusursuz bir şekilde farklılaşmış olan, element!

"Karbonun karbona yakınlığı," diyor Wurtz, sonsuz çeşitliliğin ve kimya bileşimlerinin sınırsız çokluğunun nedeni budur; organik kimyanın varlık nedenidir bu. Başka hiçbir element, karbon elementinin bu önemli özelliğine, atomlarının sahip olduğu bu birleşme ve birbirine bağlanma yeteneğine, biçimi, ölçüleri ve dayanıklılığı açısından böylesine değişken olan ve bir bakıma diğer materyaller için dayanak noktası olan bu yapıyı oluşturma yeteneğine sahip değildir, aynı ölçüde."

Karbondan sonra, kendi kendisiyle kısmi veya bütünsel doyma kapasitesini en yüksek seviyede sergileyen maddeler oksijen, hidrojen ve azottur; dikkate değer şeydir ki doğanın kullandığı maddelerdir bunlar, tam da!

Bizi düşünmeye iten önemli bir nokta var: Hayat bir gün bu kürenin üzerinde ve bir noktada başladı. Peki, niçin başka bir yerde değil de, bu noktada başladı; eğer aynı maddeler, aynı öğelerden meydana gelmişlerse? Hayatın sadece özel ve çok komplike bir kimyasal bileşim olduğunu kabul edelim. Peki ama diğerlerinden farklı bir öğeden değilse, nerden doğmuş olabilir?

VII

Bundan önce geçen iki bölümde evrensel sosyolojik bakış açısının, bilime iki büyük hizmette bulunacağını gösterdik, bunu ilkin, koşulların sonuca olan ve yanlış anlaşılan bağıntısından doğan ve yanlış bir biçimde gerçek etkenlerin yerine konan içi boş antitelerden; ikinci olarak da, bu ilksel etkenlerin tam olarak benzeştikleri yönündeki önyargıdan kurtararak. Fakat bunlar tamamıyla negatif olan iki avantajdır ve şimdi de aynı metodla öğelerin iç yapısı ile ilgili olarak daha pozitif ne tür bilgiler edinebileceğimizi göstermeye çalışacağım. Gerçekten de öğelerin farklı olduklarını söylemek yeterli değildir, farklılıklarının ve değişkenliklerinin neye dayandığını açıklamak gerekiyor. Bunun için biraz ilerlemeye ihtiyaç vardır.

Toplum nedir? Bizim bakış açımızdan bunu tanımlayabiliriz: Son derece değişik biçimlerde herkesin tek tek ve karşılıklı olarak birbirine sahip olması. Kölenin efendi tarafından, çocuğun baba tarafından veya kadının koca tarafından tek yanlı olarak sahiplenilmesi eski hukukta sosyal bağa doğru atılan bir ilk adımdan başka bir şey değildir. Uygarlığın ilerlemesi sayesinde, sahip olunan [birey] giderek sahip haline geliyor, sahip olunan sahip haline geliyor, ta ki hak eşitliğiyle, halk egemenliğiyle ve hizmetlerin eşit

ve doğru değişimiyle karşılıklı hale gelmiş ve evrenselleşmiş olan eski kölelik her bir yurttaşı diğer herkesin aynı zamanda hem efendisi hem hizmetçisi yapana kadar. Bu ortak yurttaşları sahip edinme ve onlar tarafından sahip edinilme yöntemlerinin sayısı her geçen gün daha da artmaktadır aynı zamanda. Her yeni görev, yaratılan her yeni sanayi, görevlileri veya yeni sanayicileri yönettikleri ve bu anlamda üzerlerinde gerçek bir hak elde (önceden sahip olmadıkları bir hak) ettikleri yeni tüketicilerinin yararına çalıştırır, ki bunlar da tersine bu iki yönlü yeni ilişkiyle bu sanayicilerin veya bu görevlilerin bir *şey*i haline gelmişlerdir. Her iş alanı ve her pazar için, aynı şeyi söyleyebilirim. Yeni açılmış bir demir yolu hattı merkezdeki küçük bir şehre ilk defa deniz ürünleri gereksinimini karşılama olanağı verdiğinde, şehirde yaşayanların yaşam alanı artık kendilerinin bir parçası olan deniz balıkçılarıyla genişle ve kendileri de benzer bir biçimde bu balıkçıların alıcı topluluğunu genişletirler. Bir gazeteye abone olduğumda, *abonelerine* sahip olan *gazetecilerime* sahip olurum. Hükümetime, dinime ve kendi kamu gücüme sahibim; kendi spesifik insan tipime, kendi yapıma ve sağlığıma sahip olduğum gibi ama ülkemin bakanlarının, dinimin papazlarının veya kantonumdaki jandarmaların gözetimine *sahip* oldukları kalabalığın sayısı içinde beni saydıklarını da biliyorum, aynı şekilde insan tipi eğer bir yerde kendisini kişileştirseydi, bende *kendisinin* özel bir varyasyonundan başka bir şey göremezdi.

Buraya kadar bütün felsefe, tanımı keşfedilecek bir felsefe taşı gibi görünen *olmak* fiili üzerine kurulmuştur. İddia edebiliriz ki, *sahip olmak* fiili üzerine kurulmuş olsaydı pek çok kısır ve verimsiz tartışmadan ve zihinsel tekrarlamalardan kaçınılmış olurdu. *Ben varım*; bu ilkeden, dünyanın

tüm ustalığına rağmen benimkinden başka bir varlık çıkarsamak imkânsızdır; dış gerçekliğin olumsuzlanması çıkar, bunun sonucunda da. Ama öncelikle şu postülayı[1] ortaya koyalım: "*Bir şeye sahibim*"i temel olgu olarak alabiliriz, *sahiptim* ve *sahibim* aynı anda birbirinden ayrılmaz olarak verilmişlerdir.

Eğer sahip olmak *var olmak*ı ifade ediyor gibi görünüyorsa, varolmak *sahip olmak*ı hiç şüphesiz kapsar. Bu içi boş soyutlama, varolmak, bir şeyin, kendisi de başka *özelliklerden* oluşan başka bir varlığın (ki bu böyle sonsuza dek devam eder) *özelliği* olarak anlaşılmıştır hep. Aslında varlık kavramı, bir bütün olarak sahip olmak kavramını içerir. Fakat bunun tersi doğru değildir; *var olmak* sahiplik düşüncesinin bütün bir içeriği olmaktan uzaktır.

Kendi'de ortaya çıkan somut ve maddi kavram bu sonuncusudur demek ki. Ünlü *cogito ergo sum* yerine şunu diyeceğim memnuniyetle: *"İstiyorum, inanıyorum, o halde sahibim"* – Var olmak fiili kimi zaman *sahip olmak*, kimi zaman *eşit olmak* anlamına gelir. "Kolum sıcak*tır*," kolumun sıcaklığı kolumun iyeliğidir. Burada *–tır, sahiptir* demektir. "Bir Fransız, bir Avrupalıdır metre bir uzunluk ölçüsüdür." Burada *–dir, eşittir* demektir. Ama bu eşitliğin kendisi de içerenin içerilene olan bağıntısıdır sadece, türün çeşide olan bağıntısıdır, veya *vice versa* (bunun tersi Çev.), yani bir tür sahiplik bağıntısıdır. Bu iki anlamdan dolayı *var olmak* sahip olmak'a indirgenebilir demek ki.

Eğer her ne pahasına olursa olsun *varlık* kavramından kendi temel kısırlığının ve verimsizliğinin içermediği açıklamalar çıkarmak istersek, onun karşısına *var olmamak*ı koymaya ve bu ifadeye (ki bu ifadede gereksiz bir şekilde

[1] Bir tanıtlamada kabul edilmesi gereken ön gerçek. (Çev.)

yadsıma yetimiz ortaya çıkmaktadır, tıpkı *var olmak*ta doğrulama yetimiz ortaya çıktığı gibi) önemli ama sağduyuya aykırı bir rol vermeye zorlanırız. Bu bakımdan Hegelci sistem varlık felsefesinin son sözü olarak değerlendirilebilir. Aynı düzlemde, *dönüşme* ve vaktiyle Renötesi ideologların çiftliği olan yok olma ile ilgili olarak anlaşılmaz ve temelde çelişkili kavramlar uydurmaya götürür, bu bizi. Buna karşılık, *kazanma* ve *yitirme* düşüncesinden, edinme ve sahip olunanı bırakma düşüncesinden daha açık bir şey yoktur (ki bu düşünceler, henüz varolmayan bir şeye bir isim vermek için benim *sahip olma* felsefesi diyeceğim şeyde yer almaktadırlar). Var olmak veya var olmamak arasında orta yol yoktur, oysa daha fazlaya veya daha aza sahip olabiliriz.

Var olmak ve var-olmamak, ben ve ben-olmama: gerçek bağlantıları unutturan kısır zıtlıklardır bunlar. Ben'in gerçek karşıtı ben-olmama değildir, *benimki*dir; var olma'ın, yani *sahip olma*nın gerçek karşıtı, var-olmamak değildir; *sahip oldu*dur.

Bilim ve felsefe akımları arasında her gün gittikçe belirginleşen derin ayrım, şundan ileri geliyor: birincisi kendisine kılavuz olarak sahip olmak fiilini aldı; ki bu onun için oldukça olumlu bir şeydir. Onun gözünde her şey *iyelikler* ile açıklanıyor, antitelerle değil. Tözün olguya olan yanıltıcı bağıntısını önemsemedi bilim; ki, bunlar Varlığın ikiye ayrıldığı içi boş iki terimdir; iyeliğin kendisini sadece iki formundan biri olan ve en az önemde olan *arzu ile sahiplenme* şeklinde sunduğu nedenin sonuca bağıntısını kullandı, belli bir ölçüde. Fakat bilim *iyeden iyeliğe* olan bağıntıyı fazlasıyla kullandı ve maalesef, kötüye kullandı. Kötüye kullanışı, herhangi bir iyenin gerçek iyeliğinin diğer iyelerin bir bütünü olduğunu; her yığının, güneş siste-

minin her molekülünün, örneğin, fiziksel ve mekanik iyelik olarak büyüklük, yayılım, devingenlik, vs., gibi boş sözcüklere değil de, bütün diğer yığınlara, bütün diğer moleküllere sahip olduğunu; bir molekülün her atomunun, kimyasal iyelik olarak atom sayılarına veya kaynaşma anıklığına değil de, aynı molekülün tüm diğer atomlarına sahip olduğunu; bir organizmanın her hücresinin biyolojik iyelik olarak sinirliliğe, kasılabilirliğe, iritasyona vs., değil de aynı organizmanın ve özellikle de aynı organın tüm diğer hücrelerine sahip olduğunu göremeyip bunu yanlış anlamış olmasına dayanıyordu özellikle. Burada sahiplik her *iç-sosyal* ilişkide olduğu gibi karşılıklıdır; ama efendinin ve kölenin, çiftçinin ve hayvanlarının *extra-sosyal* ilişkilerinde olduğu gibi, tek yanlı olabilir. Örneğin retina iyelik olarak görmeye değil de, açık bir şekilde titreşen ve kendisine sahip olmayan *esirimsi* atomlara sahiptir ve zihin, düşüncesindeki tüm objelerine zihinsel olarak sahiptir ancak kendisi bu objelere hiçbir şekilde ait değildir. –Bu soyut terimler, devingenlik, yoğunluk, ağırlık, yakınlık, vs., hiçbir şey ifade etmiyor ve hiçbir şeye denk düşmüyor anlamına mı geliyor bu? Her öğenin reel alanının ötesinde koşullara bağlı olarak zorunlu bir alanı olduğunu (yani reel olmasa da, belli bir alan) gerçek ile yeni bir yönde olası olan arasındaki bu eski ayrımın hayali olmadığını ifade ediyor, bu terimler sanırım.

Öğeler *iye* oldukları gibi etkendirler kuşkusuz; fakat etken olmaksızın iye olabilirler ve iye olmaksızın etken olamazlar. Sonra, etkileri kendilerini iyeliklerinin doğasına eklenmiş bir değişim olarak gösterirler, sadece.

Eğer buna yakından bakarsak, bilimsel bakış açısının felsefik bakış açısı üzerindeki üstünlüğünün nedeninin bilimciler tarafından benimsenen temel ilişki ile ilgili seçimin

iyi yapılmış olması olduğunu, ve bilimin bütün karanlık noktalarının, bütün zayıflıklarının ve eksikliklerinin, bu ilişkinin eksik analizinden ileri geldiğini göreceğiz.

Binlerce yıldan beridir, farklı var olma biçimleri ve farklı varlık dereceleri ile ilgili kataloglar yapıyoruz ama farklı türleri ve farklı sahiplik derecelerini sınıflandırmak gibi bir düşüncemiz olmadı hiç. Bununla beraber sahiplik evrensel bir olaydır ve herhangi bir varlığın oluşumunu ve gelişimini açıklamak için, *edinim* teriminden daha iyi bir terim yoktur. Darwin ve Spencer tarafından moda haline getirilen *uygunluk* ve *adaptasyon* terimleri daha belirsiz, daha anlaşılmaz, daha kuşkuya açık ve daha ikircikli dirler ve evrensel olguyu sadece dıştan kavrarlar. Kuşun kanadının kendisini havaya, balıkların yüzgeçlerinin suya ve gözün ışığa adapte ettiği, doğru mudur? Hayır, tıpkı lokomotif, kendisini kömüre ve dikiş makinesi kendisini dikiş diken kişinin ipliğine adapte etmediği gibi. Damar devindiren sinirlerin ve vücudun sıcaklığının iç dengesini dış sıcaklığın değişimlerine rağmen koruyan becerikli mekanizmanın, bu değişimlere adapte olduklarını da söyleyebilir miyiz? *Karşı mücadele vermek yerine, kendini bir şeye adapte etmenin* tek yolu! Lokomotif, diyelim ki, yer devinimine adapte edilmiştir ve kanat da hava devinimine; lokomotif kömürü kullandığı gibi ve yüzgeç suyu kullandığı gibi, kanat da hareket etmek için havayı kullanıyor demeye varır, bu yine. Bu kullanım, bir iyelik elde etmek değil midir? Her varlık, kendisini dış varlıklara uygun hale getirmek değil de, *onları* kendisine uygun hale getirmek; sahiplenmek ister. Fiziksel dünyada atomik veya moleküler yakınlık (yapışıklık. Ç.N), canlı dünyada beslenme, entelektüel dünyada algı ve sosyal dünyada hak, yani kısacası, sayısız biçimdeki *sahiplik* bir varlıktan diğer

varlıklara, giderek daha etkili ve keskin hale gelen değişik alanların kesişmesiyle, yayılmaya devam eder.

Bu sahiplik, çok sayıda olan biçimleri açısından değişken olduğu gibi, dereceleri açısından da değişkendir. Örneğin, gök cisimleri uzaklıklarının karelerinin ters orantısıyla artan veya düşen bir yoğunlukla birbirlerine *sahiptirler*. Organizmaların dirimselliği, yani kısımlarının iç dayanışması yükselir veya iner, devamlı olarak. Derin uykudan en yetkin açık zihin durumuna, düşünce, dünya üzerindeki özel etkisinin artışını gösteren büyük ve geniş bir diziyi kat eder. Altüst olmuş bir ülkede güvenlik yeniden sağlandığında, her yurttaş, kendilerinden hizmet bekleme hakkına sahip olduğu insanlardan, başka bir deyişle meşru korumalarına eskisinden daha sıkı bir şekilde güvendiği tüm hemşehrilerinden daha usta ve daha becerikli hissetmez mi, kendisini?

Sahipliğin şekli ne olursa olsun, fiziksel, kimyasal, yaşamsal, zihinsel veya sosyal (her bir formun içerebileceği alt bölümlerden bahsetmeye gerek bile yok), öncelikle onun tek yanlı mı yoksa karşılıklı mı olduğunu ve ikinci olarak da, iki öğe mi, yoksa tek tek ele alınan pek çok diğer öğe arasında mı, ya da bir öğe ile diğer öğelerden ayrı bir grup arasında mı kurulu olduğunu ayırt etmemiz gerekiyor. Bir iki kelimeyle, bu ikinci ayırımdan bahsederek başlayalım. Bir veya birden fazla benzerimle sözlü bir iletişim içerisine girdiğimde, karşılıklı monadlarımız (benim açımdan) birbirlerini karşılıklı olarak kavrarlar; en azından şurası kesindir ki bu ilişki bir öğenin ayrı olarak ele alınan sosyal öğelerle olan ilişkisidir. Bunun tersine, baktığımda, dinlediğimde, çevremdeki doğayı incelediğimde, kayaları, suları ve de bitkileri, düşüncemin objelerinden her biri, birbirlerini mutlaka tanıyan veya birbirlerini kendi aralarında sos-

yal bir grubun üyeleri gibi içten bir biçimde kavrayan ama kendilerinin benim tarafımdan kapsanmalarına sadece bütün olarak ve dışardan olmak üzere izin veren öğelerle sıkı bir şekilde çevrilmiş bir dünyadır. Kimyacının yapabileceği tek şey, atom ile ilgili olarak tahminde bulunmaktır; kesinlikle onun üzerinde bireysel olarak etki yaratamaz asla. Anladığı ve kullandığı kadarıyla madde, farklı atomlardan oluşan yoğun bir buluttur; ki bunların farklılığı sayılarının büyüklüğü ve hareketlerinin devamlılığı, altında silinir. Canlı ama hareketsiz dünyada (görünüşte hareketsiz diyorum) monadımız, daha az karmaşık olan bir şeyler yakalama olanağı bulabilir mi? Öyle görünüyor. Zaten öğe, öğeyi algılamaktadır burada; bir çiçeğe bakan genç bir kız, onu hiçbir şeyin kendisinde uyandıramayacağı bir şefkatle sever.

Ama monadların kendi aralarında alabildiğine yaygınlaşmış geçici özelliklerinin derinliğiyle açık ve canlı bir şekilde birbirlerini kavradıklarını görmek için, sosyal dünyaya gelmek gerekir. En üst düzeyde bir ilişkidir bu, geriye kalanı bir taslaktan veya bir yansımadan başka bir şey olmayan, tipik bir sahiplenmedir. İnanma ile, aşkla ve nefretle, kişisel prestijle, inanç ve istenç birliğiyle ve durmadan yayılan bir ağa benzeyen karşılıklı anlaşmalar zinciriyle sosyal öğeler, bin bir şekilde birbirlerini kavrar ve birbirlerini çekerler, ve onların yarışlarından uygarlığın harikaları doğar.

Organizasyonun yarattığı ve yaşamdaki harikalar yaşamsal öğeden yaşamsal öğeye ve elbette, atomdan atoma olan benzer bir hareketten doğmazlar mı? Böyle düşünmek için birçok nedenim var ama bunları burada açıklamak çok uzun sürer. Kimyasal yaratımlar ve astronomik oluşumlar için de, aynı şey geçerli değil midir? Newtoncu yer çekim

kuvveti, atomdan atoma kendini gösteriyor kuşkusuz, çünkü en komplike kimyasal işlemler bile bunu hiçbir şekilde değiştiremez ve bozamaz.

Eğer bu böyle olsaydı, monaddan monada ve öğeden öğeye olan sahiplenici hareket, gerçekten verimli olan tek ilişki olurdu. Bir monadın veya bir öğenin karışık bir monadlar veya toplu öğeler grubu üzerindeki (veya karşılıklı bir biçimdeki) hareketine gelince; bu, öğelerin yarışıyla veya birlikteliğiyle tamamlanmış güzel çalışmaların rastlantısal bir karmaşasından başka birşey olamaz. Bu son ilişki ne kadar yaratıcı ise, diğeri o kadar yıkıcıdır. Ama ikisi de zorunludur.

Tek yanlı sahiplik ve karşılıklı sahiplik, aynı şekilde zorunlu olarak birlikte bulunurlar. Ama ikincisi, birincisinden üstündür. Karşılıklı çekim etkisiyle her noktanın merkez olduğu olağanüstü mekanizmaların oluşumunu açıklayan, şey bu ikincisidir. Bütün parçaları dayanışık olan, her şeyin aynı anda amaç ve araç olduğu bu hayranlık verici canlı organizmaların yaratılışını açıklayan budur. Ve nihayet bununla, antikitenin özgür sitelerinde ve modern devletlerde, hizmetlerin karşılıklılığı veya hakların eşitliği bilimlerimizin, işleyimlerimizin ve sanatlarımızın harikalarını yaratır. Şunu da görmek gerekir ki, eğer organize varlıklar tek bir varlığın üretiminin veya aynı bir maddenin düzenli farklılaşmasının sonucu olsaydı, bu varlıkların parçalarını her şey için yapılmış gibi veya her şeyi bu parçalar için yapılmış gibi görmemizdeki kolaylığı açıklamak imkânsız olurdu. Mobilyalarımız veya aletlerimiz bizim için ne ise, varlıklar ya da daha çok üretilen nesneler de üretici varlığa göre o olmalılar; ki mobilyalarımız ve aletlerimiz hiçbir felsefik oyunla eylemlerimize göre amaçlar ve sonlar olarak bakamayacağımız araçlardırlar. Kendisinden meydana

gelen doğal ayrılmalarla özgün varlıklar yarattığı düşünülen yegâne maddeye gelince, her şeyden önce, eğer bu kendisinde bir amaç taşımıyor olsaydı, ilkel kayıtsızlık ve hareketsizlik halinden neden çıktığını anlayamazdık; ikinci olarak, her türlü farklılaşmadan önce, dünyada yalnız iken, amacına ulaşmak için doğruca gitmek yerine, neden dolambaçlı yollara başvurduğunu, amacına direkt olarak varmak yerine neden araçlar kullandığını, *evrimin* kıvrımlı ve dolambaçlı yollarını, neden dolaysız ve direkt *aktüasyonun* kısa ve kolay yoluna tercih ettiğini bilemezdik. Sonra bu baş edilmez zorlukları geçsek de, şu son soruya cevap verme olanağımız yok: Evrimlemeye ve amacına veya amaçlarına ulaşmak için uzun ve dolambaçlı yollara başvurmaya karar verdikten sonra, bu tek madde nasıl, bunun için şunu ve aynı zamanda şunun için bunu isteyebildi; bir başka deyişle, istemlerini nasıl birbirleriyle etkisiz hale getirebildi? Ki, bu hiçbir istence sahip olmama durumuna varır sonuçta ve bunun sonucunda, tekrar ediyorum, farklılaşmasını anlaşılmaz hale getirir.

Bunun tersine, monadlar hipotezinde her şey doğal olarak gelişir. Monadların her biri dünyayı kendisine çeker, ki bu kendini daha iyi kavramanın ta kendisidir. Monadlar birbirlerinin parçasıdırlar elbette ama kendi başlarına da olabilirler bir bakıma ve her biri sahipliğin en üst seviyesi için can atar ve buradan kısmi olarak merkezileşmeleri sonucu çıkar; bunun ötesinde çok farklı şekillerde kendilerine ait olabilirler ve her biri benzerlerini kendilerine mal etmenin yeni yollarını bulmak için can atar. Buradan monadların dönüşümleri çıkar, sonuç olarak. Fethetmek ve kazanmak için dönüşür ve değişirler ama kendi aralarından birine sadece çıkar için boyun eğdiklerinden, hiçbirinin büyük

hayali tam olarak gerçekleşmez, bağımlı monadlar büyük monadı kullanırlar ve bu sonuncusu da onları kullanır.

Yetersiz ve sakat anlaşmaların izlediği iç savaşlarla gözle görülür bir şekilde parçalanan gerçekliğin tuhaf ve yapmacık karakteri, dünyadaki etkenlerin çok sayıda olmasını gerektirir. Sayılarının çok oluşu, kendisine bir varlık nedeni sunabilecek tek şey olan, çeşitliliklerini gösterir. Değişik şekillerde meydana gelen etkenler çeşitliliğe yönelirler, bunu gerektiren onların doğasıdır; diğer taraftan, çeşitlilikleri ne olduklarına bağlıdır, birlikler veya bütünlükler değil de, özel toplamlardırlar bunlar.

Yine bana öyle geliyor ki, öğelerin her birinin özgünlüğünün (ki bu gerçek evrensel ortamdır) sadece bir toplam değil de, belli bir türde bir potansiyalite olma olduğunu ve daima efektif olarak gerçekleştirilmesi istenen ama nadiren bunu başarabilen kozmik bir düşünceyi onda cisimleştirmek olduğunu, düşündüğümüzde çözülmez gibi görünen bilmeceleri de çözebiliriz. Bu bir bakıma Platon'un düşüncelerini, Epikür'ün, ya da daha çok Empedokles'in atomları içerisine oturtmak olurdu; çünkü Zeller'e bakılacak olursa, Empedokles, öyle görünüyor ki, Leibniz gibi basit ve ilkel çeşitliliği açıkça dile getiriyordu. Fırsat olduğunda, eski bir iki Yunanlının arkasına sığınmak iyidir.

Geçerli olan dönüşümcü teoriler içinde, eksik olan iki nokta vardır kuşkusuz. Canlı tipleri korumaya ve devam ettirmeye çalışan güçle, çatışma halinde olan dönüştürücü bir gücün olduğunu düşünüyorlar; ancak, bunu nereye koyacaklarını bilemiyorlar. Genelde bu gücü dışarıya yerleştiriyorlar, iklimde, çevrede, beslenmede ve ırk karışmalarında meydana gelen bozukluk ve kazalara atfediyorlar ve organizmaların içinde içsel bir çeşitlilik nedeni olduğunu reddediyorlar. İkinci olarak, ister dışardan yansıtılmış

olsun, ister içerden provoke edilmiş olsun, spesifik varyasyonlar ve Darwinci sistemin faktörleri amaçsız farklılıklar, plansız başkaldırılar ve düzensiz fanteziler olarak görülüyorlar. Bir tipin oturmuş yönetiminin altında temel bir verimsizliğin olduğunu ve hiçbir politik idealin ve de hiçbir sosyal canlanma hayalinin yaratamadığı karşıtlıkların karşılıklı olarak etkisizleştirildiklerini göremiyor muyuz? Canlı bir varlıkta ne böyle çılgınlıkların başarı gösterebildiği, ne de bunların olası olabileceği düşünülmüyor ve astronomik olarak kabul edilebilecek maksimum derecesine ulaştığı farz edilen yaşam süreleri de, bu denge kopukluklarının yeni bir yaşamsal denge halinde uyumlu hale gelişini ve bu birikmiş düzensizliklerle yeni bir düzenin kuruluşunu, çok az da olsa mümkün hale getirmeye yeterli değillerdir. Ama hipotezimize göre tiplerin değiştirici gücü, onların koruyucu gücü gibi organizmaya içsel olan anlaşılabilir bir dayanağa sahiptir ve bir anlamı vardır. Canlı bir türün her doğal değişikliğinde (en geçici değişikliğinde bile), söz konusu canlı türünün yeterince büyümek koşuluyla erişebileceği başka bir türün *hedefini* görmek gerekiyor.

Varyasyonlar arasında, dışarıdan deşiğimle tesadüfi olarak meydana gelenler ile, her bir organizmanın veya her bir devletin içinde organizmayı veya devleti oluşturan yengin ideal ile bastırılmış olan, ortaya çıkmak için can atan ve onun boyunduruğu altında karşı çıkan idealler arasındaki mücadeleden doğanları karıştırmamak gerekir, gerçekten de. Birinciler genellikle etkisiz hale getirilirler ve genelde sadece ikinciler sonuç verirler. Bütün tarihçiler bilerek veya bilmeyerek, bu ayrımı yaparlar. İçleri rahatlasın diye sık sık anlattıkları büyük olayların yanında, ayrı bir titizlikle küçük reformları ve çağdaş insanların yeni yeni ortaya

attıkları ve de dini veya politik yeni düşüncelerin ortaya çıkışını doğrulayan tartışmaları ortaya koyuyorlar. Örneğin krallık otoritesinin feodalite üzerindeki saldırılarından, parlamentoların, kralların, komünlerin ve senyörlerin çekişmelerinden bahsediyorlar. Philippe le Bel'in, şimdiki Fransa'nın idari merkezileşmesine doğru eğilimlerin açık olarak kendini gösterdiği anlaşılmaz bir davranışı, tarihçisi için Temple şövalyeleri olayından daha değerlidir. Sosyal bir kurumun kötü olması bir şey ifade etmez, bir başkası kurulana kadar devam eder. Egemen bir felsefik sistemin yanlış olması bir şey ifade etmez, eleştirilere rağmen, yeni bir teorinin gelip onu devireceği güne kadar devam eder.

VIII

Madem ki, var olmak, sahip olmaktır; her şey doyumsuz olmak zorundadır, sonucu çıkıyor bundan. Zira eğer dikkati çeken bir şey varsa, o da elbette ki dünyanın bir ucundan diğerine, titreşen atomdan veya çabuk üreyen bir hayvancıktan fetihçi bir krala kadar, bütün varlıkların içinde olan ve onları harekete geçiren doyumsuzluktur; sınırsız tutkudur. Her olasılık gerçekleşmeye yöneliktir, her gerçeklik evrenselleşmeye yönelir. Her olasılık gerçekleşmeye, kendisini net bir şekilde karakterize etmeye yönelir: Buradan tüm fiziksel ve sosyal gerçeklikler üzerinden ve içerisinden gelen bu varyasyonlar seli çıkar. Her gerçeklik, oluşan her karakter, evrenselleşmeye yönelir. İşte, ışığın, yayılan sıcaklığın ve elektriğin hızla yayılmasının ve küçücük bir atom titreşiminin, tüm diğerlerinin elinden almaya çalıştıkları av olan sınırsız havayı, tek başına kendisiyle doldurmaya can atmasının nedeni. İşte; her bir türün, henüz oluşmuş olan ve geometrik bir diziye göre çoğalan,

her canlı ırkın (kendisiyle rekabet eden güçlerle karşılaşmadığı sürece) kısa sürede tüm dünyayı kaplayacak olmasının nedeni, ve sadece türler ve ırklar değil, birazcık belirgin olan en küçük özellikler ve hatta her birinin taşıdığı hastalıklar da bunun için vardırlar, ve bu, yanlış bir şekilde tiplerin korunmasına yönelik bir araç olarak değerlendirilen doğurganlıkla ilgili teleolojik açıklamaları reddeden bir şeydir. İşte kendisine ait az çok belirgin bir karaktere sahip olan herhangi bir sosyal eserin, endüstriyel bir ürünün, bir şiirin, bir formülün, bir beynin bir köşesinde herhangi bir yerde bir gün ortaya çıkan politik veya başka bir düşüncenin İskender gibi dünyanın fethini hayal etmesinin, kendisini binlerce ve milyonlarca örnekle insanların olduğu her yere yaymaya çalışmasının, en az kendisi kadar ihtiraslı olan rakibinin darbesiyle geri püskürtülmekten başka bu yolda geri adım atmamasının nedeni. Evrensel tekrarın üç temel formu da, yani dalgalanma, üreme ve taklit (başka bir yerde söylemiştim bunu), fiziksel, yaşamsal ve sosyal olan şu üç türlü istilaya yol açan yönetim yöntemleri ve fetih araçlarıdırlar: titreşimsel yayılma, üreyici yayılma ve örneğin yayılması.

Çocuk despot olarak doğar: onun için bir başkası (zenci krallar için olduğu gibi), sadece ona hizmet etmek için vardır. Yıllarca süren cezalandırmalar ve eğitim baskısı gerekir, onu bu yanlıştan alıkoymak için. Tüm yasaların ve tüm kuralların, kimyasal disiplinin, yaşamsal disiplinin ve sosyal disiplinin sonradan ortaya çıkmış ve tüm hayvanların bu her şeyi yeme isteğini zaptetmeye yönelik olan frenler olduğunu, söyleyebiliriz. Genelde bu konuda pek az bilgimiz vardır bizim; biz ki, uygarlaşmış ve daha kundaklarından itibaren korkutulmuş, baskıya uğramış ve zulmedilmiş insanlarız; daha doğmadan başı ezilen tutkumuz başarısız-

lığa uğrar, yenilir, peki ama bentlerimizin küçücük bir çatlağında ve süre gelen onca baskı döneminden sonra tarihte hâlâ şurada burada César ve I. Napoléon gibi sıçrayışlarla ortaya çıkması için, daha ne kadar derin olması gerekiyor, bizim tutkumuzun!

Sınırına dayanmak ve kaçınılmaz güçsüzlüğüyle karşı karşıya kalmak: Ne korkunç bir sarsıntıdır bu, her insan için ve her şeyden önce ne büyük bir sürpriz! Kuşkusuz, sonsuz-küçüğün sonsuz-büyüğe karşı olan bu evrensel iddiasında ve bunun sonucunda ortaya çıkan evrensel ve sonsuz sarsıntıda, karamsarlığı haklı gösterecek çok şey vardır. Küçücük bir gelişme için, binlerce başarısızlık! Bizim madde kavramımız, bizi çevreleyen dünyanın temelde karşıt olan bu karakterini çok iyi anlatıyor. Psikologlar doğru söylediler, tahmin edemedikleri kadar doğru; dış gerçeklik bizim için sadece sahip olduğu bize *direnme* özelliği ile vardır, katılığı nedeniyle sadece dokunduğumuzda hissettiğimiz bir direnç değildir bu üstelik fakat saydam olmayışıyla görsel, isteklerimiz için uysal olmayışıyla iradeli ve düşüncemiz için nüfuz edilmez oluşuyla zihinsel olan bir dirençtir. Maddenin katı olduğunu söylediğimizde sanki uysal olmadığını söylüyor gibiyizdir; bu *ondan bize* olan fakat *ondan ona* olmayan bir ilişkidir; ikincisiyle olduğu kadar birinci özellikle de, bu şekilde belirttiğimiz karşıt yanılgıya rağmen.

Söz konusu şeyin bu durumu için, gelecekten umabileceğimiz bir çözüm yolu var mıdır? Hayır, bugünkü toplumlarımızın örneğinin bize salık verdiği çıkarımlara inanmak gerekirse; eşitsizlik giderek artacak, dünyanın yenenleri ve yenilenleri arasında. Birilerinin zaferi ve diğerlerinin mağlubiyeti, her geçen gün daha açık ve tam hale gelecek. Gerçekten de, bir ulusta uygarlığın ilerleyişinin en

belirgin işaretlerinden biri, büyük kişilerin, büyük askeri veya endüstriyel girişimlerin, büyük reformların ve köklü yeniden yapılanmaların, o ulusta mümkün hale gelmesidir. Başka bir deyişle, uygarlığın ilerlemesi, taşra ağızlarının ortadan kaldırılması ve tek bir dilin yayılmasıyla, farklı geleneklerin silinmesi ve ortak bir yasanın yerleştirilmesiyle, zihinlerin kitaplara göre daha özenle hazırlanan gazeteler aracılığıyla tekbiçimli olarak beslenmesiyle ve daha binlerce diğer özelliklerle tek bir bireysel planın bütün bir ulus tarafından daha eksiksiz ve daha düzenli bir şekilde gerçekleştirilmesini kolaylaştırmaya dayanır. Öyle ki, daha geri bir dönemde, seçilen kişiyle eş zamanlı olarak hayata geçirilecek olan binlerce farklı plan kaçınılmaz bir ölüme terkedilmiştir burada. "İnsanlar yabanıl niteliklerini kaybettikçe daha kolay disiplin altına alınırlar, daha önceden tasarlanmış ama bunun için kendilerine başvurulmamış planları hayata geçirmek için veya bireysel kaprislerini önceden düşünülmüş bir karara bağlamak için ve planlı bir işte kendilerine ayrılan kısmı ayrı ayrı yapmak için daha yetenekli ve daha becerikli hale gelirler" diyor Stuart Mill haklı olarak *(Ekonomi Politik)*.

Zamanla, asırlar ve asırlar sonra, böyle bir ilerlemenin devamının, ulusları nereye götüreceğini görürüz: Soğuk bir ihtişam düzeyine, içerisinde mineralimsi ve billursu bir şeyler bulunan ve tuhaf bir lütufla ve de başlangıçtaki büyük karmaşıklıkla tamamen karşıt hale gelen, arı bir düzenlilik seviyesine ulaştıracaktır.

Her ne olursa olsun, pozitif olgularla yetinirsek eğer, her şeyin belli bir noktadan başlayıp yayılarak oluşması şüphe götürmez bir şeydir ve *baş-öğeleri* doğrulama hakkını da, buradan alıyoruz biz. Varolduklarını farz ettiğim bu yıldız veya molekül devletlerinden, ya da organik veya kent dev-

letlerinden birindeki insan topluluğu arasında gerçek efendiyi, bu kürelerin merkezi ve odağı olan, uyumlu bir şekilde tekrarlanan ve düzenlenen bu benzer hareketlerin yayıldığı merkez ve odak olan kurucuyu bulmanın zor olduğu, söylenecektir. Gerçekte bunun nedeni, burada farklı açılardan ve farklı seviyelerden bakıldığında, çok sayıda merkezin ve odağın söz konusu olmasıdır. Daha seçkin ve daha önemli şeylerle ilgilenelim sadece; güneşin ortasında, diyelim, tüm ana bulutsuya yayılan bireysel hareketiyle, bulutsunun sahip olduğu dengeyi bozan, diye, güven verelim, başarılı bir atom var, hâlâ. Azar azar, uyguladığı çekim etkisi yığılma yapıyor, diğer taraftan, etrafındaki diğer atomlar, başarılı köleler, kendi örneğinden ayrı olarak onun engin imparatorluğunun kimi bölümlerini bir araya getirip çeşitli gezegenleri meydana getiriyorlar. Peki, zamanın başlangıcından beri kendileri de çekim kuvveti uygulayan köleleri tarafından taklit edilen bu başarılı atomlar, bir an olsun çekmeye veya titremeye son verdiler mi? Sınırsız uzayda hızlı bir şekilde yayıldıkları için, yoğunlaşma yetenekleri azaldı mı? Hayır, onu taklit edenler, onun rakipleri değiller sadece, onun işbirlikçileridirler, aynı zamanda.

Kendi küçük bedenlerinden milyonlarca defa üstün olan bir kitleyi imparatorluklarına boyun eğdirmeyi başaran bu sonsuz-küçük tohumlar, ne kadar da muhteşemler! Ne hayranlık verici keşifler ve başkalarını çalıştırmak ve de yönetmek için ne ustaca yöntemler çıkarıyor dehaları, ki, küçüklükleri bizleri hayrete düşüren bu mikroskobik hücrelerden!

Fakat hücresel topluluklar konusunda fetihten ve tutkudan bahsettiğimde, heyecan ve sadakatten dolayı konuşuyorum çoğunlukla. Tüm bunlar metaforiktir şüphesiz ama yine de sözcükleri ve karşılıklarını iyi seçmek gerekir ve

okuyucu, inanç ve istek (bu iki gücü, ruhun bu iki yegâne özelliğini arı ve soyut anlamlarıyla alıyorum) kendilerine atfettiğim evrensel özelliğe sahip olsalar da, *inanç-gücün* bizim duyumlarımızla ve imgelerimizle hiçbir ilgisi olmayan, iç *nitel belirtilere* uygulanışına *düşünce* demekle – *istek-gücün* bu yarı-düşüncelerin birine uygulanışına *tasarı* demekle– öncü bir öğe tarafından oluşturulan *yarı-tasarının,* öğeden öğeye sözlü olmayan fakat tam olarak da bilinmeyen iletişimine propaganda demekle; içine kendi öz yarı-tasarısının yerine başkasının tasarısının girdiği bir öğenin iç değişimine dönüşüm demekle, en fazla bir metafor yaptığımı da unutmayacaktır. Bu açıklamanın yardımıyla devam edelim.

Bir imparatorluk yayılmak istediğinde, aynı anda birbirlerine uzak olan birçok noktaya değil de, dünyanın tek bir noktasına; tek bir insan değil de, bu noktayı fethettikten sonra bu yıkımı başka yerlere taşıyan kalabalık bir ordu gönderir. Bir dinin başındaki kişi, o dini yaymayı düşündüğünde; bütün başlıca noktalara, ulaşabileceği her yere tek başlarına olan, her yere dağılan ve iyi haberi bildirmek ve ruhları ikna ederek kazanmakla görevli misyonerler gönderir. Oysa, şunu görüyorum ki, bu noktada, canlı varlıkların yayılma yöntemleri askeri bir ilhaktan çok havarilerin yaptığı propagandalara benziyorlar. Ve eğer, bu benzerliği diğer benzerliklerle yan yana koyarsak, aralarında bir benzerlik kurarsak, her canlı türün her kilise veya dini topluluk gibi, rakip topluluklara kapalı olan ama yeni üyeler için büyük bir istek duyan konuksever bir dünya olduğunu düşünürsek –bilmeceye benzeyen ve dışarıdan deşifre edilemeyen, yegane doğrular olarak görülen gizemli emirlere önem verilmeyen bir dünya; geleneksel törenlere ve ayinlere titizlikle ve sürekli olarak hayranlık verici bir özveriyle

uyulduğu bir dünya; aşırı derecede hiyerarşize edilmiş olan ve bununla beraber eşitsizliğin isyanlara neden olmadığı bir dünya; hem çok aktif hem çok düzenli, disiplinli, sağlam ve uysal olan, yeni koşullara uymakta usta ve asırlık düşüncelerinde ve amaçlarında kararlı olan bir dünya-, şuna göreceğiz ki, biyolojik olguları toplumlarımızın savaşçı, endüstriyel, bilimsel veya sanatsal görüngülerinden çok dini görüngülerine benzetmekle benzetme özgürlüğünü hiç de kötüye kullanmıyorum.

Belirli ilişkiler açısından ele alındığında, bir ordu bir organizmaya, bir manastır kadar benziyor gibi görünür. Aynı disiplin, aynı sıkı hiyerarşi, aynı kitle anlayışı vardır, bir organizmada ve bir alayda. *Beslenme* şekli (yani üye toplama şekli) de aynıdır, özenle, periyodik olarak yenilenen üyelerin katılımıyla, kadroların kesinlikle aşılmayan belli bir sınıra kadar doldurulmasıyla olur beslenme. Fakat aynı derecede önemli olan diğer ilişkiler açısından fark kayda değerdir: Birliğe alma, yeni alınan üyeleri, yaşamsal asimilasyon beslenme hücrelerini dönüştürdüğünden veya bir dine katılma yeni katılanı dönüştürdüğünden daha az dönüştürür. Askeri eğitim kalplerin derinliklerine kadar girmez asla. Askeri organizasyonların pek sağlam olmamasının ve kısa süreli olmalarının nedeni, budur. Bu organizasyonların dönüşümleri barbarlarda bile oldukça ani ve sıktır, durumları tamamen ilkel olmadığı sürece, zira, bu durumda tutarsızlıkları onların canlı varlıklarla hatta en basitleriyle bile karşılaştırılmalarına engeldir. Nihayetinde, bir ordu büyüdüğünde veya bir alay çoğaldığında bu çoğalma canlılardaki gibi etrafında yabancı öğelerin gelip toplandıkları tek bir öğenin dışa açılmasıyla gerçekleşmez asla. Bir alay veya bir topluluk sadece bölünerek çoğalabilir; örneğin yabancı bir ülkede tek başına askeri bir birlik

oluşturmakla görevli olan bir subay veya bir asker, orada kendisinin onbaşı olduğu dört kişiden oluşan bir manga oluşturmakta güçlük çekecek ve yetersiz olacaktır.

Bu farklı özellikleriyle yaşam bize saygı duyulması gereken kutsal bir şey gibi, kimyanın sıkı bağlarıyla zincirlenmiş öğelerin kurtuluşu için yapılan büyük ve cömert bir girişim gibi görünür bu durumda ve Darwin gibi yaşamın evrimini yıkımın her zaman zaferin arkadaşı ve koşulu olduğu bir askeri operasyonlar dizisi gibi düşünmek onun doğasını tanımamaktır, kuşkusuz. Bu hakim önyargı birbirlerini yiyen canlıların acıklı görüntüleriyle doğrulanmış gibi görünüyor; bir kedinin pençesinin bir kuş yuvasının üzerine kapaklandığını gördüğümüzde yüreğimiz sızlar ve bencilliği ve de hayatın acımasızlığını lanetlemeye başlarız. Oysa ne bencil, ne de acımazsıdır hayat ve onu böylesine suçlamadan önce, en kötü eylemlerini, yarattığı korkuyu eserlerindeki güzelliğin bizde uyandırdığı hayranlıkla bağdaştıracak bir şekilde yorumlamanın mümkün olup olmadığını sormak durumundayız, kendimize. Bizim hipotezimiz açısından, bundan daha kolay bir şey yoktur. Canlı bir varlık yemek için bir başkasını yok ettiğinde, yok eden varlığı meydana getiren öğeler, bir dinin yandaşlarının başka bir inancın müritlerine onların tapınaklarını ve kiliselerini yıkarak ve dini bağlarını parçalayarak ve de onları "doğru dine" çağırmaya çalışarak sunduklarına inandıkları benzer bir hizmeti, yok edilen varlığın öğelerine sunmayı düşünüyorlardır belki de. Burada yok edilen şey varlıkların, imanla ve aşkla donatılmış olan öğelerin bedenidir sadece ama iman ve aşk hiç bir şekilde yok edilmemişlerdir. Genelde, kabul etmek gerekir ki, alt seviyedeki hayatı soğuran ve asimile eden şey, üst hayattır; aynı şekilde, karşılıklı olmayan bir biçimde puta taparları kendi yoluna

döndürenler de büyük ve yüce dinlerdirler; Hıristiyanlık, İslamiyet ve Budizmdir.

Yaşam bu şekilde anlaşıldığında aklı, vicdanı ve ölümü nasıl anlamamız gerektiğini söylememe gerek var mı? Kendi insanları haline gelen kardeş bir halka hakim olmak için, olağanüstü bir lütufla karanlık sonsuz-küçükten çıkıp kendisinden öncekilerden kalan ve kendisinin belli bir ölçüde değiştirdiği veya kendi kral mührüyle damgaladığı bir yasaya o halkı tabi kılan ebedi öğenin geçici zaferine bilinç, ruh ve zihin diyeceğim; ve Arbelle'den sonra Darius gibi veya Waterloo' dan sonra Napoléon gibi, ya da Saint-Just'teki Charles Quint ve Selanik'teki Dioclétien gibi, bütün devletlerinden yoksun kalmış ve her şeyi elinden alınmış bir şekilde kendisinin çıktığı yer olan sonsuz-küçüğe (yani doğduğu ve belki de özlediği yer olan, hiç değişmeden kalan ve belki de bir bilinci olan sonsuz-küçüğe) geri dönen bu ruhani fatihin, yavaş veya ani düşüşüne ve gönüllü veya zorunlu olarak tahtan indirilişine ölüm diyeceğim.

O halde, ne *öbür hayat* ne *yokluk* diyelim, *hayat-olmama* diyelim, hiçbir şey için önyargılı olmadan. Hayat-olmama, ben-olmama gibi ille de var-olmamak değildir; kimi filozofların ölümden sonra varolma olasılığına karşı argümanları, dış dünyaya karşı olan idealist septiklerin argümanlarından daha önemli değildir. Hayatın *hayat-olma*dan daha iyi olduğu da pek tanıtlanmış bir şey değildir. Hayat bir sınama, bir eğitim dönemidir belki de, bu sıkı ve mistik okuldan çıktıklarında kendilerini evrensel hakimiyet isteğinden arınmış olarak bulan monadlara empoze edilen can sıkıcı bir çalışma dönemidir belki de, yalnızca. İnanıyorum ki bu monadların arasından pek azı akıl tahtından bir kez düştükten sonra oraya, yeniden çıkmak ister. Kendi

özgünlüklerine ve mutlak bağımsızlıklarına yeniden kavuşmuş bir şekilde bedensel güçten kolaylıkla ve geri dönmeksizin vazgeçerler ve ebediyet boyunca hayatın son saniyesinin kendilerini bıraktığı kutsal halin yavaş yavaş tadını çıkarırlar tüm aşklardan demiyorum ama tüm kötülüklerden ve tüm arzulardan uzak olmanın ve gizli, sonsuza dek sürecek olan bir şeye sahip olmanın tadını çıkarırlar.

Böyle açıklanmalıydı ölüm: Hayat böyle açıklanmalıydı, arzudan arınmayla... Yeterince varsayım yaptık ama. Bu metafizik kusurumu bağışlayabilecek misin, sevgili okur?

Sonsuz sayıda bireyin oluşturduğu sonsuz sayıda birey ve gene söylemek gerekir ki, bu durumda bir toplum da bireydir. İşte monadolojik bireylikler teorisinin Tarde'daki ifadesi:

"Biz"in arka planında, eğer iyi ararsanız, çoğalarak çatışan birleşen, yuvarlanıp giden belli bir sayıda "onlar" ve "bunlar"dan başka bir şey bulamazsınız. (...) Gerçekte bu türden açıklamalar yanıltıcıdır ve bunları yapanlar, kolektif bir kudreti, milyonlarca insanın üstelik birtakım ilişkiler boyunca bir benzerliğini postüla olarak ortaya attıkları zaman, en büyük zorluktan, yani bu gene yutulmanın nasıl olup bittiğ bilmeye çalışma zorluğundan kaçabildiklerini sanırlar.

Nasıl ki bir cümle oluşturdu konuşmadan, bir konuşma ise bir konuşmalar topluluğundan, bir söylemden daha mantıklıysa, bireylik de sonsuz çeşitliliklerin bir süreci içinde kavranmalıdır.

ISBN 975-584-196-2